

GRUNDLAGD 1876 AV C. G. ESTLANDER

2017
ISSN 0015-248X

KULTUR EKONOMI POLITIK

Redaktion

Jutta Ahlbeck
Ansvarig chefredaktör
Freja Rudels
Redaktionssekreterare

Redaktionsråd

Martina Björklund
Mats Börjesson
Pekka Kettunen
Nina Kivinen
Else-Britt Kjellqvist
Bengt Kristensson Ugglå
Tage Kurtén
Kristina Malmö
Sverker Sörlin
Ulrika Wolf-Knuts

Utgivare

Föreningen Granskaren r.f. Åbo
Ordförande Pia Maria Ahlbäck
Jutta Ahlbeck
Margrét Halldórsdóttir
Carina Gräsbeck
Jonas Lagerström
Hanna Linberg
Ann-Charlotte Palmgren
Julia Tidigs

Formgivning

Oy Graaf Ab

Tryckning

Oy Nordprint Ab

Kontakt

Redaktionen: finsktid@abo.fi
Prenumerationer: pren-finsktid@abo.fi

Mer om oss

www.abo.fi/public/finsktidskrift
Instruktioner för skribenter: www.abo.fi/public/finsktidskriftinstr
Om prenumerationer: www.abo.fi/public/finsktidskriftpren

Bidragsgivare

Svenska Litteratursällskapet i Finland, Svenska Kulturfonden,
Föreningen Konstsamfundet, Kulturfonden Island-Finland, Wil-
liam Thurings Stiftelse, Kommerserådet Otto A. Malms Dona-
tionsfond, Waldemar von Frenckells stiftelse

<i>Chefredaktör Jutta Ahlbeck</i> Analys, debatt, kritik	5
Kollegialt granskade artiklar	
 <i>Pia Mikander</i> "Borde vi vara solidariska med u-länderna...?" En postkolonial analys av finlandssvenska läroböcker	9
Essäer	
<i>Pia Maria Ahlbäck</i> En institution i ett rusande landskap	29
<i>Dag Anckar</i> <i>Finsk Tidskrift</i> 140 år. Hågkomster och synpunkter	33
<i>Carina Nynäs</i> Homo sapiens och universiteten utan egenskaper	45
<i>Patrick Sibelius</i> De två kulturerna	59
<i>Tage Kurtén</i> Religion, sekularitet, sekularism. En föränderlig utmaning för <i>Finsk Tidskrift</i>	69
<i>Jutta Ahlbeck</i> En 140-åring i tiden	83
Granskaren	
<i>Lauri Karvonen</i> Drömfabrikören Trump	94
<i>Patrik Hagman</i> Äktenskapets större sammanhang	99
<i>Dick Harrison</i> När människoliv stavades pengar – en djupdykning i det svenska slaveriets blomstrande svanesång	102
<i>Kirsti Suolinna</i> Kretsen kring Tom Sandlund	105
<i>Pekka Kettunen</i> En grym världshistoria	109
<i>Ole Rud Nielsen</i> Född med silversked i munnen	112

Analys, debatt, kritik

I oktober 1876 utkom det första häftet av *Finsk tidskrift för vittet, vetenskap, konst och politik*. Grundaren och utgivaren var Carl Gustaf Estlander (1834–1910) som gjorde tidskriften till ett forum för det litterära arbetet på svenska i Finland, samtidigt som han själv ofta intog rollen som artikelförfattare och kritiker i densamma. Idag, 140 år senare, är *Finsk Tidskrift* Nordens äldsta fortfarande utkommande tidskrift. Den 18 november 2016 firades hundra-fyr-tioårsjubileet med ett seminarium där tidigare chefredaktörer och ordföranden i *FT*:s utgivarförening Granskaren delade med sig av sina erfarenheter och synpunkter.

Årets första nummer publicerar föredragen från seminariet i form av essäer som demonstrerar både den kunskapsmässiga bredden och de varierade temperament och tonfall med vilka *FT*-rodret handhafs genom det senaste halvsekle. Utöver de föredrag som här presenteras medverkade även den tidigare Granskarordföranden Christer Kuvaja och före detta chefredaktören Krister Ståhlberg i seminariet. Historikern Kuvaja talade om svensk- och finskspråkiga i kommunerna vid tiden för grundandet av tidskriften, och statsvetaren Ståhlberg reflekterade kring tidskriftens roll i dagens politiskt turbulenta tider.

Numrets kollegialt granskade artikel är författad av pedagogen Pia Mikander. Hon analyserar finländska (finsk- och svenskspråkiga) läroböcker i historia, samhällslära och geografi för grundskolan utgående från ett postkolonialt perspektiv. I fokus står beskrivningar av ”västerlänningar” och ”andra”. Mikander visar hur

många läroböcker innehåller rasistiska, islamofobiska, stereotypa och eurocentriska uttryck. De finlandssvenska läroböckerna visar tecken på att vara både mer och mindre eurocentriska än de finska motsvarande. För att vidga perspektiven och göra läromedlen mer postkolonialt medvetna, efterlyser Mikander att informationen i läromedlen starkare knyts till aktuell forskning.

Essäavdelningen inleds av ordföranden för Föreningen Granskaren r.f., Pia Maria Ahlbäck, som varnar för den ständiga accelerationens och effektivitetstänkets psykiska och fysiska konsekvenser. En tidskrift och dess tankeinnehåll kan *inbjuda* till reflektion, kritik och ifrågasättande som är livsödvändiga för att vi ska kunna stå upp mot detta på många sätt destruktiva samhällskeende, skriver Ahlbäck.

Dag Anckar, chefredaktör 1973–1977 diskuterar sina egna och de övriga "Åboromantikernas" kritiska inlägg i *FT* under 1970- och 1980-talen som avhandlade finsk utrikes- och säkerhetspolitik. Särskilda kritikpunkter utgjorde tidens politiska självcensur, försöken att omformulera Finlands närhistoria och förhålligandet av VSB-pakten. Anckar lyfter även fram de tidigare "spetsartiklarnas" betydelse som viktiga ideologiska positionsmarkeringar i tidskriften.

Carina Nynäs, *FT*s första kvinnliga chefredaktör 2001–2006, behandlar människan, *homo sapiens*, inspirerad av Carl von Linnés tankegångar, och särskilt av det vetenskapliga namn han gav människan som härrör ur grekiskans *sapientia* – synonymt med "vishet", "urskillningsförmåga" och "minne". Vishet, menar Nynäs, behöver tid, tålmod och minne. Universiteten och forskningen är garanter för både ett kritiskt tänkande och ett visst långtidsminne. Därför är nedskärningar i kunskapssektorn fatala.

Patrick Sibelius, chefredaktör 1998–2001, diskuterar hur såväl humanister som teknokrater bidrar till färden mot en dystopisk värld. Enligt Sibelius har dessa två kulturers värdegrunder vuxit samman, eftersom humanister, trots att de varit kritiska mot vetenskapen och mot vetenskapen som grund för teknologin, emellertid inte varit kritiska mot teknologin i sig eller mot det samhälle teknologin genererar. I själva verket förutsätter humanisternas intellektuella verksamhet och ideologi det högteknologiska samhället, anser Sibelius.

Tage Kurtén, chefredaktör 1992–1997, granskar på vilket sätt religion, sekularitet och sekularism har synts eller inte synts i tidskriften. Redan från starten stod *FT* för en rätt tydlig strävan mot en sekulariserad kultur och återspeglade det framväxande moderna samhället. Kurtén har granskat utgivningen sedan tidskriftens grundande 1876 och visar i hur hög grad olika vetenskapsgrenar varit representerade i tidskriften. Kurtén efterlyser en öppning mot en postsekulär kultur- och samhällsdebatt där religiösa personer får ta plats just som religiösa personer.

I den sista essän behandlar jag, i egenskap av chefredaktör sedan 2010, de utmaningar och förändringar dagens tidskrifter möter och måste genomgå. Jag presenterar verksamheten som bedrivs tillsammans med Granskaren och de reformer som genomförts under de senaste åren, varav den största är införandet av kollegialt granskade vetenskapliga artiklar vid sidan av de friare essäerna och recensionsavdelningen Granskaren.

På Svenska litteratursällskapets årshögtid på Runebergsdagen 2017 hedrades *Finsk Tidskrifts* 140 år långa existens, då ett pris om 22 000 euro ur Ragnar, Ester, Rolf och Margareta Bergboms fond tillföll vår utgivare, Förening Granskaren. Vi är tacksamma och stolta, och tar priset som en markering för att *FT* är ett forum som alltjämt fyller en funktion, och som erkänsla för det sätt på vilket *FT* förvaltats och förvaltas. Det är därför en alldeles särskild glädje för redaktionen att få fira detta pris med ett nummer fyllt av föregångare.

Tack vare priset kan vi dessutom inleda vår hundrafyrtioförsta årgång med en efterlängtd ansiktslyftning i form av ny färgsättning på omslaget.

En pigg, prisad och piffad åldring önskar sina läsare en god fortsättning på 2017.

Jutta Ahlbeck

Åbo, februari 2017

Kollegialt granskade artiklar

✎ ”Borde vi vara solidariska med u-länderna...?”

En postkolonial analys av finlandssvenska läroböcker

Pia Mikander

Inledning

Diskussionerna blir sällan särskilt animerade när det gäller finlandssvenska läromedel för grundskolan. Den offentliga diskussionen om läromedel har på senaste tid främst handlat om gymnasieböcker som inte har uppdaterats i tillräcklig takt (Holmlund, 2016). Mera debatt om innehåll i läroböcker kunde vara på sin plats. Min doktorsavhandling (Mikander, 2016) handlar om värderingar i finländska (finska och svenska) läroböcker i historia, samhällslära och geografi för grundskolan. Jag har granskat läroböckerna från ett postkolonialt och diskursteoretiskt perspektiv. Det innebär att jag har fokuserat på beskrivningar av globala maktrelationer, särskilt beskrivningar av västerlänningar och icke-västerlänningar. Inom postkolonial teori har man kunnat konstatera att skolundervisningen länge har varit eurocentrisk, också i Finland (Paasi, 1998; Rastas, 2007). Undervisningen i historia och geografi har således inte enbart handlat om att beskriva världen utan också om att ta

den i anspråk (Said, 1978; Hall, 1992; Willinsky, 1998; Andreotti, 2011). Kolonialistiska strävanden har legitimerats av européers konstruerade överlägsenhet i relation till andra människor. Även om världen inte längre består av kolonialmakter och kolonier, kan man se att relationerna mellan västerlänningar och andra präglas av kolonialismens effekter, både epistemologiskt och materiellt. Globala ekonomiska och politiska strukturer fortsätter att gynna västerlänningar och missgynna andra.

Genom att studera läroböcker kan man få syn på de dominerande värderingarna i ett samhälle (Schissler & Soysal, 2005; Apple, 2013; Crawford, 2003; Loftsdóttir, 2010). I läroböckerna förväntas samhället och världen presenteras på ett sätt som kan betraktas som användbar och objektiv kunskap. Begreppet objektivitet är omtvistat. Vad är till exempel objektiv undervisning i historia? Den postkoloniala teorin visar hur problematiskt begreppet objektivitet kan vara – idén om européers överlägsenhet har setts som objektiv. Läroböcker legitimerar vissa versioner av verkligheten och behöver ses som en del av samhället. De fungerar i samhället, de är produkter av samhället, men de påverkar också samhället genom att skapa en version av vad som är viktigt att lära sig (Apple, 2004; Crawford, 2003). Laclau och Mouffe (1985/2001), ser i sin diskursteoretiska analys objektivitet som något som ständigt skapas genom tal, text och handlingar. En viss kunskap är alltid användbar i en viss kontext. Det spelar roll om världen porträtteras genom turistens, kolonialistens eller den förtrycktas ögon. Med andra ord kan man konstatera att det inte finns någon neutral beskrivning av världen. Med utgångspunkt i diskursteoretisk och postkolonial analys granskas i den här artikeln hur västerlänningar och andra porträtteras i finlandssvenska läroböcker i Finland.

Tidigare undersökningsresultat om finlandssvenska läromedel

Även om flera akademiska arbeten, såsom kandidat- och magistersavhandlingar, använder läroböcker som material, är det inte lätt att hitta mera omfattande analyser av finlandssvenska läromedel som skulle anta ett postkolonialt perspektiv. Det har gått ett decennium sedan Staffan Selander, på uppdrag av Kulturfonden, gav ut

rapporten *Skolans blick och textens röst – om svenskspråkiga läromedel för den finlandssvenska grundskolan i Finland* (2006). Rapporten, som pekar på förbättringsbehov, är ambitiös till sin omfattning: den behandlar så gott som alla skolämnen. De undersökta historieböckerna kritiseras för det allvetande, monologiska berättarsättet (s.97) samt för att uppgifter är för textnära och specifika. De består till största delen av faktapåståenden och saknar ofta förklarande element. Detta påstående understryks av Ammert (2009). På det allmänna planet konstaterar Selander (2006) i sin rapport flera översättningsmissar. Han anser också att förlagen verkar ha saknat en pedagogisk eller didaktisk utvecklingsstrategi.

Från läromedelsförlagen kom kritiken mot Selanders rapport snabbt. Peltomaa (2006, s. 100–108) såg rapporten som alltför hastigt genomförd och ansåg att den inte bidrog med mycket användbart för läromedelsförlag. Mina invändningar mot rapporten handlar främst om att man har tagit sig an ett för stort uppdrag. Rapporten behandlar pedagogisk stil, språk och uppställning om vartannat. Värderingar i läroböckerna får inte nämnvärt stor plats. I inledningen (Selander, 2006, s. 10), nämns att analysen behandlar multikulturella frågor i läroböcker. Selander pekar på vissa konkreta problem, såsom användningen av metaforer som stöder stereotypa uppfattningar i läroböcker i historia. Mellanöstern presenteras t.ex. i en historia lärobok som en ”ständig oroshärd” (s. 109) även om, som påpekas, Europa som skådeplats för två världskrig inte skulle beskrivas med sådana ord. På det stora hela kommenterar rapporten inte hur relationerna mellan västerlänningar och andra porträtteras i läroböckerna.

Efter Selanders rapport har utgivna skrifter om finlandssvenska läromedel främst betonat läsbarheten (Slotte-Lüttge & Forsman, 2013; Kivilehto & Koivisto, 2014). I en rapport om tillståndet i utbildningen i svenskspråkiga skolor (Svedlin et al, 2013), påtalas att urvalet av läroböcker för finlandssvenska skolor är knäppt och att böckernas standard inte är tillräckligt hög. Detta anses vara en möjlig förklaring till att svenskspråkiga studenter inte presterar lika höga resultat som finskspråkiga skolelever i mätningar som t.ex. PISA. I rapporten föreslås att läroböcker bör utvecklas i närmare kontakt med lärarutbildning och pedagogisk forskning (s. 77).

Skillnaderna i prestationer mellan elever i finlandssvenska och finska skolor är avsevärt stora i ämnet samhällskunskap (Svedlin et al, 2013, s. 58). Eleverna i de svenskspråkiga skolorna har sämre resultat i alla uppmätta områden, men de största skillnaderna syns i färdigheter såsom tolkningen av media och kritisk läsning av grafiska bilder och statistik. Ouakrim-Soivio (2014) konstaterar också att finskspråkiga elever har betydligt bättre resultat i kunskapsfrågor i historia och samhällslära än de svenskspråkiga eleverna. I sin analys av resultaten pekar hon på att man i vissa finlandssvenska skolor använder samhällsläroböcker från Sverige. Eftersom dessa rimligtvis inte överensstämmer med den finländska läroplanen föreslår Ouakrim-Soivio att detta skulle kunna vara en förklaring till de sämre resultaten och konstaterar att svenskspråkiga skolor skulle behöva ett bredare urval av läroböcker i både historia och samhällslära.

Det finns också resultat som visar att lärare i svenskspråkiga skolor över huvud taget tenderar att förlita sig mindre på läroböckerna än deras finskspråkiga kollegor (Atjonen et al, 2008, 161; Knubb-Manninen, 2008). Det är inte orimligt att anta att bristen på urval lätt leder till att lärarna själva väljer att skapa eget material. Detta är något som också lärarförbundet FSL har påtalat, med kommentaren att lärare visserligen har kapacitet att skapa eget läromaterial, men att arbetet är tidskrävande och alltför betungande (Holmlund, 2016).

Trots att finlandssvenska läroböcker har analyserats från olika synvinklar har fokus sällan legat på värderingar. Finlandssvenska läroböcker lämnas ofta utanför nationella läroboksanalyser. Syftet med den här artikeln är därför att analysera vad som kännetecknar de finlandssvenska läroböckerna i porträtteringen av västerlänningar och andra. I analysarbetet har européer och amerikaner räknats som västerlänningar. Termen västerlänning används flitigt både i läroböcker och i andra medier, ofta utan definition. Västerlänningar uppfattas ofta vara bärare av värderingar såsom demokrati, frihet och mänskliga rättigheter (se Mikander, 2016, s. 24–28 för en längre diskussion, t.ex. av kopplingen mellan vithet och västerländskhet).

Metod

Den här artikeln baserar sig på materialet i min doktorsavhandling, inför vilken jag har analyserat totalt 76 finländska läroböcker (text- och arbetsböcker) i geografi, historia och samhällslära för årskurs fem till nio. Nitton av böckerna är på svenska. Förutom i ämnet historia betyder det att det ofta är bara en svensk bok per årskurs som har undersökts. Vissa är ursprungligen skrivna på svenska, men särskilt geografiböckerna är ofta översättningar från finska. Alla böcker är tryckta mellan åren 2005 och 2010 och representerar de sex huvudsakliga bokförlagen år 2010 i Finland (Otava, WSOY, Tammi, Edita, Schildts och Söderströms). I tabellen syns hur de undersökta svenska böckerna är fördelade mellan ämnen och årskurser.

Tabell 1 De undersökta läroböckerna på svenska

(totala antalet böcker i parentes)

Ämne, årskurs	5	6	7	8	9	Totalt
Historia	3 (10)	3 (9)	3 (9)	3 (9)	-	12 (37)
Geografi	1 (7)	1 (8)	1 (5)	2 (6)	1 (5)	6 (31)
Samhällslära	-	-	-	-	1 (8)	1 (8)
Totalt	4 (17)	4 (17)	4 (14)	5 (15)	2 (13)	19 (76)

Läroböckerna som bildar materialet för min avhandling är baserade på 2004 års läroplan (Utbildningsstyrelsen, 2004) och bör, enligt den, basera sig på värdegrundens principer. De första av dessa värderingar är de mänskliga rättigheterna, alla människors lika värde samt demokrati (s.12).

Den kritik som tidigare har riktats mot finlandssvenska läroböcker, som att de tenderar att fokusera mycket på fakta och lämna lite utrymme för eleverna att tolka fenomen från olika synvinklar, kan anses stärka behovet av att analysera böckerna diskursanalytiskt. Det första steget i analysen var att läsa igenom alla böcker. Jag fokuserade på beskrivningar av västerlänningar och andra, samt relationen mellan dessa. I analysen fokuserade jag på frågor som: Vems versioner av verkligheten berättas? Vilka grupper får

mest uppmärksamhet? Hur porträtteras olika grupper? I vilken utsträckning beskrivs olika grupper orsaka eller lösa problem? Vilka grupper förväntas läsaren sympatisera med eller lära sig mest om? Samtidigt höll jag också andra frågor i åtanke, såsom: Vilken typ av kunskap framställs som rationell, relevant eller objektiv? Vad är explicit och vad är underförstått i beskrivningarna av västerländskhet och relationerna mellan västvärlden och omvärlden?

Jag använde vissa analytiska begrepp från Laclaus och Mouffes diskursteoretiska analys, såsom *diskurser*, *artikulationer* och *hegemoni*. Baserat på dessa begrepp organiserade jag texten, fann centrala teman och utforskade diskurser. I praktiken fortgick analysarbetet genom att de olika citaten, som i enlighet med Laclau och Mouffe kan benämnas artikulationer, fördes samman enligt teman och de diskurser som kunde utskiljas. Diskurserna utgick från liknande sätt att förklara fenomen eller begrepp. Ofta handlade det lika mycket om det som blev osagt som det som sades. När jag undersökte diskurserna fick jag ständigt påminna mig om att det inte finns några neutrala, eller icke-ideologiska beskrivningar av världen. Allt som uppfattas som sunt förnuft behöver tolkas som ideologiska utsagor, enligt den diskursteoretiska kunskapssynen.

Ett exempel på hur diskurser kan normalisera beskrivningar av världen finns i den finska historieboken *Kauan sitten. Lokikirja Maailman historiaan* (Hanste, Probst, Aarras-Saari & Juutinen, 2009, s. 34, 72 & 93), där tre kartuppgifter beskrivs på olika sätt beroende på vilken grupp som beskrivs. Efter att ha studerat Antikens Grekland finns en uppgift där eleverna ska pricka in alla de ställen där ”grekerna bodde”. När det handlar om Romarriket uppmanas eleverna att på en likadan tom karta över Medelhavet färga Romarriket ”när det var som störst”. Längre fram i boken finns en motsvarande karta med uppgiften att måla de områden som ”araberna erövrade”. Det här exemplet visar hur till synes objektiva beskrivningar av verkligheten bidrar att fastställa vem som har rätt att utöka sitt territorium kring ett visst område och vem som inte har det. Uppfattningen att greker eller romare skulle ha mera rätt till Medelhavet än araber kan i viss mån ses som ett exempel på sunt förnuft i bemärkelsen något som verkar rätt och riktigt utan desto vidare analys. Just begreppet sunt förnuft är ett sätt att kringgå de ideologiska parametrarna bakom beskrivningar.

Uppfattningen att greker och romare genom tiderna skulle ha haft större rätt att bosätta sig kring Medelhavet är inte en objektiv beskrivning utan ett exempel på en hegemoni. Att belysa den sortens processer har varit mitt sätt att utföra diskursanalys. I det följande presenteras de centrala resultaten enligt läroböcker i historia, samhällslära och geografi.

Historia: koloniala benämningar och modern islamofobi

Genomgången av historieböcker visade att stereotypiska beskrivningar kan dyka upp också på oväntade ställen. Såsom Holmén (2006) har visat kan också beskrivningar av till synes ickepolitiska ämnesområden, t.ex. floder och berg, avspegla ideologiska uppfattningar om olika platser eller länder. I Holmén's fall handlade det om hur relationen till Sovjetunionen kunde avspelas i sätt att beskriva naturen. Läroböckers beskrivningar av en väldig flod eller ett mäktigt berg kunde ses som ett tecken på varmare relationer till landet. I mitt material kunde jag konstatera att också en till synes orelaterad text, en porträttering av bondesamhället i Finland under 1800-talet i *Vår Historia 3* (Ahlskog & Sandholm, 2008b, s. 9), innehöll följande beskrivning:

Valet av äktenskapspartner hade i bondesamhället ingenting med förälskelse att göra. Det var de vuxna som bestämde vilka två unga som borde gifta sig. Avgörande för beslutet var främst ekonomiska och sociala orsaker: att en flicka eller pojke skulle gifta sig inom sitt stånd. Det här synsättet på familjebildning är vanligt ännu idag i vissa muslimska miljöer i Norden. Det har skapat konflikt mellan föräldrar och deras vuxna barn som har tagit intryck av de fria vanorna hos sina nordiska kamrater.

Textavsnittet visar att även synbarligen orelaterade teman, såsom det finländska bondelivet, kan innehålla rejält normativa beskrivningar av skillnaden mellan västerlänningar och, i det här fallet, muslimer. Här liknas "vissa muslimska miljöer i Norden" med bondesamhället på 1800-talet och speglas mot de "fria vanorna" hos de nordiska kamraterna. Det blir oklart varför författarna har valt att flika in den beskrivningen i ett kapitel som annars inte berör nutiden eller muslimer.

I övrigt är historia naturligtvis ett ämne som berör händelser som är intressanta ur ett postkolonialt perspektiv, såsom relationer mellan länder i Europa och de områden som dessa koloniserade eller mellan människor som levde i dessa områden. Ur ett anti-rasistiskt perspektiv finns de mest problematiska texterna i hela läroboksmaterialet att hämta ur de finlandssvenska (inte finska) läroböckerna. I hela materialet finns t.ex. en enda lärobok, *Horisont* (Lappalainen et al. 2006), som innehåller den nedsättande beteckningen "neger" i löpande text, alltså inte i form av citat av t.ex. gamla läroböcker. Boken är översatt till svenska 1999 men tryckt igen 2006. På sidorna 107–108 berättas utan kommentarer om "negerslavar" och "negerslaveriet". På sidan 118 börjar t.ex. kapitlet "Det okända Afrika" med orden:

På äldre kartor var stora områden av Afrika utmärkta med vitt vilket innebar att de var utforskade områden. Naturen och kulturen i det inre Afrika var okända för européerna som inte heller kände till de gamla mäktiga negerstaterna. Söder om Sahara var Afrika ogästvänligt för dem som försökte ta sig till den inre delen av kontinenten och dessutom försvårades färden av forsarna och vattenfallen i de stora floderna. Den olidliga hettan och svåra sjukdomar, såsom malaria och sömnsjuka, utgjorde också hinder för upptäcktsresandena.

Förutom det koloniala språkbruket är det på sin plats att kommentera perspektivet i citatet. Texten handlar visserligen om imperialismens tid men bristen på andra synvinklar än kolonialistens är slående. Läsaren förväntas fästa uppmärksamhet främst på hur besvärligt det var för kolonialisterna att kolonisera. Att kalla området söder om Sahara för "ogästvänligt" är ett typexempel på ett språk som inte ifrågasätter det kolonialistiska synsättet. De som beskrivs som upptäcktsresande kan knappast anses ha varit "gäster".

Med undantag av *Horisont* tyder resultaten på att de finländska, också de finlandssvenska läroböckerna har rensat bort de mest explicita rasistiska eller kolonialistiska uttrycken. Detta är en trend även i ett internationellt perspektiv (Grammes, 2011). Trots detta har jag sett tecken på andra slags problematiska attityder som har seglat upp. Det handlar främst om uttryck av islamofobi (Gardell, 2011). Även på det området står en finlandssvensk lärobok i historia, i det här fallet *Historia 1900-talet* (Ahlskog & Sandholm 2008),

först utkommen år 2008, för de mest extrema exemplen. I kapitlet ”Islam – en ny politisk faktor” (s. 264) konstateras att:

Migration och flyktingströmmar har fört islam in i hjärtat av Europa. I bland annat Frankrike, Belgien och Tyskland har muslimerna visat att deras tro skall synas i vardagslivet – i klädsel och livsföring. Och de vill att islam skall sätta sin prägel också på staternas styrelse.

Citatet kan ses som problematiskt på flera sätt. För det första ger idén om att ”flyktingströmmar” har nått ”hjärtat av Europa” en bild av att Europa skulle vara hotat. För det andra är uppfattningen att muslimerna ”vill” något speciellt i politiskt syfte farlig eftersom den stärker rasistiska uppfattningar som inte ser muslimer som människor såsom människor är – med olika åsikter, erfarenheter och uppfattningar, utan som en ideologi eller en rörelse. Som en jämförelse kan det konstateras att uppfattningar om att judarna skulle ha en agenda är antisemitisk. *Historia 1900-talet* är rätt så konsekvent i att använda stereotypa beskrivningar av araber och muslimer eller framställa dem som hot. Det gäller t.ex. beskrivningarna av Mellanöstern. I sin förklaring till attackerna mot World Trade Center i New York 2001 (s. 267) föreslår man i boken att:

Islamkännare hävdade att dåden var en desperat aktion av muslimska fundamentalister för att stoppa den pågående moderniseringen av arabvärlden.

Andra islamkännare var mer pessimistiska och menade att attackerna mot World Trade Center, Pentagon och Capitolium eller Harrison inte inledde något nytt skede i världshistorien. Attackerna borde i stället ses som ett led i en lång kampanj mot i första hand amerikaner och judar och med total förintelse av den västerländska kulturen som slutmål.

Den uppiggande tonen i citatet är betydligt hätskare än vad som syns i de finska böckerna i materialet (se Mikander, 2012). En förklaring till att de svenska läromedlen innehåller de mest stereotypa beskrivningarna skulle kunna vara att de helt enkelt läses av färre ögon. Det kan antas att man i finska skolor, där läroböcker läses av mångfald flera ögon reagerar snabbare mot rasistiska eller problematiska formuleringar genom feedback till förlagen. Det

relativt låga antalet elever med bakgrund i forna kolonier eller med muslimsk tro kan också vara en orsak till att texter såsom dessa har kunnat passera i finlandssvenska skolor. För lärare i finlandssvenska skolor blir det därför extra viktigt att ifrågasätta stereotypa eller kolonialistiska uppfattningar och lyfta perspektiven från den egna privilegierade positionen.

Samhällslära: till synes öppna och "objektiva" frågor kan vara slutna och ideologiskt snäva

Bara en finlandssvensk lärobok i samhällslära, *Ungdom och samhälle* (Back, Sandholm, Sourander & Stolpe, 2009), ingår i det analyserade materialet. Det finns flera texter och uppgifter i boken som kan anses stärka behovet av att analysera den diskursivt. I den tidigare nämnda kritiken mot finlandssvenska läromedel konstateras de innehålla för textnära eller slutna övningsuppgifter. I *Ungdom och samhälle* finns många övningsuppgifter varav en del är öppna och andra mera slutna. Ett problem är att även öppna frågor ter sig rejält normerade samtidigt som de presenteras som om de inte hade ett rätt svar (det går inte heller att hitta ett direkt rätt svar i texten). Ett exempel på detta är uppgiften: "Paruppgifter 1. Studera dagstidningar och försök hitta tecken på internationell kriminalitet i vårt land. Diskutera hur stort detta hot är! (s.139)". Uppgiften kombineras inte med någon analys t.ex. av hur mediernas rasistiska rapportering har ökat (Nikunen & Horsti, 2013). Naturligtvis ska det vara möjligt att diskutera internationell brottslighet inom ämnet samhällslära. Ändå borde vetskapen om att en hög och stigande andel av niondeklassisterna har negativa attityder mot invandrare (Virrankoski, 2005; Suutarinen & Törmäkangas, 2012) göra att man i läroböckerna kunde ifrågasätta, inte förstärka, stereotypa framställningar. Forskning visar nämligen att högstadieelever med rasistiska åsikter sällan ifrågasätts inom samhällsläraundervisningen (Suutarinen & Törmäkangas, 2012).

På samma sida i *Ungdom och samhälle* finns en fråga som rubriceras som "Grupparbete": "1. Borde vi vara solidariska med u-länderna och slopa alla stöd (med följd att många jordbruk gick i konkurs) så att de fattigaste länderna skulle få en chans att sälja

sina livsmedel till Europa?” (s.139). Frågan presenteras som om den var öppen, men gör samtidigt inget försök att uppmuntra till självständigt, kritiskt tänkande. Man kan fråga sig vilket slags ”grupparbete” det blir då svaret är så uppenbart givet. Ingen vill väl att jordbruken ska gå i konkurs? I den föregående texten (s.135) finns beskrivningarna ”Också för finlandssvenskarna är jordbruksnäringsen viktig. Växthusnäringen, mink- och rävuppfödningen, yrkesfisket och fiskodlingen behöver lobbare i Bryssel” samt:

Inom EU vill man ha jordbruksprodukter av jämn kvalitet till vettiga priser. Det betyder i praktiken att konsumenten, tack vare den fria konkurrensen, får sin mat till konkurrenskraftiga priser. Samtidigt vill man se till att producentpriserna är på en sådan nivå att lantbrukaren har möjlighet att klara sig på landsbygden.

För att denna ekvation skall gå ihop så ingår det i EU:s lantbrukspolitik, förutom öppna gränser för konkurrens, att man sätter tullar på livsmedel som kommer till EU från andra länder.

Textutdragen, som handlar om EU:s jordbruksstöd och tullar, visar tecken på flera politiska frågor som slås fast som opolitiska. Att säga att mink- och rävuppfödningen ”behöver lobbare” är ett exempel, men också att presentera olika politiska frågor som något som EU ”vill” är exempel på detta. När man i texten beskriver ideologiska påståenden som sanningar så är det svårt att göra dem öppna i diskussionsfrågorna senare. Det är också värt att konstatera att man i texten inte nämner ”u-länderna” eller att de skulle missgynnas av EU-politiken. Att det kan finnas en etisk problematik kring jordbruksstöden och tullarna tangeras inte i texten, och godkänns inte som ett realistiskt alternativ ens i ”grupparbetet”. Det kommer aldrig heller fram att EU:s jordbrukspolitik skulle vara skadlig för andra länders ekonomier, eftersom frågan ”Borde vi vara solidariska...?” får det att låta som om EU kunde välja att vara ”solidarisk” i stället för att låta bli att förvränga konkurrenssituationen. Det är svårt att föreställa sig hur stark en student skulle behöva vara i sin övertygelse för ”solidariteten” i grupparbetet. Ur ett diskursteoretiskt perspektiv kan man se texten och arbetsuppgiften som ett exempel på hur hegemoni fungerar – det går inte att ifrågasätta själva perspektivet, även om frågan presenteras som ett

diskussionsämne. Det är praktiskt taget omöjligt att svara ”ja” på frågan, svaret ”nej” däremot kan anses stå för sunt förnuft.

Geografi: motsägande trender

I geografiböckernas beskrivningar av omvärlden finns tecken på att de finlandssvenska böckerna har både mera och mindre stereotypa eller eurocentriska beskrivningar än de finska. I materialet ingår både läroböcker som är skrivna på svenska och böcker som är omarbetade och översatta från finska. De finska böckerna *KM Maailma* (Leinonen et al., 2010b) och *KM Amerikka* (Leinonen, Nyberg, Veistola & Jortikka, 2010) har översatts till svenska som *Världen* (Leinonen et al., 2010c) och *Amerika* (Leinonen et al. 2010a). Dessa två är utgivna av samma förlag (Schildts) men översatta av två olika personer. I översättningarna finns det tydliga skillnader i relation till de finska originalen i fråga om perspektivet. Stereotypa beskrivningar i de finska versionerna har utelämnats i de svenska. Det finns flera exempel på detta. På sidan 65 i både *KM Amerikka* och *Amerika* finns en sammanfattning över de andinska länderna. I den finska originalversionen beskrivs länderna som ”Venezuela – oljans land, Colombia – kaffets land, Ecuador – ekvatorns land, Peru – inkornas land, Bolivia – en fattig inlandsstat och Chile – kopparns land”. I den svenska texten nämns länderna utan dessa eller motsvarande karaktäriseringar.

Den svenska versionen av boken om Amerika innehåller flera motsvarande exempel. T.ex. på sidan 103 i båda böckerna finns samma bild av två skolelever som arbetar vid en dator under en lektion. Den ursprungliga finska bildtexten lyder: ”Indianelever i en skola i ett reservat. Målsättningen är att anpassa indianerna till det amerikanska samhället. Washington.” I den svenska läroboken presenteras bilden som ”Elever i Spokane indianreservat, Washington.” Skillnaderna i hur barnen på bilden porträtteras är därmed betydliga i de olika versionerna av boken. Det att den svenska läroboken nämner reservatets namn (Spokane) tyder på att författarna har ansett det vara relevant ur geografiundervisningens perspektiv. I den finska originaltexten finns flera aspekter som kan förstås som problematiska. Även om ordet ”indian” sällan

problematiseras på finska eller svenska, är det inte ett neutralt begrepp i USA (se diskussion i Mikander, 2015) och ordet "indianelever" kan ifrågasättas. Den finska bildtexten har också ett helt annorlunda angreppssätt. Det utgår från ett antagande att "indianerna" behöver "anpassas" till det amerikanska samhället. Eftersom det inte framgår vem som anser att de ska "anpassas" eller vad anpassningen går ut på blir det ett slags neutral sanning även om texten i hög grad är ideologiskt laddad. Man kan se anpassning som ett tecken på maktanvändning. Vem bestämmer vad det innebär att anpassa sig till ett samhälle? Vem ska anpassas enligt vems villkor?

Bokserien har flera motsvarande exempel där den svenska översättningen har tagit avstånd från stereotypa eller eurocentriska antaganden. I *KM Maailma* finns en beskrivning av hur nomader i Sahelområdet har "förflyttats" som en åtgärd för att stoppa ökens spridning (för en längre analys, se Mikander & Holm, 2014). I den svenska översatta boken *Världen* konstateras det t.ex. att nomadernas djur har trampat sönder marken, men i stället för att beskriva "förflyttningen" avslutar boken kapitlet med: "För att bromsa ökens spridningen skapar man gröna bälten med flera arter av växter som binder jorden. Dessutom satsar man inom jordbruket på att plantera fleråriga växter för att skydda de ettåriga växterna, som ger större skördar." I den översatta versionen poängteras hur människornas livsvillkor kan förbättras, medan den ursprungliga versionen nämner att nomaderna har förflyttats, utan att fokusera vidare på dem eller deras villkor. I samma boks beskrivningar av migrationen till Europa har också problematiska citat i ursprungstexten ändrats eller utelämnats. Exempel på beskrivningar som inte finns med i de svenska versionerna är "Även illegala invandrare strömmar hela tiden in i Tyskland" (s. 96) samt "Ofta försöker flyktingar ta sig till Storbritannien genom tunneln, men på grund av hård övervakning är det nästan omöjligt" (s. 92). Ur ett kritiskt postkolonialt perspektiv är det välkommet att beskrivningen av människor som "strömmar" inte har kommit med i den svenska boken. Det andra exemplet med tunneln från Frankrike till Storbritannien kan ses som ett exempel på en attityd där man inte utgår från mänskliga rättigheter, t.ex. rätten att söka asyl. När meningar såsom dessa har ändrats eller tagits bort inför

de svenska översättningarna har läroböckerna blivit mera i linje med postkolonial kritik samt värdegrundens värderingar.

Med tanke på detta kunde man dra slutsatsen att de svenska läroböckerna i geografi är mindre eurocentriska i sina beskrivningar som helhet. Å andra sidan visar analysen att det inte går att dra sådana övergripande slutsatser. Flera av de läromedel som är skrivna på svenska innehåller beskrivningar som inte har minsta spår av postkolonial analys. Ett exempel är boken *Biologi och geografi för åk 6* (Palenius & Ulenius, 2008). Boken behandlar flera världsdelar, bl.a. Afrika och Mellanöstern. Kapitlet om Demokratiska republiken Kongo (s. 95–96) är ett praktexempel på hur man genom att utelämna den koloniala historien förlorar förståelsen av hur krig och fattigdom kan kopplas till historiska faktorer. Avsnittet avslutas nämligen med beskrivningen: ”Trots de rika gruvorna är Kongo ändå ett fattigt land som har stora skulder till andra länder. Det beror på att så mycket pengar går åt till krig och stridigheter inom landet.” En postkolonial analys skulle här bidra till förståelse om Kongos roll i globala maktrelationer i både ett historiskt och nutida perspektiv. Man kunde hänvisa till kung Leopolds värde och gärna också till den moderna industrins utvinning av råvaror från just Kongo, t.ex. för att bygga mobiltelefoner som eleverna har i sina fickor. Det eurocentriska perspektivet är jämförelsevis genomgående: i kapitlet om Sydafrika (s. 97–99) konstateras under rubriken ”Flera språk” att: ”Av Sydafrikas befolkning är tre fjärdedelar svarta medan resten är av europeiskt eller asiatiskt ursprung. De svarta tillhör många olika stammar och precis som på andra ställen i Afrika har de olika stammarna egna språk. De flesta kan ändå något av de officiella språken engelska och afrikaans, som är släkt med holländska.” Man nämner alltså inte något av de olika ”stammarnas” ”egna språk”. Boken är illustrerad med tecknade bilder av olika människor, och många av bilderna kan anses stärka stereotyper. Hit hör bilden av araben (s.104) som vrider på en kran på en stor oljetanker och ler brett åt slantarna som faller i hans hand. Också bilden av en inka (s. 163) iklädd endast prickiga underkläder kan ses som stereotyp. Läroboken är fylld av teckningar av människor, men de enda som är klädda i underkläder är förutom inkan en indier (s. 138) och en brasilianare i bikini (s. 163).

Avslutande diskussion och förslag till förändring

I artikeln har jag ställt frågan hur svenska läroböcker i Finland skiljer sig från finska böcker med fokus på beskrivningar av västerlänningar och andra. Resultaten pekar åt flera olika håll: de finlandssvenska läroböckerna visar tecken på att vara både mera och mindre eurocentriska än de finska motsvarande. Vissa läroböcker innehåller betydligt färre eurocentriska beskrivningar medan andra innehåller betydligt flera. Perspektiven i historieböckerna kunde breddas och de beskrivningar av islam och muslimer som finns i samhället överlag kunde ifrågasättas hellre än förstärkas. Den nya läroplanen kräver bl.a. att historieundervisningen om krig bör grunda sig på ett perspektiv som utgår från tanken om mänskliga rättigheter (Utbildningsstyrelsen, 2014). Boken i samhällslära innehåller frågor som till sin form är öppna men som ideologiskt sett är stängda. De analyserade geografiböckerna som har översatts från finska har blivit mera i linje med postkolonial analys och läroplanens värdegrund än sina finska original, medan det finns tecken på stereotypa beskrivningar i en lärobok som är skriven på svenska. Allt tyder på att läroböcker utvecklas och blir mera ändamålsenliga när de uppmärksammas mera kritiskt. Även om de läses av så gott som varje elev i de finlandssvenska skolorna är innehållet i dem sällan något som debatteras. Röster har höjts för att läroböckerna skulle behöva granskas av forskare men också vara föremål för en allmän debatt, t.ex. på tidningarnas kultursidor (Harrison, 2015; Ammert, 2011).

Även om vissa böcker fortfarande innehåller många slutna texter och frågor, finns det exempel på böcker som har flera slags öppna arbetsuppgifter. De nyare läroböckerna i historia, som *Historia 1800-talet* (Ahlskog, Bonäs & Sandholm, 2010) och *Historia 1900-talet* (Ahlskog & Sandholm, 2008a) innehåller betydligt flera öppna arbetsuppgifter än de tidigare böckerna. Särskilt uppgifterna som går ut på att tolka förstahandskällor som dokument och bilder kan anses välkomna. Vissa av uppgifterna i dessa kan t.o.m. betraktas som ett slags diskursanalys, ett arbetssätt som kan bidra med nya metoder för historieundervisningen (Lozic, 2011). Att uppmärksamma diskurstänkandet inom samhällelig undervisning

kunde vara ett sätt att närma sig kritiskt tänkande, ett mål som är centralt för läroplanen inom samhällsläroämnen.

Ett annat sätt att utveckla läromedlen för att vidga perspektiven kunde vara att knyta informationen i läromedlen mera till aktuell forskning. I den finska historieboken *Kronikka 8* (Lähteenmäki & Troberg, 2007, s. 72) finns följande beskrivning om den nazistiska terrorn i Tyskland:

Rädsla fick en del tyskar att stöda nazisterna och att blunda för våldet som de stod för. Enligt aktuell forskning hade nazisterna också äkta sympatisörer som godkände och deltog i förföljningen av judar. De anmälde sina grannar och skickade tusentals beundrabrev till Hitler.

Genom att hänvisa till aktuell forskning får läroboken en trovärdighet och färskstämpel. Det är också möjligt att beskrivningen ökar elevernas intresse för historia som vetenskap: historien är inte färdigskriven utan skapas ständigt. Citatet visar också att historieforskning är relevant och kan göra skillnad. I grund och botten handlar det om att fråga sig vilken roll samhällsläroämnet har. För att bidra till att fostra kritiska samhällsmedborgare som ifrågasätter orättvisor och driver utvecklingen åt ett hållbart håll behöver de finlandssvenska läromedlen ständigt hålla värdegrunden i minnet.

Källor

Läroböcker

- Ahlskog, H., Bonäs, J. & Sandholm, S. (2010). *Historia 1800-talet*. Borgå: Söderströms
- Ahlskog, H. & Sandholm, S. (2008a). *Historia 1900-talet*. Borgå: Söderströms
- Ahlskog, H. & Sandholm, S. (2008b). *Vår Historia 3. 1800-talets historia*. Borgå: Söderströms
- Back, T., Sandholm, S., Sourander, U. & Stolpe, C. (2009). *Ungdom och samhälle*. Borgå: Söderströms
- Hanste, T., Probst, I., Aarras-Saari, R. & Juutinen, J. (2010). *Kauan sitten. Lokikirja maailman historiaan*. Helsingfors: WSOYpro

- Lappalainen, O., Tiainen, S., Waronen, E., Zetterberg, S., af Hällström, K. & Malmström, H. (2006). *Horisont*. Helsingfors: Schildts
- Leinonen, M., Nyberg, T., Veistola, S. & Jortikka, S. (2010). *KM Amerikka*. Helsingfors: Otava
- Leinonen, M., Nyberg, T., Veistola, S., Jortikka, S. & Rinne, P. (2010a). *Amerika*. Helsingfors: Schildts
- Leinonen, M., Martikainen, A., Nyberg, T., Veistola, S. & Jortikka, S. (2010b). *KM Maaailma*. Helsingfors: Otava
- Leinonen, M., Martikainen, A., Nyberg, T., Veistola, S., Jortikka, S. & Palenius, E. (2010a). *Världen*. Helsingfors: Schildts
- Lähteenmäki, M. & Troberg, M. (2007). *Kronikka 8*. Helsingfors: Edita
- Palenius, E. & Ulenius, M. (2008). *Biologi och geografi för åk 6*. Esbo: Schildts

Sekundärlitteratur

- Ammert, N. (2009). Gemenskap och ambivalens. Finsk-svenska möten i finlandssvenska läroböcker i historia. *Historisk Tidskrift för Finland* 94 (1), 1–19
- Ammert, N. (2011). Inledning. I N. Ammert (Red.) *Att spegla världen. Läromedelsstudier i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur, 18–24
- Andreotti, V. (2011). *Actionable postcolonial theory in education*. New York: Palgrave Macmillan
- Apple, M. W. (2004). *Ideology and curriculum*. New York: Routledge
- Apple, M. W. (2013). *Knowledge, power, and education: The selected works of Michael W. Apple*. New York: Routledge
- Atjonen, P., Halinen, I., Hämäläinen, S., Korkeakoski, E., Knubbmänninen, G., Kupari, P., Mehtäläinen, J., Risku, A-M., Salonen, M. & Wikman, T. (2008). *Tavoitteista vuorovaikutukseen. Perusopetuksen pedagogiikan arviointi*. Jyväskylän universitet: Rådet för utbildningsutvärdering
- Crawford, K. (2003). The Role and Purpose of Textbooks. *International Journal of Historical Learning, Teaching and Research* 3(2), 5–10
- Gardell, M. (2011). *Islamofobi*. Stockholm: Leopard

- Grammes, T. (2011). Nationalism, Patriotism, Citizenship and beyond – Editorial. *Journal of Social Science Education*, 10(1), 2–11.
- Hall, S. (1992). The West and the Rest: Discourse and Power. In S. Hall & B. Gieben (Eds.) *Formations of Modernity*. Cambridge: Polity Press, 275–320
- Harrison, D. (2015). Ett historiskt misstag. *Neo* 2/2015. <http://magasinetneo.se/artiklar/ett-historiskt-misstag/> [hämtat 4 augusti 2016]
- Holmén, J. (2006). *Den politiska läroboken. Bilden av USA och Sovjeunionen i norska, svenska och finländska läroböcker under Kalla kriget*. ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS, *Studia Historica Upsaliensia* 221, Uppsala: Uppsala Universitet
- Holmlund, C. (2016). Läromedel – en jämlikhetsfråga. *Läraren*, 4.2.2016
- Kivilehto, M. & Koivisto, J. (2014). Finlandssvenska sjundeklassares uppfattningar om läroböcker i historia. I S. Lamminpää & C. Rink (Red.). *Demokratia, Demokrati, Democracy, Demokratie. VAKKI-symposiumi XXXIV 13.–14.2.2014*. Vasa: VAKKI Publications, 110–121
- Knubb-Manninen, G. (Red.) (2008). *Från mål till interaktion. Skolpedagogiken i Svenskfinland och övriga Finland*. Jyväskylä universitet: Rådet för utbildningsutvärdering
- Laclau, E. & Mouffe, C. (2001). *Hegemony and socialist strategy. Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso
- Loftsdóttir, K. (2010). Encountering others in Icelandic textbooks: Imperialism and racial diversity in the era of nationalism. In T. Helgason and S. Lässig (Eds.), *Opening the mind or drawing boundaries? History texts in Nordic schools*. Göttingen: V&R unipress, 81–98
- Lozic, V. (2011). *Historieundervisningens utmaningar. Historiedidaktik för 2000-talet*. Malmö: Gleerups
- Mikander, P. (2015). Colonialist "discoveries" in Finnish school textbooks. *Nordidactica – Journal of Humanities and Social Science Education* 4, 48–65
- Mikander, P. (2016). *Westerners and others in Finnish school textbooks* [diss.]. Pedagogiska studier 273, Helsingfors universitet: Beteendevetenskapliga institutionen

- Mikander, P. & Holm, G. (2014). Constructing threats and a need for control: textbook descriptions of a growing, moving world population. *Review of international geographical education online* 4(1), 7–25
- Nikunen, K. & Horsti, K. (2013). The ethics of hospitality in changing journalism: A response to the rise of the anti-immigrant movement in Finnish media publicity. *European Journal of Cultural Studies*, 16(4), 489–504
- Ouakrim-Soivio, N. (2014). What the assessment of learning outcomes in history and social sciences are telling about textbooks, teaching materials and methods that are used during the lessons?: Implications for teacher professional development. *Andragoški glasnik: glasilo Hrvatskog andragoškog društva: andragogy*. 18, 1 (32), 9–23
- Paasi, A. (1998). Koulutus kansallisena projektina: 'Me' ja muut suomalaisissa maantiedon oppikirjoissa. In Alasuutari, P. & Ruuska, P. (eds.), *Elävänä Euroopassa: muuttuva suomalainen identiteetti*. Tampere: Vastapaino
- Peltomaa, M. (2006). *Vår lärobok*. Svenska folkskolans vänner, vol. 176. Helsingfors: Nordprint
- Rastas, A. (2007). *Rasismi lasten ja nuorten arjessa: transnationaalit juuret ja monikulttuuristuva Suomi*. Tampere: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 78 & Tampere University Press
- Said, E. (1978). *Orientalism*. New York: Vintage Books
- Selander, S. (2006). *Skolans blick och textens röst – om svenskspråkiga läromedel för den finlandssvenska grundskolan i Finland*. Helsingfors: Svenska kulturfonden
- Schissler, H. & Soysal, Y. (2005). Introduction: Teaching beyond the national narrative. In H. Schissler & Y.N. Soysal (Eds.). *The nation, Europe, and the world: textbooks and curricula in transition*. New York & Oxford: Berghahn Books
- Slotte-Lüttge, A. & Forsman, L. (2013). *Skolspråk och lärande*. Guider och handböcker 2013:5. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen
- Suutarinen, S. & Törmäkangas, K. (2012). Nuorten laittomaan aktivismiin valmiuden yhteys maahanmuuttajakriittisyyteen ja osallisuuskokemuksiin koulussa. *Nuorisotutkimus* 1/2012, 70–89

- Svedlin, R., Engelholm, M-L., Karlberg-Granlund, G., Kupiainen, S., Sundqvist, R., Wallén, B, Hietala, R. & Smeds-Nylund, A-S. (2013). *Syntesutvärdering av den svenska utbildningen i Finland. Kvalitet och jämlikhet*. Jyväskylä universitet: Rådet för utbildningsutvärdering
- Utbildningsstyrelsen (2004). *Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2004*. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen
- Utbildningsstyrelsen (2014). *Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2014*. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen
- Virrankoski, O. (2005). Kansallinen identiteetti ja etniset ennakoluulot monikulttuurisuuden esteenä. I J. Smeds, K. Sarma-vuori, E Laakkonen & R. de Cillic (Red.) *Multicultural communities, Multilingual practices*. Publication Series B: 285. Åbo: Åbo Universitet, 297–316
- Willinsky, J. (1998). *Learning to divide the world. Education at empire's end*. Minneapolis & London: University of Minnesota Press

Essäer

En institution i ett rusande landskap

Pia Maria Ahlbäck

Oktober 2016. Filosofie magistern och forskarstuderanden Jari Töppich, som är doktorand i skandinavistik vid Bonns universitet, vistas en vecka vid ämnet Litteraturvetenskap vid Åbo Akademi. Han undervisar och presenterar sitt doktorandprojekt på ämnets forskarseminarium. Jari Töppich – nej, han har inget finskt påbrå namnet till trots – forskar i något som kan te sig tämligen esoteriskt, det vill säga samhällsacceleration i litteraturen. Det innebär att han undersöker på vilket sätt storstadens framväxt och tillväxt, och trafik av olika slag som en central del av den processen, skildrats i ett antal nordiska romaner.

Litterära skildringar av samhällets acceleration är ett nytt och hett ämne inom litteraturvetenskapen, det är ett ämne uttryckligen för 2000-talet. Också vid Åbo Akademi utgör stadens historiska transformationer i litteraturen ett betydande forskningsområde, i synnerhet vid ämnet engelska språket och litteraturen. Då Jari Töppich fick frågan om vad han anser om samhällsaccelerationen så som vi kan erfara den i dag, då den tilltar genom de kumulativa effekterna av digitaliseringen, svarade han, att han tidigare förhållit sig kritisk, men att han inte längre hade någon uttalad uppfattning och att de forskare som studerar samhällsacceleration

är tudelade. Det som samtliga däremot är överens om är att acceleration inte bara innebär våld utan att det uttryckligen är våld.

Det finns en gräns för hur mycket acceleration vi människor tål. Då den gränsen överskrids dör människan, rent fysiskt, konkret. Men redan då vi nått en sådan grad av acceleration som i dagens samhälle, och som fortsätter öka, blir de psykiska och fysiska konsekvenserna avsevärda. Som lärare och forskare kan vi känna av detta i vardagen. Aldrig har vi lärare sett så många studerande som mår så illa psykiskt. De får handledning, undervisning och stöd på alla upptänkliga vis, men aldrig har illamåendet varit så uppenbart och påtagligt. Vi lärare är självfallet inte heller undantagna den utvecklingen. Förändringarna i universitetsvärlden är så snabba, att de knappt går att känna igen som förändringar längre. En förändring kan man erfara och förstå som en sådan enbart om det finns något som den kan förstås i relation till. Ett (normal)läge, en ordning, det som är brukligt. Rutiner. Då förändringen inträffar etableras så småningom en ny ordning. Man anpassar sig, vänjer sig, och lär sig bemästra den nya situationen. Så är det inte längre. Förändringen pågår oavbrutet och är följaktligen något annat. Men vad? Acceleration, och därmed våld, om vi får tro forskare som Jari Töppich. Det som gällde igår gäller alltså inte idag. Och detta är inte längre en metafor: det är bokstavligt sant. Det budskap som vi som är verksamma vid universitetet får ta del av dagligen, är att alla tåg redan har gått. Och du, du har inte ens har hunnit fram till stationen.

Vad förmår en institution som landets, och Nordens, äldsta kulturtidskrift i ett sådant grumligt, rusande landskap? Uppmaningen och utmaningen blir att fortsätta finnas till, att insistera på sin fortsatta överlevnad – överhuvudtaget, och i flera format. Det ligger ett etiskt uppdrag i att vårda de långa linjerna och de fasta fysiska föremålen, som tillsammans med naturen genom sin blotta existens stoppar upp något av accelerationen. Den fysiska boken och tidskriften skall inte betraktas som anakronistiska fenomen ur det förflutna utan som koordinater för människoblivande och varande, och för integritet och frihet. I det gömsle som den fysiska volymen erbjuder är läsaren fri, icke-spårbar, oövervakad. Men tankeinnehållet som tidskriften eller boken erbjuder också i digitalt format, *inbjuder* likaså till reflektion, kritik och ifrågasättande som är livsnödvändigt för att vi ska kunna bemöta och stå upp mot ett i många

avseenden destruktivt samhälls skeende. Boken och tidskriften är samlande, ”äterterritorialiserande” rörelser i en splittrande kultur, för att tala med de franska filosoferna Gilles Deleuze och Félix Guattari. Att fördjupa sig i den fysiska boken är som att krypa in under en tät gammal gran och bli osynlig för världen. Samla sina tankar, torka av sig mediekletet. Märk väl att det är en osynlighet vi har rätt till. Och märk väl, att desinformation och propaganda – den hypereffektiva förfalskningen av världen – och de omedelbara avtryck av extrempopulistiskt och vulgärnationalistiskt tänkande den lämnar i världens samhällen och på dess befolkningar, svärigen, om alls, kan ske genom det tryckta ordet eller i det fysiska formatet. De elektroniska medierna är följaktligen de nya regimernas och de gamla hämndideologiernas särskilda, hett åstundade kärleksobjekt.

År 2012 disputerade Judith Meurer-Bongardt på en lysande avhandling om det utopiska tänkandet hos Ernst Bloch och den finlandssvenska modernisten Hagar Olsson. Att Judith Meurer, som också hon hade avlagt sin magistersexamen vid Bonns Universitet, sökte sig till ämnet litteraturvetenskap vid Åbo Akademi, hade vi förutom henne själv framför allt hennes handledare, den framstående Olssonforskaren och litteraturlektorn Roger Holmström, att tacka. I sin avhandling och fortsatta forskning kring Hagar Olsson, tog Judith Meurer bland annat upp två sidor av det utopiska. Dels som något djupt mänskligt, som det hopp Bloch talar om, och utan vilket vi inte skulle förmå leva vidare. Dels som fart, eller acceleration; något som främmandegör den verklighet vi lever i.

Roger Holmström var en person som i allt han gjorde verkade för att de han mötte inte skulle känna sig främmande, utan hemma och tillfreds i den miljö han mötte dem i. Detta var också utgångspunkten för hans forskning. Få människor hade som Roger respekt för de gränser som tradition, bildning, natur och människorelationer satte. Få människor arbetade så hårt som Roger. Han var alltid i farten och ytterst noggrann med sin tid. Varje minut var dyrbar, varje minut användes fullt ut. Varje minut verkade hos Roger vara en minut av förhöjd livskänsla. Ändå hade Roger aldrig bråttom. Roger Holmström var Granskarens långvariga ordförande och föreningens hedersmedlem. Han avled den 2 augusti efter ett kort sjukdomsförlopp. Låt oss lära av honom och stiga ut ur tiden och bruset för en stund.

Finsk Tidskrift 140 år

Hågkomster och synpunkter

Dag Anckar

Den 14 oktober 1976 införde Ole Torvalds i Åbo Underrättelser en recension av det jubileumsnummer varmed *Finsk Tidskrift* högtidlighöll sin då 100-åriga existens. Numret, ”en hel bok”, som Torvalds uttryckte saken, manifesterade tidskriftens färdighet i, jag citerar Torvalds, ”konsten att överleva fast det är omöjligt”. ”Inom ojämförligt mycket större och rikare nordiska kulturområden”, fortsatte Torvalds, ”har tidskrifter i mängd fötts och blomstrat men också tynat och dött, allt medan *Finsk Tidskrift* har levt vidare”. Fortlevnaden hade, som Torvalds noterade, inte alltid varit glansfull. Det har getts tider, skrev han, då tidskriften varit ”halvdöd, förnedrad, men räddad till livet” – vad Torvalds härvid tänkte på är den räddningsaktion i vilken Föreningen Granskaren i Åbo i 1930-talets början ryckte ut, en aktion som, detta är bra att minnas, på sikt möjliggjorde det jubileum som här och nu firas.

Beträffande det nyssnämnda jubileumsnumret får två hastiga noteringar inleda mitt föredrag. Den första noteringen, blott en randanmärkning, är att numret innehåller en uppsats av Ragnar Granit, som anlade synpunkter på förhållandet mellan Joseph Banks och Daniel Solander, två naturvänner inom den linneanska

epoken. Granit tilldelades som bekant år 1967 Nobelpriset i medicin tillsammans med amerikanerna Haldan Keffer Hartline och George Wald, och man kan förstås undra hur det gick till när en Nobelpristagare förrrade sig till kretsen av *FT*-skribenter. Förklaringen finns däri, att Granit var ombud för *Finsk Tidskrift* i Sverige under åren 1951–1972 – tidskriften har, minsann, haft respektabla förankringar. En annan liknande randanmärkning är lämplig att inskjuta i sammanhanget: tidskriftens första korrespondent i Stockholm, år 1878, var ingen mindre än August Strindberg!

Min andra inledande notering gäller den serie av uppsatser som anför jubileumsnumret, och som, tillsammans, vid sidan, naturligtvis, av Matias Kaihovirtas pregnanta och för några år sedan publicerade historik över Föreningen Granskaren (Kaihovirta, 2009), blir en viktig läsning för envar som vill fördjupa sig i tidskriftens historia och verksamhet. Jag tänker här på en faktasprängd uppsats av Torsten Steinby om "Amos Anderson och *Finsk Tidskrift*", jag tänker på ett nytryck av en tidigare uppsats av Helmer Tegengren om "Föreningen Granskaren", och jag tänker i första hand på Olof Mustelins stora översikt, kallad "*Finsk Tidskrift* under hundra år", som inleder numret (Mustelin, 1976). Mustelins bidrag är den kanske tyngst vägande illustrationen av hur det faktum att tidskriften har blivit så gammal har avsatt hela nummer och många enskilda uppsatser som bidrar till en förståelse av tidskriftens historia, ambition och profil. Åldern har nämligen i sitt kölvatten bogserat fest – och jubileumsnummer i vilka olika skribenter, med olika infallsvinklar och tematiska orienteringar, har berikat vår kunskap om nyssagda ting.

~

För bevakningen i *Hufvudstadsbladet* av *Finsk Tidskrifts* 100-årsjubileum svarade den i tidskriftens historia väl inkomna J. O. Tallqvist, som avslutade en stort uppslagen artikel med att citera den introduktionsartikel "Till Läsaren" som tidskriftens grundare C. G. Estlander införde i tidskriften i oktober 1876. Estlander skrev:

...när helst ett sant ord blivit uttalat om en sak och i en fråga, så går det fram förr eller senare, över språkliga hinder och trots dagens opinioner, från tio till hundra och från hundra till tusende.

Estlanders ord må stå som en litet pompös introduktion till ett tema, som jag förmodligen förväntas här, som medskyldig, i någon mån beröra. Jag tänker på en serie kritiska och ibland mycket kritiska inlägg av undertecknad och andra i *Finsk Tidskrift* under 1970- och 1980-talen, inlägg som avhandlade finsk utrikes- och säkerhetspolitik och även landets demokratitillstånd mer generellt. Särskilda kritikpunkter var den självzensur som både lamslog och snedvred de politiska samtalen i vårt land, de envetna försöken från många håll till en omskrivning av Finlands närhistoria, de anslutna försöken till politisk förföljelse av de som tänkte i andra banor, och de många förhålligandena av den s.k. VSB-pakten mellan Sovjetunionen och Finland. Även trodde vi oss kunna se och innehållsanalytiskt belysa ovälkomna glidningar i det sätt varpå Finlands utrikespolitiska doktrin utåt presenterades. Inläggen väckte uppståndelse och starka mothugg från etablissemanget och dess tillskyndare, och renderade skribenterna och deras tidskrift, förutom oartikulerat skäll, olika etiketter. Sålunda kallade *Helsingin Sanomat* oss i december 1983 i en stort uppslagen serie intervjuer ”Republikens dissidenter”; ganska allmänt omtalades vi med den klart missvisande men ändå på något sätt finurliga benämningen ”Åboromantikerna”.

Om detta skede i tidskriftens historia kan den som är intresserad läsa på olika håll, men kanske framför allt i ett av Lauri Karvonen år 2003 redigerat temanummer av *Finsk Tidskrift*, ett nummer som var inspirerat av den tystnad med vilken trettioårsminnet av den famösa undantagslagen år 1973 passerade, men som växte ut till en av hägkomster präglad mer allmän återblick på det Karvonen i sin introduktion kallar ”förnedringens epok” (Karvonen, 2003). I numret framgår att de skyldiga egentligen var ganska tillfreds med den hatt de hade iklänts - Krister Ståhlberg menar att romantikerna snarast tycker att uttrycket är ”ett sorts adelsmärke” (Ståhlberg, 2003: 544); instämmande häri skriver Steve Lindberg att han betraktar epitetet ”som en hederstitel” (Lindberg, 2003: 562); Karvonen anför att det var ”en sällsam upplevelse att få ingå i kretsen kring tidskriften under denna period” (Karvonen, 2003:

536). Beträffande Karvonens här nämnda introduktion innehåller den ett viktigt tillägg, i det Karvonen betonar att *FT*-kretsen inte har sällat sig till dem som nu i senkommen ordning krävt räfst och rättarting med 1970-talets makthavare (Karvonen, 2003: 536). Iakttagelsen är alldeles riktig. Romantikerna har tystnat om än inte retirerat, och har gjort detta i en nöjd insikt om att tiderna nu är andra och att inlägg av den art vi då levererade har blivit naturliga ingredienser i dagens politiska meningsutbyten.

Gick då, för att anknyta till Estlanders ovan citerade text, Åboromantikens budskap fram "från tio till hundra och från hundra till tusende"? Läsarnas antal kan man ju inte exakt veta – mer än tio var de nog, möjligen är "hundra" en mer träffande beskrivning än "tusende", möjligen skall vi faktiskt tala om "tusende". För all del, i det bidrag till *Finsk Tidskrifts* 100-årsnummer som jag här ovan har nämnt, menade Olof Mustelin att tidskriftens redaktörer och medarbetare nog inte under åren fallit offer för någon överskattning av sitt eget organs betydelse. "De har väl alla", skrev han, "varit medvetna om att dess röst inte nått och inte kan nå särskilt långt" (Mustelin, 1976: 399). Och javisst, en insikt härom skall nog utmärka jämväl en betygsättning av de insatser jag här talar om. Insatserna väckte på sin tid intresse och misshag, misshag mer än intresse, men deras betydelse på längre sikt är inte självklar. Det kan nämnas att när kandidaterna i vårt senaste presidentval under valkampanjen fick frågan vilka tidskrifter de regelbundet läser, var det endast en, Paavo Lipponen, som nämnde *Finsk Tidskrift* ("Mitä lehtiä"). Det kan också nämnas att Erkki Pennanen 1986 i tidskriften *Ulkopolitiikka*, i en kritisk granskning av det utrikespolitiska debattklimatet i Finland, noterade hur Åboromantikerna i sin isolering försökte blåsa liv i den utrikes- och säkerhetspolitiska debatten i *Finsk Tidskrifts* spalter; försöken var inte var särskilt framgångsrika då de, enligt Pennanen, på sin höjd väckte intresse i de nordiska länderna.

Samtidigt skall de reservationer som ovan anförts i sin tur förses med reservationer. Helt bortglömd är Åboromantiken inte, och eftermälet har intressanta betoningar. En så sansad betraktare som Jukka Tarkka har i varje fall relativt nyligen, i en tillbakablick, menat att dissidentrösterna på ett kännbart sätt bidrog till en ändring i pressens sätt att fungera, en ändring som innebar ett steg

från finlandiseringsattityder och i riktning mot uppgiften att vakta maktens utövare (Tarkka, 2013). En annan efterklok betraktare, Alpo Rusi, har noterat att bland romantikerna fanns de som helt enkelt var före sin tid och att det mycket väl kan vara så att tankar som ter sig galna vid en viss tid senare kan visa sig riktiga och förnuftiga (Rusi, 2007). Och i sammanhanget kan det vara på sin plats med en senkommen replik till Pennanen. Vad då på sin höjd de nordiska länderna, kan man väl fråga – är det inte vackert nog att väcka intresse i Norden för finska sammanhang och politikproblem, hur ofta, annars, syns kulturtidskrifter i Finland i nordiska klippspalter och kommentaravdelningar? Och en gång till: vad då ”på sin höjd” nordiska länder – *International Herald Tribune*, *The New York Times*, *The Washington Times* och *Le Monde* finns i min slarviga och på intet sätt fullständiga klippssamling från de tider då det begav sig.

~

Jag skall beröra en institution inom institutionen *Finsk Tidskrift*, en institution som, jag menar tyvärr, numera är bortglömd och osynlig.

I en artikel om *Finsk Tidskrift* under efterkrigstiden, en artikel som inleder tidskriftens 120-årsnummer, nämner Olof Mustelin några temata som han till följd av tids- och utrymmesbrist inte kunnat uppmärksamma i sin översikt. Bland dessa är ”spetsartiklarnas innehåll” (Mustelin, 1996: 560). Mustelin skriver här som om det vore självklart för alla läsare vad en spetsartikel är för något och varför en sådan artikeltyp förtjänar en särskild uppmärksamhet. Antagandet var nog ganska djärvt redan år 1996 och är det säkert i dag, däremot inte under den tioårsperiod 1958–1968 då Mustelin själv stod vid tidskriftens roder och svarade för den nämnda institutionens välbefinnande. Alltnog, en spetsartikel var och borde vara en artikel med åtminstone tre kännetecken: a) artikeln är placerad först i tidskriften; b) artikeln är förhållandevis kort, kanske bara 3–4 sidor, och uttrycker ett någorlunda tydligt ställningstagande i en viss fråga; c) artikeln är författad av någon i redaktionen ingående eller redaktionen närstående person. Artikeln behöver inte och bör inte heller särskilt ofta vara författad

av tidskriftens huvudredaktör. Några hastiga plock ur en flora av tidigare spetsartiklar kan ge en uppfattning om hur institutionen sett ut: Erik Pakarinen ställer i H. 5 1969 frågan ”Monopolpress och sedan?”; Sten-Olof Westman anlägger i H. 6–7 1970 synpunkter på ”Grundskoleproblem”; Tore Modeen skriver i H. 7 1974 om ”Grundlagen och skyddet av äganderätten”; Meta Torvalds inför i H. 1 1975 en spetsartikel om finlandssvenskt samhällsliv som hon kallar ”Operation splittring”; Göran von Bonsdorff inleder H 1 1976 med en spetsartikel om ”FN i dagens läge”; och Werner Nordström inleder för sin del H. 10 1976 med en inlägga kallad ”Kring vår regeringsbildning”.

Systemet med spetsartiklar hade olika fördelar och funktioner. Jag skall nämna tre. För det första tillhandahöll systemet möjligheter till en någorlunda utmejslad och om identitet vittnande positionsbestämning. Presentationer av tidskriften tar ofta fasta på en formel med stickord sådana som ”politisk obundenhet”, ”värnandet av det socialliberala arvet”, ”vetenskaplighet” och ”fördjupning och ifrågasättande” – spetsartiklarna s.a.s. operationaliserade en sådan formel, gav den ett konkret innehåll, och blev en förenande normativ länk mellan nummer med annars varierande innehåll. För det andra tillhandahöll systemet en mekanism som var ägnad att knyta redaktionen medlemmar med fasta band till tidskriften och arbetet för den. I och för sig har det väl inte på denna punkt funnits anledning till kritik eller anmärkningar, men det säger sig självt att man på ett särskilt sätt kan stimuleras av vetenskapen om att man, förvisso med oregelbundna och inte väldigt ofta inträffande tidsintervaller, kan kallas att fatta pennan och å tidskriftens vägnar ha en mening om någonting. För att igen citera Torvalds: man blir förvisso inte rik på att medarbeta, ”men man får sin stämma hörd och därtill en liten avglans av kulturglorian kring den gamla fina *Finsk Tidskrift*”. Och slutligen, för det tredje: ordningen med spetsartiklar representerar, på sätt och vis, kontinuitet och respekt för det som varit. I Granskaren, den tidskrift som i tiden räddade *Finsk Tidskrift* genom att uppgå i den (Kaihovirta, 2009; 19–41), ingick under den korta tid Granskaren utkom som självständig tidskrift vid sidan av ett block av uppsatser en särskild avdelning ”Kritik och diskussion” som kunde innehålla nog så bitska inlägg av Granskarmedlemmar, inlägg som granskade samhälleliga,

ekonomiska och kulturella företeelser (Anckar, 2010: 169–170). Avdelningen, nu kallad Granskaren, fortlevde en tid som en del av *Finsk Tidskrift* men har numera ändrat karaktär i och med att Granskaren alltmer blivit ett renodlat recensionsblock. Ett system med spetsartiklar vore ägnat att återgå, förvisso med litet andra förtecken, till en ordning som nog förtjänar överleva.

Arbetet med en spetsartikelmodell bjuder föralldel på särskilda utmaningar. Aktualiteter kommer och går, och sällan i en sådan takt att den är tillrättalagd för tidskriftens tidtabeller och behov. Lösningen på detta problem heter naturligtvis framförhållning – det gäller att med en i varje fall rimlig tidsmarginal välja det skede eller skeende som skall spetsbehandlas och sammanföra detta val med val av den person som skall spetsbehandla. Ibland kan det bli bråttom. Jag minns den blandning av känslor av stolthet och tvekan inför egen otillräcklighet med vilken jag av tidskriftens dåvarande huvudredaktör Sixten Ringbom år 1970 mottog uppdraget att som tämligen färsk magister författa en spetsartikel i anledning av riksdagsvalet samma år, en artikel där jag skulle kommentera valutgången och försöka förutsäga dess följder. Jag gissar väl att andra skribenter hade varit påtänkta och tillfrågade men inte tillgängliga – hursomhelst, tidskriftens tidtabell var pressad. Jag hade ungefär ett dygn på mig att producera text, och det var en stressad gröngöling som försedd med skrivblock, pennor, och nyutkommen litteratur om val och valbeteende slog sig ned vid TV-apparaten och den valvaka som där då tillhandahölls.

Jag skall litet kritiskt tycka till även om en annan sak. I tidskriften bör ibland ingå nekrologer, detta är ofrånkomligt och alldeles i sin ordning. De har ibland placerats i tidskriftens avdelning Granskaren, som i övrigt, som här redan har noterats, har antagit karaktär av en recensionsavdelning – onekligen är nekrologerna där litet malplacerade och hemlösa. Under 1980-talet, däremot, placerades nekrologerna, fotografiförsedda, i början av det nummer vari de ingick, varvid de, på sätt och vis, ersatte den spetsartikel som numret borde ha haft. De fick på så sätt en värdig och passande redigering.

~

Jag skall ännu återkomma till Ole Torvalds recension av *Finsk Tidskrifts* hundraårsnummer. Torvalds ville i recensionen ställa en litet vanvördig fråga till hundraåringen, en fråga där han undrade om inte det faktum att tidskriften på sina håll upplevdes vara en smula tung och akademisk kunde och borde stämma till eftertanke. ”Förstås bör saklig standard och vetenskaplig kvalitet inte populariseras bort”, medgav Torvalds. Men han ville ändå insistera – vore det inte, skrev han, bra att i någon mån sikta på vad som kunde kallas ”det danska sättet” att bedriva kulturpublicistik: att på bevarad vetenskaplig nivå behandla även de mest magistrala ämnen med en aptitretande stilistisk ledighet? Vore det inte, menade han, bra att bevara kvaliteten utan stärkekrage? I ärendet intervjuad av Torvalds – jag var då tidskriftens huvudredaktör – medgav jag att hans invändning ”låter höra sig”, men att det nog inte är allom givet att kunna förena vetenskaplig objektivitet med stilistisk färg, och att redaktionen förvisso drar sig för att mycket fingra på individuella stilgrepp. Vad jag kunde och borde ha tillagt är att det förvisso finns skillnader i den stilkvalitet olika skribenter företräder, där några skriver på ett mer sprakande sätt än andra, men att det mycket väl kan vara så att skillnaderna speglar olikheter inte så mycket mellan olika skribenter och olika temperament som skillnader mellan de vetenskapsfält som skribenterna företräder.

När tidskriften fyllde 100 år hade ansvaret för dess utkommande en tid varit i statsvetarhänder, vana att införa begreppsutredningar, resonemang kring referensramar och gärna teoretiska startpunkter, d.v.s. ingredienser, ofta ganska snåriga, som krånglar till texter men som är nödvändiga för att man överhuvudtaget på ett vettigt sätt skall kunna ta till orda. När tidskriften nu fyller 140 år har ansvaret redan en tid varit i andra händer som vårdar en annan och humanistiskt orienterad referensram, ett annorlunda och mer frigjort sätt att skriva och tänka. Det är blott naturligt att tro och tycka att detta avsätter spår i tidskriftens innehåll, därmed kanske även, siffermaterial kan jag inte hänvisa till eller åberopa, i läsarkretsens och prenumerantskarans sammansättning. Torvalds vore i dag nog mer tillfredsställd än han var i går med sättet att bedriva kulturpublicistik, andra tänker kanske i andra banor.

I en förlängning av Torvalds anmärkning lurar en annan, som tar fasta på förpackning snarare än innehåll – *Finsk Tidskrift*

företräder, hör man ibland sägas, ett litet gråmurrigt och tråkigt utseende, en förlegad layout, en gårdagens typografi. De som har haft och har hand om tidskriften brukar på ett markerat sätt vara av annan mening. Roger Holmström, avliden hösten 2016, tidigare mångårig ordförande i Föreningen Granskaren, formulerade sig i ett sammanhang träffande – tidskriften kunde, menade Holmström, trött som han var på omgivningens efterlysande av ”det färgstarka, klatschiga och sprittande”, vara lyhörd för skiftningar i omvärlden utan att för den skull ”omvandlas till en kolorerad trendrätta på offentlighetens scen” (Holmström, 1996: 642; 644). Till detta finns väl inte mycket att tillägga. Vad man kanske ändå kan och bör säga är att Finsk Tidskrifts yttre ju nog har genomgått förändringar under årens lopp. Att ändringarna varit ganska små och framför allt inte medfört avkall på rimliga krav på en behärskad stilkänsla är redaktionen och andra ansvariga till heder. Om pärmens nuvarande färgläggning kan man, förvisso, ha delade meningar.

~

Jag drar mig till minnes ett tillfälle, året var 2001 och platsen var Gamla rådhuset i Åbo, då en av *Finsk Tidskrifts* förgrundsgestalter genom åren, professor Göran von Bonsdorff, i en kåserande tillbakablick på skeenden i tidskriftens historia gjorde ett ”mellanbokslut i väntan på 150-årsjubileum” (von Bonsdorff, 2002). Min minnesbild är att jag tyckte att det var väl tidigt att redan då vifta med 150-skylden. Men tiden löper snabbt, åren har gått, och 150-årsjubileet är inte längre avlagset. Det väntar i själva verket s.a.s. runt hörnet – *Finsk Tidskrift* fyller nu 140 år och blir alltså i rappet osannolika 150 år. Färden har som vi vet och här redan har noterat varit litet vacklande, och olika skeden har avlöst varandra, men en tid redan har *Finsk Tidskrift*, år 2000 belönad med Svenska Akademiens Finlandspris och ifjol med Meta och Ole Torvalds pris, ridit på en framgångsväg, och tidskriften kan med tillförsikt se fram emot det jubileum många varit inställda på och emotser.

Föreningen Granskarens dåvarande ordförande Håkan Sandström lät i tiden i *Finsk Tidskrifts* spalter införa en redogörelse för de festligheter varmed tidskriften begick sitt 100-årsjubileum, en

redogörelse som förtecknade gratulanter och lyckönskningar och även noterade, jag citerar Sandström, att tidskriften under kvällens lopp fick ”mottaga många ord av uppskattning för den offervilja, trofasthet och seghet redaktionen och utgivare visat under den sekellånga färden” (Sandström, 1976: 646). Festligheterna var välordnade, och allt var fint och trevligt, härom kan de närvarande gärna vittna. En viss uppståndelse väckte det nog att Svenska folkpartiet i Åbo fanns bland de som frambar en blomsterkvast – jag minns att jag, som statsvetare, under kvällen ett antal gånger fick frågan om det var lämpligt att en länk på detta sätt signalerades mellan tidskriften och ett särskilt politiskt tillhåll. Jag minns inte vad jag svarade, men jag minns att jag råkade i någon förlägenhet och försökte vara undanlidande.

Vad man förstås i dag kan tycka, på tryggt avstånd från 1970-talets partipolitiserade sätt att tänka och vara, är att uppståndelsen var väl beskäftig och egentligen ganska fånig – inget ont inneligger väl däri att en organisation, låt vara politisk, med en särskild språklig och lokal betoning uppvaktar en annan organisation, låt vara opolitisk, med samma betoningar. Kaihovirta nämner förresten i sin här tidigare omtalade historik att flera av partiets i fråga tidigare och senare ordförande, Ralf Törngren, Christoffer Taxell, Stefan Wallin, har varit eller är medlemmar av Granskaren (Kaihovirta, 2009: 43–44). Å andra sidan: i termer av politisk korrekthet och politisk manöverskicklighet var partiets blomsterkvast kanske ändå inte riktigt välplacerad. Bara några månader senare ingick i tidskriften, med rubriken ”Presidentspelet i medborgarnas perspektiv”, Carl-Gustaf Lilius i tiden mycket omtalade och giftigt svidande vidräkning med president Urho Kekkonen och dennes såväl medsyndare som medskyndare.

Referenser

- Anckar, Dag (2010). Kultur- och samhällsbevakning som uppgift. Föreningen Granskaren 80 år. *Finsk Tidskrift*, H. 3, ss. 167–177.
- von Bonsdorff, Göran (2002). Mellanbokslut i väntan på 150-årsjubileum. *Finsk Tidskrift*, H. 1, ss. 6–10.

- Holmström, Roger (1996). Tidskriften som fröbank och känslspröt. Tankar kring Finsk Tidskrift 120 år. *Finsk Tidskrift*, H. 9–10, ss. 640–644.
- Kaihovirta, Matias (2009). *Kulturbärare, granskare och debattör. Föreningen Granskaren 1929–2009*. Helsingfors.
- Karvonen, Lauri (2003). Förnedringens epok. *Finsk Tidskrift*, H. 8–9, ss. 534–537.
- Lindberg, Steve (2003). Finsk Tidskrift och ”Åbo-romantikerna”. *Finsk Tidskrift*, H. 8–9, ss. 546–563.
- ”Mitä lehtiä lukevat presidenttiehdokkaat?”, <http://pmllehti.fi/uutiset/toimiala/mit%63%A4-lehti%C3A4-lukevat-presidenttiehdokkaat>
- Mustelin, Olof (1976). Finsk Tidskrift under hundra år 1876–1976. *Finsk Tidskrift*, H. 8–9, ss. 381–400.
- Mustelin, Olof (1996). Om Finsk Tidskrift under efterkrigstiden. *Finsk Tidskrift*, H. 9–10, ss. 555–560.
- Pennanen, Erkki (1986). Suomesta puuttuu keskustelukulttuuri. *Ulkopolitiikka*, Nr 2.
- Rusi, Alpo (2007). www.hyodyyllista.com/varatuomarin-paljastus-t124499
- Sandström, Håkan (1976). Finsk Tidskrifts jubileum. *Finsk Tidskrift*, H. 10, ss. 645–646.
- Ståhlberg, Krister (2003). Hyckleriets tid. En ”Åboromantikern” hägkomster. *Finsk Tidskrift*, H. 8–9, ss. 538–545.
- Tallqvist, J. O. (1976). Nordens äldsta tidskrift fyller hundra i morgon. *Hufvudstadsbladet* 15.10.
- Tarkka, Jukka (2013). Turvallisuuspoliittinen ilmastonmuutos. *Kaleva* 28.6.
- Torvalds, Ole (1976). FTs nordiska rekord: konsten att överleva fast det är omöjligt. Åbo Underrättelser 14.10.

Homo sapiens och universiteten utan egenskaper

Carina Nynäs

Det var den svenske botanisten och zoologen Carl von Linné som gav människan hennes namn. Därför heter vi *Homo sapiens Linnaeus* – L. som i Linnaeus. Linné flyttade ner människan från hennes tidigare teologiskt upphöjda plats, någonstans halvvägs mellan Gud och änglarna, och placerade henne där hon hör hemma: i naturens sammanhang.

Linné predikade ofta och klarsynt människans uselhet och förfall. Han ansåg att vi bättre borde inse vår jordiska ursprunglighet och följa sundheten i vår biologiska natur, d.v.s. leva klokt och konstruktivt som en del i en kreativ och komplex skapelsemångfald. Han visste och visade hur ytlig den sociala, andliga och kulturella fernissan är och reflekterade ofta över hur människan skall leva för att de kroppsliga, själsliga och intellektuella delarna kunde harmonieras, vilket ju är själva förutsättningen för ett samhälle i balans.

Detta fick Linné att fokusera på två huvudområden: kunskapens utveckling och kroppens funktioner och hälsa.

Att människan och aporna tillhör varandra familjärt var inget problem för Linné i biologisk bemärkelse – även om vi idag, enligt

de insikter som den molekylära klockan antyder, vill skilja oss själva från schimpanserna.

Nej, Linnés problem handlade enbart om religiös-politisk korrekthet. Han konstaterade att för honom fick människan gärna klassificeras taxonomiskt på familjenivå med aporna. Däremot skulle det bli lite teologiskt invecklat, skrev han humoristiskt, att förklara ”varför Gud sände sin son också för att frälsa troglodyten, d.v.s. hominiderna”.

Vad jag vill belysa med ovanstående är att det i varje tid finns blinda fläckar inom vetenskapen och politiken. Det existerar alltid underliggande agendor, slagord, klichéer, tankar, som betraktas som självklarheter. I vår tid är de inte så mycket av religiös art som av signalpolitisk, fraser som rimmar illa med verkligheten eller är socialt blind för den – även om det i vår tid också alltmer höjs röster för att samhället skall styras av en guds- och människosyn, som till sitt väsen är djupt antidemokratisk, för att inte säga diktatorisk, och i naturvetenskapligt perspektiv rentav infantil och primitiv.

~

Homo sapiens brukar slentrianmässigt översättas med ”den tänkande människan”, ”den förnuftiga människan” eller ”den rationella människan”. Tolkningarna utgår alltid från *ratio*, förnuftet.

Vissa av oss representerar lyckligtvis allt det där – eller kan i varje fall beskrivas genom någon av ovan nämnda egenskaper – eftersom vi föds med en hjärna, som hjälper oss att agera rationellt och förnuftigt. Genetiskt ärver vi tankekapaciteten som ett *verktyg* och begävas vid födseln med en högt utvecklat nervstruktur styrd av ett centralsystem, en hjärna, som t.o.m. förmår reflektera över sig själv – *minnas sig själv*. Djuren har också minne, men det är trots allt diskutabelt om de äger ett *reflekterande* minne.

Ett problem med översättningarna av *Homo sapiens* är att de inte är helt korrekta. *Sapiens* kommer från latinets *sapientia*, en av de antika och medeltida dygderna, och betyder vishet.

I vissa lexikon översätts *sapientia* synonymt med ”vishet”, ”urskillningsförmåga” och ”minne”. Någon enstaka gång kan man stöta på *scientia*, ”vetenskap”, som översättningsförslag. *Sapientia* betraktas då som tänkande i kombination med urskillningsförmåga,

kritiskt omdöme och minne. Jag understryker här ordet *minne* med tredubbla streck och kommer att återvända till den aspekten av *sapientia*, längre fram i min text.

När vi slentrianöversätter *Homo sapiens* med ”den tänkande” eller ”den förnuftiga människan”, borde vi därför inte glömma att *tankekapaciteten* endast är ett fysiologiskt arv, ett verktyg.

Det ligger annorlunda till med *sapientia*. Visheten måste alltid förvärfvas, den kan inte ärvas.

Det innebär att vi också, när som helst, kan förlora den.

Botanisten Carl von Linné resonerade inte så här långt i sina reflektioner kring *sapientia* och människans egenskaper och plats i skapelsen. Men det är heller inte så underligt eftersom ”människan, i alla hennes förunderliga varianter, under Linnés tid var en fråga om osäkra människoarter, troglodyter och svansmänniskor, en exotisk och fascinerande mångfald där man lätt gick vilse”, för att citera professor Gunnar Broberg i hans utomordentliga biograf *Homo sapiens L. Studier i Carl von Linnés naturuppfattning och människolära*. Monografin är ett unikt verk där de vetenskapliga och existentiella fundamenten i Linnés systematisk-vetenskapliga tänkande uttömmande analyseras.

En tillspetsad fråga som kunde ställas i vår tid är om de människosorter vi ser idag, med så disparata värderingar och människosyn, på något sätt borde indelas i olika underarter – åtminstone rent psykologiskt-taxonomiskt så att vi skulle se tydligare vad och vem vi har att göra med?

~

I dag är frågorna fler – och delvis annorlunda än under Carl von Linnés 1700-tal. Framväxten av den moderna människan innebar en omvälvande perspektivförskjutning i synen på människans väsen, språk, psykologi, hennes undermedvetna, hennes associativa, symboliska och kulturellt betingade förmåga att fråga, tänka, söka svar, förstå och agera. Idag ser vi språket och kulturen som nästan lika starka predisponerande och existentiella krafter som en gång den medeltida religiösa själskonstitutionen med sina människo- och världsförklaringar eller senare den linneanska biologiska grunddispositionen.

Men frågan är om vi idag håller på att förlora djupet och elasticiteten i det fantastiska instrument, språket, som vi i många millenier har använt som vårt kommunikationsmedel?

Nu tänker jag inte främst på försämrade grammatikkunskaper eller på den onyanserade snuttifieringen och text-tjatteriet i sociala medier. Jag är mer oroad för de synliga tendenserna till att skapa ett slags språk över språket: skenspråk, signalspråk, instrument-språk – eller vad vi skall kalla det – där orden sakta förlorar valör och nyans. Vi säger alltför ofta och ogenomtänkt vad vi tycker men menar alltför sällan det vi uttrycker i ord. Det handlar allt oftare om att själviskt ”känna” och ”tycka” än att ”analysera” och ”begrunda”. Det har utvecklats en (o)vana att tiga ihjäl frågor och kritik: politiker och debattörer behöver inte, om de inte har lust, kommunicera sina tankar och beslut. Vi har redan länge sett en sådan degeneration och det finns alla skäl att fråga sig vart språket är på väg när samtalen i de offentliga debatterna i allt högre grad ersätts av fraseologi och retorik, slagordsfäktingar mot ömsesidigt döva öron.

I en av 1900-talets största romaner, som skildrar framväxten av den moderna västerländska människans sätt att tänka, vara, vilja eller inte vilja, läser vi följande lilla stycke från början av förra seklet:

Det fanns hundratals sådana obesvarade frågor på den tiden, alla av största vikt. De låg i luften, de brände under fötterna. De rörde sig i tiden, och det är inte bara i våra dagar den är på marsch. Man visste bara inte vart utvecklingen var på väg. Och man hade litet svårt att avgöra vad som var upp och vad som var ner, vad som gick framåt och vad som gick bakåt.

”Det är likgiltigt vad man gör”, sade mannen utan egenskaper och ryckte på axlarna, ”det spelar inte den ringaste roll i denna härva av krafter!” Han vände sig bort som en människa som har lärt sig att försaka, ja, nästan som en sjuk människa som ryggar tillbaka för varje kraftig beröring. Och när han på väg genom det angränsande toa-lettrummet passerade förbi en boxboll som hängde där, smällde han till den med en häftighet som knappast brukar vara vanlig i resignerad stämning eller tillstånd av svaghet.

(Robert Musil: *Mannen utan egenskaper*, del 1, s. 14)

Citatet jag läste är inte en beskrivning av de inre tillstånden hos medlemmarna i Finlands regering – även om slagen mot samhällets olika områden syns både lika nyckfullt aggressiva och skarpa. Citaten jag läste är hämtat ur Robert Musils stora epos *Mannen utan egenskaper* (1940, svensk översättning 1961 av Irma Nordvang).

~

Robert Musils sekelgamla romanreflektioner är idag lika relevanta som de var i början av 1900-talet. Skillnaden är att vi nu kan fundera över vad det faktiskt blev av hans moderna människa, dagens ”hundraåring som steg ut genom fönstret och försvann” – för att citerar titeln på en populär film?

Vad har det blivit av individen som slungades in i sitt eget vidöppna tomma virrvarr av oändliga möjligheter, jagets avgrund, med alla tänkbara tolkningar av den s.k. verkligheten.

Robert Musils roman ger, som all god konst och skönlitteratur, inga svar. Han ger inte ens fingervisningar när det gäller verklighetens alla möjligheter och innebörder. Han visar bara att det är människan själv som skapar dem.

Den insikten är både farlig och trösterik.

Att själv skapa verkligheten kan betyda kreativitet, smidighet och rörlighet i högsta potens. Det kan innebära ett liv i uppror mot statiskhet, låsta samhällspositioner, traditioner och tankeklischeéer, som har överlevt sig själva.

Att se sig som ”en människa utan egenskaper” kan öppna friheten till alla de möjligheter som den mänskliga tillvaron bjuder på. Det kan betyda förnyelse: de oskrivna bladens alla möjligheter.

Att se sig som ”en människa utan egenskaper” kan å andra sidan också leda till en hänsynslöshetens och likgiltighetens frihet: en frigörelse från allt tvingande ansvar och inre etiska kompasser. Den egenskapslösa människan kan lätt förvandlas till ett vindflöjelverktyg utan idealism eller egentligt livsmål inför samtidens brännande politiska, kulturella, utbildningspolitiska och sociala ansvarsfrågor.

”Människan utan egenskaper” kan bli antingen det bästa eller det sämsta ett samhälle behöver...

Den nu bioaktuella brittiska filmen, *I, Daniel Blake* (regi Ken Loach), som alla borde se, skildrar det kafkahelvete det egenkaplösa, ansvarlösa och likgiltiga människan har skapat åt sig själv. Hos oss riktar Aki Kaurismäki strålkastaren åt samma håll.

Det är inte svårt att identifiera vårt samhälle idag med den egenkaplösa människans värld i Robert Musils storverk. Dagens regering sitter som i en snurrande karusell och försöker nyckfullt peka ut olika riktningar i fartens förtjusning, utan att ens tillfälligt stanna upp maskineriet för inre reflektion. Att i det tillståndet, tidsandan, skära ner inom utbildningssektorn är närmast självmordsbenäget ur ett samhälleligt perspektiv.

I romanen *Mannen utan egenskaper* ges vi genom en väns reflekterande blick följande karaktärsskildring av Ulrich, huvudpersonen:

Han är begåvad, viljekraftig, fördomsfri, modig, uthållig, gåpåaraktig, sansad och klok./.../ Han må gärna ha alla dessa egenskaper. För han äger dem i alla fall inte. Varje dålig handling torde i ett eller annat avseende synas honom god./.../ Ingenting är för honom fast och orubbligt.

Och lite längre fram i texten läser vi:

Det Europa, i vilket han var tvungen att leva, var obotligt degenererat. Under tidsskeden som ytligt sett är framgångsrika, medan de till det inre erfar den tillbakagång som förmodligen drabbar alla ting och därmed också den andliga utvecklingen, om man inte ägnar den särskilda ansträngningar, och befruktar den med nya idéer, borde väl den frågan ligga närmast till hands, vad man skulle göra för att råda bot för det. Men klokt och dumt, vackert och vulgärt, utgör just i sådana tider så tilltrasslade begrepp att många människor tydligen finner det enklare att tro på något mystiskt, varför de förkunnar en oundgänglig tillbakagång på ett eller annat område som undandrar sig närmare bedömande och är höljt i ett högtidligt dunkel. (*Mannen utan egenskaper* I, s. 70).

Så långt Robert Musils romantext. Det är alltför lätt att prisma-tiskt fånga in vår tids politiska schatteringar i ovanciterade text-avsnitt. Det mystiska, som framställs som ett närmast osynligt kreativt andeväsen, stavas i dag ständig ekonomisk tillväxt. Det uppvisas för oss i ett ansiktstomt, egenkapslöst leende, som ändå på något underligt, gåtfullt sätt, snart skall stiga fram som allas vår

frälsning. Det stavas också *politisk nostalgi*, något som lätt riskerar att leda till ett stagnerat inre tillstånd, när minnet inte tillåts arbeta som en *kreativ samtalspartner* i process med nuets frågor, utan endast förklamas i ett statiskt känslotillstånd av längtan tillbaka.

Så hur ”Mannen utan egenskaper” än vänder och vrider sig har han rumpan där bak. Han riskerar alltså att, för att parafrasera Kaurismäkis mästerverk, bli ”Mannen utan minne” – eftersom det enda minne han känner är ett statiskt *känslotillstånd*, ett ångestfyllt vacuum, inte en levande tidsdialog.

~

Robert Musils antihjälte Ulrich känner ändå ibland att han är född med en begåvning, som det inte tycks finnas någon användning för i samhället och kulturen. Kulturjournalisten Stefan Eklund frågar sig följande i en analys av *Mannen utan egenskaper*:

Vilken kan den begåvningen vara? Eftertankens begåvning? Trotsets? Kanske långsamhetens? Och var finns den begåvningen i dag?

(Stefan Eklund, ”Mästerverk utan svar”, *Svenska Dagbladet* 21 augusti 2010).

Ja, var finns den begåvningen i dag? Hur skall vi bli visa? Mer kritiska? Långsiktigt omtänksamma? Människo- och samhällsvårdande? Modigare? Vad är vishet? Hur skall vi utvecklas för att göra skäl för namnet *Homo sapiens* i dess ordagranna, rätta betydelse i en värld som börjar te sig alltmer troglodytliknande?

Det är svårt att svara på den frågan. Alla svar blir mer eller mindre inbiliska och förmättna. Med vishet är det lite på samma sätt som med teologernas gudsbegrepp. Det är lättare att säga vad Gud *inte är* än vad Gud verkligen är.

Men vi kan kanske, utan att förhäva oss, ändå definiera några verktyg, som behövs i orientering mot visheten för att inte enbart agera nyckfullt eller själviskt efter vad vi inbillar oss vara rationellt i stunden. Stundens skenbara rationalitet kan i efterklokhetens backspegel lika ofta visa sig vara slumpvisa slag ut i tomma luften: boxbollar som i mitt inledande Musil-citat. Ofta avslöjar de enbart illa dold egoism: den egna gruppens eller jagets.

Visheten däremot behöver tid, tålmod och minne. *Tid* att tänka. *Tålmod* att konsekvensanalysera. *Minne* för att aldrig glömma vilka de sköra, mentala byggstenarna är som har skapat, och hoppas jag, fortfarande kommer att skapa våra samhällen, vår demokrati och allt som gör oss till hyggligt civiliserade människor. Det kan därför knappast finnas en essentiell vishet, som inte inneboende består av *bromsklossar*, tänkandets bromsklossar.

Vishet, liksom kärlek, är levande sensibilitet, elasticitet. Vishet är förmågan till konstruktivt omtänkande – en rörlig kapacitet snarare än en egenskap.

På individplanet kan allt detta representeras som samhällsfunktioner av fria forskare, författare och konstnärer. På samhälls- eller nivå förvaltas egenskaperna främst av universiteten. Det ligger i sakens natur: det är ju själva orsaken till att universiteten en gång grundades. I vetenskapens inre natur finns nämligen både *gaspedal* och *bromskloss* inbyggda. Gaspedal för att kunna agera framsynt i tiden. Bromskloss för att ge rum för kritisk reflektion i samtiden. I dagens politik dominerar gaspedalstänkandet. Att inte låta universitet finnas till också som tankefartens bromskloss är därför ett allvarligt uttryck för avsaknad av samhälls- eller självbevaringsdrift. I stället försöker dagens politiker tvinga sin egen blinda gaspedalsfart på utbildningsinstitutionerna.

Det känns ibland som om vi, som representerar den fria tanken och de fria konsterna, skulle ha lamslagits så starkt inför politikernas ensidiga utvecklingstro och fartblindhet att vi har blivit apatiskt rädda för orden "elit" och "intellektuell". Elit utgör endast en integer minoritet, som upprätthåller sin självständiga auktoritet i ett samfund, men ingår i förtruppen när det gäller att analysera och utveckla ett samhälle. Det är därför forskarna, med sin kunskap om samhälls-, historisk och politisk utveckling, skall definiera det goda samhället och varna för de långsiktiga följderna av ett dåligt tänkande. Det är inte politikerna som skall definiera forskarna och hur de skall tänka.

~

I varje friskt tänkande är *minnet* en livsviktig del. Minnet, det individuella och det kollektiva, är för mig synonymt med livskraft,

dynamik, kritiskt tänkande, kapacitet att jämföra och gallra de goda idéerna från de dåliga. Minnet, det aktiva minnet (inte nostalgins tillbakablickande känslolöhet och tankedomningar) skapar själva livslusten, framtidstron, meningen med livet. En människa utan minne, eller med svårt skadat minne, förlorar inte bara sin orienteringsförmåga utan småningom också sin personlighet och livskraft. Hon blir obönhörligt en ”människa utan egenskaper”, som i sin tur bygger samhällen utan egenskaper. Det går helt enkelt inte att skapa existentiell livsmening utan ett dynamiskt minne.

Minnet är fundamentet för såväl samhälle som kultur, inklusive hela vårt utbildningssystem med universiteten som bildningens och det kritiska tänkandets värn och värja. Här vilar vårt kollektiva minne med allt av vad det har inneburit och innebär att vara en kunskapssökande, tänkande, kännande, reflekterande och ansvarstagande samhällsmedborgare.

I trånga ekonomiska tider blir det därför desto mer viktigt att omhulda och understöda de humanistiska ämnena. Skönlitteraturen, det kritiska historietänkandet, den politiska idéhistorien och konsterna blir livsviktiga dimensioner när språket förläckas, debatterna urartar och samhället så byråkratiskt kafkalikt att det blir allt svårare att artikulera och kritisera tillståndet på ett språkligt konstruktivt sätt.

Den nedmontering av den högre bildningsidén, vårt gemensamma minne, det som skapar oss som kulturvarer och civilisation, och som den nuvarande regeringen i vårt land hetsar fram i sin iver att effektivera utbildningssystemet, är katastrofal på flera sätt. Den kommer framför allt att fungera kontraproduktivt i det långa loppet – både ekonomiskt och kulturellt.

Det är så här enkelt: En människa som ges möjlighet att växa in i skönlitteraturen, en människa som utvecklar ett historiemedvetande, blir en annorlunda människa än den som simmar runt i sitt eget tekniska eller ekonomiska akvarium.

~

Kritisk journalistik är, jämte utbildningsväsendet, oersättlig som demokratihärd. Det är viktigare än någonsin att rikta strålkastarljuset mot utvecklingen inom dagens massmedia.

Senhösten 2016 överlämnades ett betänkande till regeringen i Sverige gällande omarbetning av det nuvarande presstödet. Avsikten är att skapa ett massmediastöd som inte är kanalbundet utan kvalitetsbundet. Tidningar, på papper eller på nätet, tidskrifter, podcasts och andra medier, som bedriver kvalitetsjournalistik, skulle få del av det stödet.

Och, vilket är viktigt att understryka, fördelningen av ekonomiskt understöd skall skötas av journalistbranschen själv – inte styras statligt. En särskild hänsyn skall ägnas lokaljournalistiken, s.k. lokala (tomma) fläckar runt om i landet, för att garantera att alla medborgare erbjuds saklig, kunskapsbaserad, kritiskt granskad information och analys. Tanken bygger på en dubbel-demokrati, d.v.s. kritiskt förmedlad kunskap till alla och massmediastöd endast till dem som arbetar enligt en demokratisk människosyn.

I det rikssvenska förslaget ingår ytterligare idén om ett övergripande public servicebolag eller institut. Avsikten är att låta professionen själv, de vaksamma företrädarna för branschen, få avgöra vilken sorts kvalitetsjournalistik som behöver understöd. Här ser jag ett framtidshopp också för alla kvalitetstidskrifter.

Förutom att jag applåderar de praktiska omjusteringarna i det nya förslaget till massmediastöd ser jag dessutom ett viktigt perspektivskifte här. Idén i betänkandet handlar inte om livräddning av papperstidningar, tidskrifter eller lokalpressen *per se*. Den underliggande synvinkeln bygger inte på effektivisering och ekonomisk lönsamhet. Som jag ser det styrs förslaget av en outtalad fråga:

Vilka områden är alldeles *omistliga* för oss för att våra demokratiska samhällen skall fungera i framtiden?

Svar: tillgänglig och kritiskt granskad information till alla. Det är alltså inte medierna, som vi hittills har sett dem, man i första hand vill rädda. Det är själva livsrummet för den demokratiska människan man vill trygga.

Som många andra har jag börjat misströsta om demokratin, eller demokratin som vi har blivit vana att uppfatta den. Miss-trösta är kanske ett för svagt ord: jag är livrädd. Demokratin, oskiljbar från journalistikens framväxt och ett socialliberalt färgat bildnings- och utbildningsideal, byggdes på en tro och ett hopp som i dagens värld kan tyckas naivt. Den positiva grundsynen på människan, hon som självständigt söker och vill ha kunskap,

bildning, kritisk information för att bli en aktiv och reflekterande samhällsmedborgare håller kanske på att tyna bort som en illusorisk dröm. Vi kan inte förneka det längre. Kampen för demokratin, tillsammans med miljöfrågan och sysselsättningspolitiken, är våra största ödesfrågor.

Den amerikanska presidentdebatten visade med obehaglig tydlighet hur ett av våra viktigaste politiska begrepp, demokratin, har förvandlats till ett klichébegrepp: en "demokrati" som är så helig att man t.o.m. får kämpa för den med ett hur odemokratiskt språk som helst.

Som fenomen är det här inte ett undantag – det är en tidsanda. Hatretoriken, affekterna, de snabba knapptryckens åsikter, de jagiskt känslobaserade och populistiska tongångarna som möter oss på sociala medier – och också hos politiker – är knappast skapade av de nya medierna. Det som har dväljts i dyn sjuder kanske bara snabbare upp till ytan nu och får en större synlighet?

Det kan mycket väl hända att vi om några decennier ser att den liberala demokratin var blott och bart en underbar parentes i mänsklighetens historia. Det rikssvenska förslaget, med sin betoning på kvalitetsjournalistik, är därför en viktig manöver för att styra in riktningen med kunskap, kritisk tänkande och klokhet som fyrbåkar.

Det svenska förslaget om ett nytt sätt att fördela stödet till massmedierna kan knappast kopieras rakt av till utbildningssektorn. Men sättet att tänka och förskjuta tyngdpunkterna är något vi borde reflektera över. Vi skall inte bara ställa oss frågan vad vår samtid behöver *just nu* inom utbildning och ekonomisk tillväxt. Vi måste mer än någonsin förr ställa frågan om *vad vi aldrig får förlora*. Vad är *omistligt* för våra demokratiers fortsatta existens även om de insatserna syns olönsamma i dagekonomiskt perspektiv?

Vad är då omistligt inom utbildningsväsendet för att våra samhällen skall kunna bevara en frisk, energisk och aktiv demokratisk anda?

Svaret är: bildning och minne. Jag tror att bildning, inte endast utbildning, i sig kan utveckla en inre etisk kompass. Vi har inte råd att förlora den för gott. I dagens värld verkar den kompassen ha börjat snurra så förvirrat att den inte skiljer ens mellan nord- och sydpolen.

Och den andra frågan: Vem har kapacitet och kunskap att markera tyngdpunkterna i universitetspolitiken? Svaret är: inte politikerna utan våra egna kompetenta forskare vid universiteten, vars uppgift är att kritiskt genomlysna samtiden och reflektera över samhällsfrågor på ett mer långsiktigt genomgripande och analytiskt sätt än vad politiker hinner eller har förmåga till.

Universiteten, liksom kvalitetsjournalistiken, är garanten för både ett kritiskt tänkande och ett visst jämförande minne. Det viktigaste nu är att försäkra integritet åt dessa samhällsberedande institutioner. Utan bildning och minne skapar utbildningssystemet endast universitet utan egenskaper.

~

Skillnaden mellan forskare och politiker handlar varken om olikheter i intelligens eller om varierande intresse för samtidens samhällsfrågor. Carl von Linné sa en gång, på tal om sitt binära system för växter och djur, att systemet inte var fullkomligt: "Inte ens mina barns, barnbarns eller barnbarnsbarns generation kommer att finna det fulländade systemet", konstaterade han.

Så tänker en sann vetenskapsmänniska. I den ödmjukheten lever varje riktig forskare. Där lever inte politikerna. Deras perspektiv är annorlunda, kort, resultatriktat, ofta beräknande, ofta jag- eller gruppfixerat. Det är anledningen till att universiteten aldrig får styras av politiken. Det måste alltid finnas ett självständigt tänkande korrektiv.

Det handlar också om självbevarelsedrift – en drift som uppenbart saknas inom politiken i dag. Linné skulle ha betraktat många av dagens nedskärningar som mer eller mindre sinnesslöa, för att inte säga direkt samhällsfientliga. För honom stod landets överlevnad alltid i fokus. Det innebar att omsorgen om kvinnors hälsa, liv, graviditet, barnafödande, barnens och alla människors välmåga och sunda utveckling, hälso- och sjukvård, utbildning och vetenskap var de mest högprioriterade områdena i hela hans ekonomiska tänkande. Alternativen straffar sig själva.

Ointresset, ibland rentav föraktet, för både bildning och social omvårdnad, som lyser igenom i vår tid är också det som kommer att försätta våra demokratiska samhällen i fritt fall.

För att spetsa till det ytterligare: Man kan göra som herr Erdogan och avsätta universitetsforskare och intellektuella brutalt och effektivt. Men man kan också, sakta och småningom, undergräva det bildningsideal, som en gång lade grundvalarna för det demokratiska samhället.

Vad är skillnaden i utfall? Att det går snabbare i Turkiet än i Finland?

Jag ringar in min text i *Mannen utan egenskaper*:

”Det fanns hundratals sådana obesvarade frågor på den tiden, alla av största vikt. De låg i luften, de brände under fötterna. De rörde sig i tiden, och det är inte bara i våra dagar den är på marsch. Man visste bara inte vart utvecklingen var på väg. Och man hade litet svårt att avgöra vad som var upp och vad som var ner, vad som gick framåt och vad som gick bakåt. ”Det är likgiltigt vad man gör”, sade mannen utan egenskaper och ryckte på axlarna, ”det spelar inte den ringaste roll i denna härva av krafter!”

Nej! Det är inte likgiltigt. Vi får inte låta våra politiker ta ifrån oss det djupare bildningsidealet: rätten till tid och rum för kritisk reflektion.

Vi behöver inga universitet utan egenskaper.

De två kulturerna

Patrick Sibelius

I ett föredrag 1959 lanserade C.P. Snow begreppet ”de två kulturerna” för att lyfta fram uppspaltningen av den västerländska kulturen i den naturvetenskapliga och den humanistiska kulturen. Begreppet slog omedelbart igenom i den kulturella diskursen. Som fenomen var själva uppspaltningen dock inte ny. Den hade funnits med redan under så gott som hela 1800-talet som en naturlig följd av det sätt på vilket romantiken hade tagit avstånd från upplysningsidealen.

Vilka två kulturer?

Då jag blev ombedd att ta över som huvudredaktör för *Finsk Tidskrift* skrev jag i den första volym jag var redaktör för en artikel där jag lät humaniora och konst framstå som en viktig motkraft mot västerländsk teknokrati och plutokrati. Den förstods av mina naturvetenskapliga vänner och bekanta som en pamflett för humaniora, för känslomässighet och irrationalism. Dåvarande professor i geologi, Nils Edelman, en framstående forskare och förkämpe för vetenskaplig rationalitet sökte upp mig personligen och beklagade

medlidsamt artikeln som ett olycksfall i arbetet och uttalade en önskan om mitt snara tillfrisknande.

Jag fortsatte emellertid i samma humanistiska anda under hela min tid som huvudredaktör i fem år. Det stötte förstås bort naturvetare och teknologer som läsare och skribenter. Det blev alltså inget av den domänutvidgning för *FT* som man kanske hade hoppats på då man valt mig. För naturvetarna och teknologerna insåg ju ganska snart att det var lönlöst att tro att jag skulle införa en ny anda av *vetenskaplighet* och *rationalitet* i *FT*. Men varför gjorde jag inte det? ...

... Det var för att jag trodde på humaniorans och konstens viktiga mission i vår tid.

Men däri hade jag misstagit mig på en punkt, nämligen på begreppet "vår tid". Småningom började jag till min förskräckelse inse hur det var ställt med min förståelse av vår egen tid och redaktörskapet måste ta en ände. Sedan det obehagliga uppvaknandet tror jag inte längre på att humaniora och konst har en viktig mission i vår tid.

Tvärtom har jag insett att de tillsammans med plutokraterna och teknokraterna bidrar till att driva den västerländska kulturen i riktning mot den dystopi som alla tycks vara ense om att den här kulturen systematiskt håller på att förverkliga.

Plutokraterna och teknokraterna skapar ett slags science fiction för oss där maskinerna tar över och allt blir bara bättre och bättre fastän livet har plånats ut. Humanisterna bidrar till färden mot dystopin med öppna ögon och försöker lära oss att se estetiska kvaliteter i det dystopiska och utvinna något slags njutningar av lidande, förstörelse och död. Två kulturer, kanske det, men deras värdegrunder har redan länge kompletterat varandra och egentligen vuxit ihop på samma sätt som sadistens och masochistens.

Vi har nått *posthumanismens* ultimata gränsöverskridning och övervunnit den naturliga döden genom en teknisk utplåning av människan och en ersättning av människan med tekniska produkter som visserligen till en början har skapats av människor; allt detta för den fortsatta moderniseringens och för den teknologiska utvecklingens skull.

Vetenskapskritik och modernisering

Men 1959 och för C.P. Snow såg det annorlunda ut. Naturvetenskaperna delade med gott samvete, stolt och aningslöst, med sig av kunskaper och färdigheter till teknokraterna och näringslivet. Humanisterna hade sitt för sig och sina ideal och kanon att förvalta.

Bara några få i de demokratiska länderna i väst hade på den tiden insett att bruket av vetenskaplig kunskap inte per automatik var vetenskapligt i sig och därmed rätt och förnuftigt eller ens nyttigt. Under de kommande årtiondena blev det emellertid på vänsterkant av det politiska fältet, men inte bara där, uppdagat att det inte fanns fog för en sådan optimism. En vetenskapsfientlig attityd med starkt hörbara moraliska och politiska övertoner började få grepp om många i kulturlivet och inom humaniora.

Samtidigt arbetade emellertid samma kretsar på den humanistiska och konstnärliga sidan för att progressivt driva moderniteten vidare mot en hypermodernitet, som man kallade postmodernitet. Man inbillade sig nämligen att man hade nått en yttersta gräns och överträtt även den. Man började också som sagt att tala om posthumanism. Det var den humanistiska sidans sätt att bejaka och anpassa sig till det så kallade högteknologiska postindustriella samhället som man föreställde sig att den postmoderna människan levde i eller skulle komma att leva i, mycket fri men söndrig och utdöende.

Dessa humanister var kritiska mot vetenskapen och mot vetenskapen som grund för teknologin men inte kritiska mot teknologin i sig och inte kritiska mot det samhälle som teknologin generade. Man var kritisk mot allt det i samhället som fanns kvar i icke-moderniserat skick. I själva verket förutsatte humanisternas intellektuella verksamhet och ideologi det högteknologiska samhället. Både hypermoderniteten och den estetiserade dystopin levde i harmonisk symbios med samhällets teknologiska och ekonomiska system.

Dessa humanister buade ut vetenskapens hårda sanningkrav samtidigt som de applåderade den fortsatta modernisering och den omkonstruktion av människan och av hennes liv som teknologin möjliggjorde. Modernitetskritik hörde också till. Men den gällde det som hade varit och dem som nu var gamla eller döda och

inte en själv. Den bakåtriktade kritiken gav acceleration åt humanisternas kultur i riktning mot olika post-ismer och den häftigt påhejade dystopin.

Visserligen förstår den tekniska och ekonomiska sidan ofta alltjämt inte vilket viktigt politiskt och moraliskt stöd den hela tiden har fått just av de mest progressiva och hypermoderna inom humaniora och konst. Den människa som bejaktar dystopin är inte bara ofarlig utan direkt nyttig för det tekniska och ekonomiska framåtskridandet. Den snabbt växande spelindustrin torde emellertid nog ändra på detta sakförhållande allt efter som teknokraterna börjar inse vilken roll humanister och konstnärer kan ha för spelens design och hur väl spelen förbereder människorna för den fantastiska sci-fi-världen och den stundande apokalypsen.

Under samma tid som humaniora har inlett sitt intima förhållande med tekniken och ekonomin har också den ekonomiska och tekniska sidan av näringslivet blivit allt mera fientligt inställd mot kritisk ren vetenskap med dennas sanningslidelse. Sådan vetenskap bara kostar och bromsar utvecklingen anser man bland dem som har den ekonomiska och politiska makten. I värsta fall fruktar man att vetenskapen ger näring åt en allmän skepsis och åt en farlig typ av modernitetskritik som inte ästundar den häftiga dystopin och den fantastiska sci-fi-världen utan på ett reaktionärt sätt varnar människorna för dem.

De två kulturerna har alltså funnit varandra, i ett SM-förhållande. Men förutsättningen för det har varit att naturvetarna har fockats som personer som inte förstår sig på frihet, jämlikhet, njutning, tillväxt, och modernisering och som inte ser det fascinerande i sci-fi-världen, i dystopin och i den förestående fantastiska orgastiska undergången.

På 1990-talet trodde jag att humanister och naturvetare var på väg att finna tycke för varandra och jag trodde att de verkade för samma mål. Om det hade varit så, så skulle de naturligtvis ha kommit i konflikt med teknokrater och plutokrater. Men jag hade fel. Någon sådan attraktion har aldrig existerat. Humanisterna älskar kulturen och i den förstås den som är starkast och mäktigast, vilket i vår kultur betyder starkast och mäktigast i makthänseende inom det system som råder, tekniskt och ekonomiskt. Intellektet ser humanisterna inte åt, eftersom det förknippas med sådant

moraliskt tvivelaktigt som med disciplin, med den otrevliga möjligheten att man kan ha fel och med den gammalmodiga politiskt inkorrekta Sanningen.

Då jag säger det här, kan man då avfärda det som inget annat än en försmädd älskares lamentationer!?

Hur humaniora antog vetenskapsteorin

För att förstå humanisternas preferenser och hur de avvisade de hårda naturvetenskaperna och föll för teknokraterna kan man ta fasta på utvecklingen inom vetenskapsteorin från Rudolf Carnap över Karl Popper till Thomas Kuhn.

Fokus försköts gradvis från den verklighet som vetenskaparna utforskar till vetenskaparnas teorier om verkligheten och därifrån till själva den verksamhet som vetenskaparna bedriver. Verksamheten visar sig sedan innehålla allt sådant som hör till mänskligt liv: makt, politik, pengar, konkurrens, fusk, nätverk, införståddhet och uteslutning, avund och idolatri.

Skillnaderna mellan att konstruera ett konstverk, ett datorspel, en vetenskaplig teori eller vilken annan säljbar produkt som helst är egentligen obetydlig. Alla är ju konstruktioner och som sådana öppna för de möjligheter teknologin erbjuder och underkastade psykologiska och sociologiska lagbundenheter och politikens och ekonomins regelsystem.

Dessutom gäller ju för alla konstruktioner att någon i en given kontext får en idé som något team sedan utnyttjar för att skissa en produkt som man kan konkurrera om medel för. Om man lyckas få pengar arbetar man på produkten och på marknadsföringen. Som resultat fås att produkten tas emot av marknaden och ens prestationer därefter uppfattas som framgångsrika eller inte.

Naturvetarna och matematikerna är bestörta: Vart försvann själva verkligheten, naturen, i allt det här? ... Vart försvann *himlen, jorden, träden, molnen, marken där jag går?* Allt det som är givet människan som lån.

Istället gäller allt fortfarande bara människor, vad de gör och vad de gör sig till i sina olika kulturella nischer. ... Men visade inte redan Kopernikus att allt inte kretsar kring oss människor!

Naturvetarna kan inte förlika sig med den *antropocentrism* och med det ensidiga framhållandet av människan och kulturen som finns inom humaniora. Humanister ordar mycket om *kontext*, men den egentliga kontexten, människans plats i *verkligheten*, *naturen*, den förnekas, eller också fungerar den verkliga kontexten bara som ett alltomslutande obestämd *apokalyptiskt sceneri* för den rollspelande *konstruerade människan* i det *konstruerade samhället* med dess *konstruerade kultur*.

Varför inte analysera och förstå hotet från verkligheten istället för att bara undervisas i hur man njuter av underkastelse och hur man välkomnar lidande, sjukdom och död!?

Alltså var naturvetaren inte bara den ratade parten utan också den som bestört vände sig bort från allt det egomaniska, ansvarslösa, masochistiska och narcissistiska i det hypermoderna kulturlivet.

Hur humaniora antog vetenskaplighet och teori

För naturvetaren är en teori en hypotes för att förstå och förklara en viss typ av fenomen. Om teorin visar sig ge felaktiga förklaringar och om teorin förutsäger att något borde vara eller ha varit på ett sätt som det inte är eller har varit, så bör man ändra på teorin eller försöka uppfinna en helt annan teori.

Naturvetare kan ha fel, de kan missta sig och få lov att korrigera sig. Rätt och orätt är en logisk och etisk fråga.

För många inom humaniora och samhällsvetenskap är en teori en politisk tes om hur vissa fenomen i samhället borde vara eller borde ha varit. Om fenomenen i samhället inte lyder teorin, så kan man ignorera dem eller också dra slutsatsen att samhället bör förändras eller att det borde ha varit annorlunda så att det hade passat ihop med teorin.

Humanistiska forskare och intellektuella av detta slag har inte fel utan det är fenomenen de studerar som kan ha felaktigheter. Det vanligaste felet ett fenomen kan ha är att det inte är tillräckligt moderniserat och omkonstruerat. Rätt eller orätt är alltså egentligen en politisk fråga som har med modernisering och kravet på omkonstruktion att göra. Rätt och orätt, sant och osant är för dem

en fråga om mode om att vara på mode (rätt och sant) och vara ur mode (orätt och osant).

Naturvetarna finner humanisternas och samhällsvetarnas bruk av ord och begrepp som är gemensamma för dem och dessa främmande och skrämmande.

Den nya skiljelinjen mellan två kulturer

År 1959 kunde man urskilja en skiljelinje mellan humaniora och samhällsvetenskaper å ena sidan och naturvetenskaper och teknologi å andra sidan. Teknologin närde sig på naturvetenskaperna som ansåg att de därigenom visade sin nyttighet utan att ändå själva bli utnyttjade. Då gällde skiljelinjen kunskapens natur på de bägge sidor om gränslinjen och om viljan att veta och känna till om varandras vetande.

Nu, mer än ett halvt sekel senare, ser situationen i den västerländska kulturen helt annorlunda ut. Numera gäller inte skiljelinjen kunskapens natur utan dess nyttighet och inte heller viljan att veta utan vad politiker anser. Det har knappt någon betydelse vad man vet om andra, för alla utgår ändå från att en expert bör värna enbart om sitt specialkunnande. Gränsöverskridande holism och vetenskaplig polyglottism hör bara festtal till och misstänkliggörs på alla sätt i praktiken.

Nej, skiljelinjen bestäms av ens förhållande till verkligheten och av den plats och roll man ger människan och hennes handlande.

Skiljelinjen går mellan dem som undersöker och försöker förstå verkligheten och dem som försöker förändra verkligheten. Moderniteten är just ideologin för att förändra verkligheten.

De som försöker förstå verkligheten ser människan bara som en del av verkligheten, en del som visserligen ofta måste hållas utanför för att man skall kunna vinna trovärdig kunskap. De senare som försöker förändra verkligheten har sedan 500 år tillbaka uppfattat världen som något som människan bör förbättra och kontrollera för sina behov och för sin förnöjelse och den ser också på människan själv som en sådan konstruktion, mer och mer. Dessa bejakar

moderniteten, medan de förra inte befattar sig alls med hela idén om modernitet.

Moderniteten gäller som rättesnöre och drivkraft för teknokrater, plutokrater och humanister. För naturvetare och deras gelikar existerar ingen modernitet över huvud taget.

Idag lever bara en liten del av naturvetarna tillsammans med några få idealister från andra områden i den ena kulturen, medan överbefolkning hotar i den andra moderna kulturen. Från den senare pågår en ständig rekrytering av naturvetare med mutor och hot.

Det är de som lever i denna senare dominerande kultur som med ständigt ökad hastighet driver på moderniteten mot sci-fi-världen och den dystopi som humanisterna lär oss att förhålla oss till och längta efter. Drivkraften kommer av en kombination av teknologi och postmodernistisk filosofi med ekonomiskt stöd av en statsmakt som numera tror på nyliberalism.

Om det 1959 rådde en skriande brist på kännedom om varandra mellan de två kulturerna, så råder det idag en djup brist på förståelse och respekt mellan de två nuvarande kulturerna.

Jag kommer från den tekniska sidan och känner ingenjörernas sätt att tänka, deras optimism och tro på att det finns en teknisk lösning på alla problem med människan, samhället och livet. Deras tankar gör mig livrädd eftersom samhället och människorna beundrar dem och ropar efter *mera bekvämligheter, mera hjälp, mera botemedel och mera nöjes* av dem.

Samhällsvetarna och humanisterna hukar och bugar och hittar på teorier för att rättfärdiga sin underkastelse. Vad kunde de annat göra!? Allt sedan renässansens början har de haft samma mål för ögonen som ingenjörerna, nämligen att förbättra människans liv och kultur genom modernisering, genom att omkonstruera mer och mer i naturen. Dessa som aldrig har frågat sig vad naturen är och vad människan och hennes liv egentligen är! Det låter onekligen storhetsvansinnigt i naturvetarens öron att då inbilla sig att då alls kunna bedöma vad förbättring och framsteg är!

Västerländsk kultur har drivit mänskligheten in i katastrofer och in i etiska kollapsar flera gånger om och alltjämt finns det sådana som dyrkar den, värnar om den och finner det självklart rätt att fortsätta att utbreda den över jorden. Också de mest kritiska,

såsom en Theodor Adorno, har stått mitt i andra världskrigets ruiner och dyrkat och drivit på moderniteten och moderniseringen (åtminstone i konsten), just det ur vilket det onda och felaktiga har emanerat i 500 år. Genomgående fel tänkt i hela västerlandet!

Nej, västerländskt tänkande har varit intellektuellt svagt och korrupt. Det har utgått från några felaktiga idéer och styrts inte av sanningslidelse utan av en antropocentrism och ett politiskt och ekonomiskt program för omvälvningar och gränsöverskridningar för att tjäna nya omkonstruerade människors bästa och i längden maskiners bästa. Sannerligen ett vanskligt och vansinnigt projekt som skisserades redan av Pico, Bacon, Machiavelli och Hobbes. Det gavs en metafysisk grundval av Descartes, Kant och Hegel medan Mill, Smith och Marx skapade genomförbara politiska program för det. Russell och Wittgenstein har fortsatt med grundvalarna och Lenin, Rawls och Nozick med att teoretiskt stöda programmen.

Västerländsk filosofi och intellektualism har varit en black om foten för naturvetenskaperna och matematiken. Den har gjort skada även där och förhindrat viktiga verkliga framsteg i vetande.

Quo vadis?

Det finns förstås en annan väg än den som leder till science fictions ödliga maskinvärld och humanisternas dystopier och apokalyps. Den vägen var egentligen rätt enkel att finna och den är enkel att gå in på. Det gäller att bara att avslöja felaktigheterna i västerländskt tänkande. Och plötsligt kommer nästan alla människor att inse att de nog alltid har känt på sig att något har varit helt fel hela tiden och att de har varit tvungna att spela med i ett elakt spel. Så brukar det vara. Så var det då man lämnade medeltiden bakom sig, då man lämnade tredje riket bakom sig, då man lämnade Sovjetimperiet bakom sig, etc. Det är bara att vända ryggen till det som var och börja gå i en annan riktning.

Det är inte alls som T.S. Eliot skrev: *This is the way the world ends, not with a bang, but a whimper*. Det är inte världen som går under i en plågsam paroxysm utan bara den västerländska kulturen som tar slut och går över i något annat.

Västerlandet är inte världen. Den västerländska kulturen är inte mänskligheten, utan bara västerlänningarna med sina föreställningar, tankar, attityder och vanor. Det är de tankar som skall saneras och sopas bort som föroreningar.

This is the way Western culture ends, not with a bang, not with a whimper, but a snort.

The hollow men shall be filled again.

Religion, sekularitet, sekularism

En föränderlig utmaning för *Finsk Tidskrift*

Tage Kurtén

Den 20 oktober 2016 skrev professor Elina Pirjatanniemi (Åbo Akademi) en kolumn i *Hufvudstadsbladet* med rubriken ”Kyrkan som fick nog”. Hon beskriver där sin egen väg från och till Finlands evangelisk-lutherska kyrka. Hon skrev ut sig ur kyrkan på 1980-talet. Hon har senare återvänt. Hon är fortfarande kritisk mot många drag som vi kan se i kyrkan. Men hon är stolt över kyrkliga insatser under år 2016. Kyrkklockorna som i oktober ringde för offren i den syriska staden Aleppo, ser hon som ett modigt och verkningsfullt ställningstagande i ett samhälle som i övrigt legat lågt i krisen som gått över Europa.

Som tidsdokument är Pirjatanniemis kolumn utmanande. Kring 1980 omfattade antalet medlemmar i evangelisk lutherska kyrkan i Finland ungefär 90 procent av befolkningen. År 2015 hade antalet sjunkit till ca 70 procent. Pirjatanniemis utträde återspeglar trenden att lämna kyrkan. Samtidigt ser vi idag en ny öppenhet för att i positiva termer diskutera kyrka och religion. Det syns i kolumntexten. Och det visade sig i skribentens återinträde.

Området "religion" har sedan starten 1876 ingått som en, liten men dock, del av innehållet i *Finsk Tidskrift*. Hur kan man tolka det här inslaget och dess plats i tidskriften?

Hundrafemtio år av förändring

De flesta kultur- och samhällsforskare torde vara tämligen överens när det gäller hur den stora berättelsen om Europas och Nordens idévärld i modern tid ser ut. I december 2016 granskades en doktorsavhandling vid Fakulteten för humaniora, psykologi och teologi vid Åbo Akademi. I den genomför Fredrik Portin en samhällsfilosofisk analys av dagens västerländska samhällsutveckling. I hans framställning är begreppen sekularitet, sekularism och post-sekularitet centrala. Avhandlingen aktualiserar ett tankeväckande inslag i den pågående idéutvecklingen i västvärlden.

De nordiska samhällena var ännu under stora delar av 1800-talet rätt homogena. Samhällslivet präglades av Nordens kristna arv. En luthersk enhetskultur formade mycket av nordbornas sätt att tänka och vara. Den lutherska kyrkan hade en stark position. Den hade inflytande över de flesta av samhällets olika delar.

En lång rad självklarheter, som senare skulle komma att ifrågasättas, präglade människors verklighetsförståelse och handlingsliv. Samhälle och kultur var genomsyrade av en religiöst förankrad livsinställning.

Denna religiösa enhetskultur stod trots allt inte oemotsagd i 1800-talets Finland. Också de nordiska samhällena blev långsamt alltmera sekulariserade. Ett sätt att beskriva "sekularisering" är att peka på hur olika delar av mänskligt samhällsliv lösgjorde sig från en koppling till den religiöst kristna traditionen. Delvis handlade det om makt och inflytande. Den moderna människan ville inom livets olika områden skapa sektorer med egen diskurs och ett eget specialiserat språk och sätt att agera. Det gällde allt från vetenskap och ekonomi till politik, juridik, litteratur, konst, skolväsen, sjuk- och äldreomsorg, etiska normsystem m.m. Kyrkan fick alltmera se att området för dess inflytande krympte för att till slut närmast gälla en liten privat (religiös) sektor i livet. Människor fick istället nya auktoriteter inom livets olika delar. Dessa auktoriteter

åberopade hellre vetenskaplig expertkunskap än gudomligt givna insikter. De ville stå för något objektivt och allmänmänskligt neutralt. Men också dessa instanser ansåg sig vanligen veta bäst hur saker och ting ligger till och hur man gestaltar ett gott liv. Den moderna människan och det moderna samhället har fått en ny auktoritet. Men nu med sekulära istället för religiösa förtecken.

Det är inte bara så att religiös livsförståelse och religiösa auktoriteter förlorade inflytande över språk och tänkande inom så gott som alla delar av livet. Ett sekulärt språk och ett sekulärt tänkande har samtidigt fått allt större inflytande också över de "religiösa" delarna av livet. (Det är denna utveckling som i en rad olika frågor skapat starka protester bland s.k. konservativa kristna, som t.ex. i fråga om kvinnopräster, skilsmässor, homosexuella, bibelforskning m.m.)

Den nu pågående diskussionen bland religionsforskare kring begreppet "postsekularitet" förändrar perspektivet. Det sekulära tänkandet framstår i ljuset av den diskussionen som ett i grunden ideologiskt fenomen, inte som något självklart objektivt och neutralt. Det står för något som omedvetet bestämmer ramarna för verklighets- och livsförståelse bland moderna västerlänningar. Själva ramarna, det moderna samhällets tankeförutsättningar, har inte ifrågasatts i den moderna kulturen. Det är den här diskussionen som Portin studerar i sin avhandling.

En sekulär livshållning framstår alltmera som en ideologi bland andra. Man talar om sekularism. Ett konkret exempel på den ideologiska karaktären hos denna sekularism är diskussioner kring livsåskådningsundervisning kontra religionsundervisning i skolorna. Man har velat framställa ämnet livsåskådning som något mera neutralt och objektivt än religionsundervisningen. På ett liknande sätt har kristna inslag vid terminsavslutningar i skolorna framställts som påtvingad religionsutövning medan en rent sekulär tillställning avskalad på alla religiösa antydningar framstått som neutral och allmänmänsklig.

I en kulturtidskrift kunde ett sekularistiskt perspektiv visa sig i att inslag som anses höra till religion blir tämligen marginaliserade, i att de inslag som finns gärna behandlar fenomenet på ett neutralt, "vetenskapligt" sätt, och i att anspelningar på religion knappast ingår i argumenteringen kring samhällslivets övriga

sidor. Frågan är om vi kan se något av det här i *Finsk Tidskrift* genom åren.

Finsk Tidskrift i en alltmera sekularistisk kultur

Finsk Tidskrift har vuxit fram och fungerat inom de ramar som jag här försökt beskriva. Jag har gjort några nedslag i tidskriftens historia för att se om ramverket på något sätt syns och i så fall på vilket sätt. Jag hade förväntat mig att tidskriften i starten skulle varit rätt färgad av en kristen enhetskultur. Det verkar inte ha varit fallet. CG Estlander som präglade tidskriften under dess tidigaste årtionden satte agendan i det första numret. Hans framställning var ett ganska tydligt uttryck för en önskan att tona ned kyrkans och religionens betydelse för kultur och samhälle (FT 1/1876).

I Estlanders vackert skrivna programförklaring (ss. 3–16) betonas å ena sidan vikten av att samhällsekonomin utvecklas med hjälp av den framväxande industrin, och att människornas sinne förädlas genom vitterhet. (Med vitterhet avsåg han skönlitterär poesi och prosa.) Den anda som han också explicit hänvisar till är upplysningens. Emellanåt tänker en läsare kring 2015 att han talar om ekonomisk utveckling på samma sätt som 2000-talets nyliberala marknadsförespråkare. Till skillnad från de senare betonar han trots allt betydelsen av människans andliga utveckling. Hans perspektiv är holistiskt. Ekonomisk framgång är inget självändamål. Men det ger bredare lager möjlighet till ett bättre liv – inte bara i materiell mening, utan i möjligheten att få tid också för andlig mognad (framför allt genom god litteratur). Någon hänvisning till högre makter eller till religiös strävan i människolivet ingår däremot inte. Estlander framstår som en rätt radikal kulturliberal 1876.

Vinjetten för *Finsk Tidskrift* var från början och ända fram till 1940 ”vitterhet, vetenskap, konst, politik”. Därefter ändrades den till ”kultur – ekonomi – politik”. ”Religion” har alltså inte i något skede setts som en faktor som speciellt borde lyftas fram.

Det politiska tas i startnumret upp av Leo Mechelin. Hans analys av lantdagsordningen (LO) belyser delar av vår problematik (s. 152–171). Att *Finsk Tidskrift* fick sin början i en tid av lutherskt

enhetssamhälle syns i Mechelins framställning. Prästerskapet stod ännu självklart för ett av de fyra stånden. Men artikelförfattaren tycks med tillfredsställelse hälsa att dessa religiöst förankrade auktoriteter fått sin maktposition naggad i kanterna. För det första var det inte bara kyrkans präster som hörde till ståndet. Nu kunde också universitetsteologer och religionslärare väljas in. Detta kunde medföra att upp till en femtedel av detta stånd kunde bestå av "fritänkare och dissidenter". Den "verldsliga bildningens målmän" hade på det här sättet "erhållit säte och stämma bland kyrkans män". För det andra ansåg han att det låg speciellt på prästståndets ansvar att representera "den andliga och den verldsliga undervisningens arbetare" i bred mening (s. 161). Prästerskapet skulle inte längre föra enbart en privilegierad kyrkas talan.

Också detta bidrag i *Finsk Tidskrifts* första nummer andades ett engagemang för liberal demokratisk anda. Det betonade också ett engagemang för helheten på de partikulära intressenas bekostnad. Och det var något som alltmera skulle minska på kyrkans och prästerskapets inflytande.

Man kan säga att *Finsk Tidskrift* redan i starten stod för en rätt tydlig strävan mot en allt mera sekulariserad kultur. Det var helt naturligt i den situation som då gällde.

RF von Willebrands genomförde femtio år senare, under rubriken "Femtio år", en analys av tidskriftens första halvsekel (FT 1926, 193–207). Hans framställning förändrar inte nämnvärt bilden av tidskriftens linje och innehåll. Ett drag vill jag trots allt notera. Vitterhet hade hela tiden minskat medan tyngdpunkten alltmera lades vid litteraturanalyser, vid sidan av politiskt analyserande artiklar. Man kan kanske säga att ett minskat utrymme för litterärt skapande inslag (dikter och noveller) till förmån för litteraturanalyser och bokrecensioner innebär en ökad betoning av en "vetenskapligt" bestämd läsning. Kanske kan man säga att *Finsk Tidskrift* på det här sättet var med och befäste framväxten av det differentierade samhället. I ett sådant modernt samhälle skulle vetenskaplig analys ge tolkningsramar för att förstå olika samhälleliga och kulturella fenomen som t.ex. de skönlitterära författarnas skapande ande.

Enligt Olof Mustelins översikt över *Finsk Tidskrift* vid hundra års jubileet 1976 (FT 1976, 381–400) strävade tidskriften i början

efter att ge en kvalificerad allmänbildning. Analyserna skulle vara mera beskrivande och konstaterande än kritiska, både på litteraturens och på politikens område. Man eftersträvade tydligen en betraktande och neutral hållning. Tidskriften ville vara ett ”av yttre påverkan obundet forum för vad som rört sig i tiden”. Ingenting i Mustelins analys antyder heller att *Finsk Tidskrift* medvetet skulle betonat religion och livsåskådning som centrala inslag i den granskade kulturen. Än mindre tycktes religion och livsåskådning ges en medveten betydelse för den som utförde granskningen.

Finsk Tidskrift i en framväxande modernitetskritisk tid

Innehållet i *Finsk Tidskrift* under dess 100 första år finns kategoriserat i fyra register. Det sista av dessa register gjordes av Ulrika Wolf-Knuts, verksam vid Åbo Akademi. I det följande har jag gjort en enkel innehållslig tabell på basis av registren. Grundkategorierna är i stort sett desamma som genomgående använts i dem. Jag instämmer i Wolf-Knuts beskrivning av tolknings-svårigheterna då man kategoriserar ett material på det här sättet (1982, 7–10). Min kvantitativa analys utifrån de färdiga registren (1876–1976) är relativt grov. Den har som analysenhet det antal registersidor som de nämnda artiklarna/recensionerna inom respektive kategori upptar. En sida ges värdet 1. Resultatet ger en relevant procentuell fördelning mellan de olika kategorierna. Med samma kategorier har jag själv gått igenom årgångarna 1977–2015. För att något förenkla genomgången har jag endast tagit med direkta artiklar, och därmed lämnat bort recensioner och övriga inslag under avdelningen ”Granskaren”. Varje artikel har getts värdet 1. Min kategorisering vilar i de flesta fall på en bedömning jag gjort enbart utifrån artikelrubriken. I vissa svårbedömda fall har jag ögnat igenom texten, och ofta har min kännedom om författaren underlättat bedömningen.

Siffrorna för de hundra första åren är därmed inte helt jämförbara med siffrorna för de senare åren. För syftet med denna framställning torde informationen trots allt vara tillräcklig.

Tabell. Innehållet i *Finsk Tidskrift* 1876–2015 fördelat på olika kategorier. Procentuell fördelning.

- A – Vitterhet
- B – litteraturkritik
- C – Historia
- D – Samhälle/politik
- E – Religion
- F – Filosofi
- G – Övrig humaniora
- H – Naturvetenskap/ekonomi/teknik
- I – Övrigt

PERIOD	A	B	C	D	E	F	G	H	I
1876–1926	9	27	25	17	4	4	15	7	9
1927–1976	9	20	12	20	3	2	17	7	10
1977–1991	2	19	13	32	2	5	17	7	1
1992–2000	0	22	11	24	9	16	12	6	0
2001–2010	1	22	17	22	10	8	12	5	2
2011–2015	0	36	15	19	3	8	13	7	0

De olika kategorierna utesluter inte varandra helt. Av den anledningen bör man se framställningen som enbart approximativ. Också om alltså gränsdragningen är litet flytande har det valda utfallet varit relativt naturligt och entydigt för en läsare som jag. Några ord om de olika kategorierna är på sin plats. Kategorin ”Samhälle/politik” innefattar också sociologiska och psykologiskt inriktade artiklar. ”Historia” innefattar också traditionell folkloristisk och etnologisk framställning. ”Övrig humaniora” omfattar förutom konst, arkitektur och musik, också pedagogik och utbildningspolitiska frågor, inte minst universitetspolitik. Inom kategorin ”Litteraturkritik” ingår också de flesta av det fåtal texter som analyserat film och television. Gruppen ”Övrigt” är i sammanhanget försumbar, och innehåller en del redaktionella programförklaringar samt nekrologer.

Periodiseringen från 1977 framåt har styrts av vem som stått i ledningen för tidskriften. Åren 1977–91 omfattar en tid då statsvetare fungerade som huvudredaktörer. Under flera av dessa perioder företrädde också redaktionssekreteraren samma ämne, i vissa

skeden var denne dock en historiker. Under åren 1992–2000 var först en filosofiskt inriktad teolog (d.v.s. undertecknad), sedan en naturvetenskapligt inriktad filosof, huvudredaktör. Carina Nynäs, som är historiker av facket och samtidigt skönlitterär författare var redaktionssekreterare när jag var huvudredaktör och fungerade sedan under förra delen av perioden 2001–2010 som huvudredaktör, med en religionsvetare vid sin sida. Den senare delen av denna period styrdes av en religionsbeteendevetare som vid sin sida till att börja med hade en ekonom. Den senaste perioden har letts av en sociolog och genusvetare.

Tänker vi på tredelningen ”kultur – ekonomi – politik”, så kan vi konstatera att området ”kultur”, ifall vi i det inbegriper kategorierna A, B, E, F, G (en indelning så god som någon), genomgående omfattat över hälften av utrymmet i *Finsk Tidskrift*. Siffrorna antyder också att historieintresset fått ge rum för ett mera samhällsvetenskapligt studium av det omgivande samhället. Politisk analys har intagit en stabil plats i tidskriften (genomgående minst en femtedel), med ett starkt uppsving under statsvetarnas redaktörstid. Området ”ekonomi” har de facto stått för en blygsam del av kategorin ”Naturvetenskap/ekonomi/teknik”, som totalt stått för knappa sju procent av innehållet. - I ljuset av det kunde man överväga att ändra vinjetten på denna punkt.

För mitt tema är det trots allt siffran för kategorin ”religion” som är av största intresse. Siffrorna i tabellen visar på att intresset för sektorn ”religion” från början varit lamt bland dem som bidragit till eller redigerat tidskriften. En förändring sker trots allt i början av 1990-talet. Delvis kan den förklaras med personbytet i tidskriftens ledning. Men det är inte hela sanningen.

Den kanske mest iögonenfallande förändringen ser vi ifall vi sammanför siffrorna för ”religion” med siffrorna för ”filosofi”. Under den ”statsvetenskapliga” eran fram till 1992, då först Dag Anckar, sedan Krister Ståhlberg och Steve Lindberg var chefredaktörer, var andelen sådana artiklar ca 7 procent. Under perioden 1992–2000 steg andelen till 25 procent för att under 2000-talets första decennium stå för ungefär 20 procent av tidskriftens artikelinnehåll. Ett närmare studium visar samtidigt att frågorna på de här områdena tas upp på ett alltmera personligt och självreflekterande sätt. Samtidigt suddas gränsen mellan ”religion” och

”filosofi” alltmera ut. Inom båda områdena behandlar de flesta texterna oss människor inför grundläggande existentiella frågor. Och perspektivet tycks samtidigt ha förskjutits från ett mera deskriptivt analyserande till en reflektion där författaren bjuder in läsaren i ett existentiellt samtal. I strävan att komma till rätta med existensens utmaningar står religion och teologi nära filosofin.

Vetenskapligt perspektiv

Ett kapitel för sig är hur man skall och kan se på vetenskapens roll och betydelse i *Finsk Tidskrift* genom åren. Kategorin ”vetenskap” som ursprungligen formade *ett* av tidskriftens fyra kärnområden ingår inte som en särskild kategori i tabellen. Kanske var det konsekvent att man strök ”vetenskap” ur vinjetten? Samtidigt torde ett akademiskt-vetenskapligt perspektiv ha fått genomsyra det mesta av vad man skrivit, i synnerhet sedan de skönlitterära inslagen mer eller mindre försvunnit. Som Olof Mustelin konstaterade i sin tillbakablick 1976 så hade tidskriften betraktats som akademisk och tungläst. En närmare analys skulle troligen ge vid handen att merparten av bidragsgivarna från 1920-talet framåt har en förankring vid Åbo Akademi. Och medarbetarna i Helsingfors har stått Helsingfors universitet nära. ”Vetenskap” kunde därför kanske ingå i vinjetten igen?

Ett framträdande vetenskapligt perspektiv har färgat utgivningen inte minst de senaste femtio åren. Det var huvudredaktörer som Sven Lindman och Sixten Ringbom tidiga garanter för. Och det har följts upp av de efterföljande redaktörerna.

En betoning av det vetenskapliga kan förstås på flera olika sätt. Specialiseringen inom vetenskapens olika områden har bidragit till att samhällets och kulturens uppdelning i olika sektorer fördjupats och förstärkts. Man skall vara politolog för att uttala sig om politik, man skall vara litteraturvetare för att analysera litteratur o.s.v. Också det religiösa området har fått sina egna vetenskapligt skolade experter. Ifall man inte medvetet och kritiskt tematiserar den här sidan av vår vetenskapligt färgade kultur kommer perspektivet att cementera en indelning av samhället i olika sektorer.

Delvis har *Finsk Tidskrift* genom sin verksamhet bidragit till ett sådant cementerande.

Ifall man, å andra sidan, blir kritiskt medveten om att ett vetenskapligt tänkande kan föra oss i nämnd riktning, så öppnar sig ett annat sätt att förhålla sig. En sådan självkritisk reflektion bland tidskriftens redaktörer kan man se under det senaste halvseklet. Man kan vidare säga att Finsk tidskrift under de allra senaste tio åren betonat en medveten förankring i vetenskap mera explicit än tidigare. Det allra senaste uttrycket för det här är när man under år 2015 införde möjligheten att få insända artiklar granskade via refereeförfarande för att bedöma deras vetenskapliga kvalitet.

När Peter Nynäs och Nina Kivinen tillträdde i spetsen för redaktionen 2006 underströk de, i linje med det ovan beskrivna, tidskriftens önskan att vara ett forum för vetenskap. Men skribenterna riktade också ett kritiskt ljus mot den samtida vetenskapens tendens mot allt större specialisering. Den skapar, enligt dem, en enögdhet där sinnet för större sammanhang går förlorat. Jag läser det här som en viktig kritik av det moderna, vetenskapligt färgade samhällets splittrande sektorisering. Redaktörerna understryker vikten av holism som motvikt mot analyserande sönderdelande. Nyckelord är tvärvetenskap och bildning.

Samma bildningsideal med människan i centrum andas också inlägg av Patrick Sibelius och Carina Nynäs när de tillträdde i spetsen för *Finsk Tidskrift*, den förra 1998, den senare 2001. Sibelius betonar starkt betydelsen av individen, av den enskilda människan i varje kultur, då han skriver: "Det vi menar med 'kultur' borde kanske höra ihop med *formandet av enskilda individer till personligheter*, och kultur skulle därför ha att göra med medvetande, med tankar, känslor, attityder, och hur människan själv kan hantera dessa" (*FT* 1/1998, 1–6).

Carina Nynäs drar i samma trådar. Den holism som Peter Nynäs och Kivinen senare kom att efterlysa lyfts av både henne och Sibelius fram via individen. Individen förkroppsligar i sig ett försök att hålla ihop livet och verkligheten. Men inriktningen på individen innebär inte självcentrering, påpekar Carina Nynäs i sin översikt över tidskriften vid 125-årsjubiléet. Människan är insatt i ett sammanhang. Att se sammanhangets betydelse kräver, enligt Nynäs, en kulturell bildning, där man kan blicka förbi samtidens

vetenskapligt konstruerade gränser. Hon påpekar, refererande till Nils Edelman, att naturvetenskaperna är lika mycket kultur som humanvetenskaperna (*FT* 1/2002, 46–55). Nynäs vänder upp och ned på den moderna strävan att placera in kulturen i ett vetenskapligt, utifrån betraktande, ramverk. Det är istället så att vetenskap skall inordnas i ett kulturellt sammanhang. En forskare kan inte ställa sig utanför kulturen i sitt vetenskapliga arbete. Den vetenskapare som missar denna sin position ser inte möjligheten att tolka det hen gör i ett övergripande gränsöverskridande perspektiv.

När Carina Nynäs och jag år 1992 placerades i ledningen för tidskriften anlade vi liknande tongångar (*FT* 6/1992, 317–319). Vi betonade tidskriftens socialt-liberala arv. Därmed betonade vi bl.a. det som är grundläggande också för all vetenskap: kritisk öppenhet. Den betoningen finner jag att fortsatt avspeglas i tidskriften under de 25 år som följt på vår dåtida deklaration.

Det är svårt att fånga in vilken linje som kännetecknar dagens redaktörers arbete. Jutta Ahlbeck och redaktionssekreterarna med henne har inte avgett någon explicit deklaration. Linjen syns närmast i den konkreta utgivningen. Tabellen antyder att temat litteratur har expanderat, medan många av de övriga kategorierna fått stryka på foten. Det intryck jag fått då jag granskat den senaste utgivningen är att de kategorier som fungerat rätt bra vid analysen av tidskriften under föregående sekel och decennier, är svåra att tillämpa under senaste tid. Det som tydligast framgår under de senaste fem åren av min undersökningsperiod är ett könsanalytiskt perspektiv. Och det perspektivet skär tvärs igenom alla kategorier. Tabellen framstår därför som minst informativ när det gäller denna sista period. I sig kan det här ses som ett uttryck för att det moderna samhället med välavgränsade sektorer är stadd i upplösning, och för att något nytt håller på att växa fram.

Utblick

En noggrannare undersökning av innehållet i *Finsk Tidskrift* under hela den tid den utkommit, skulle troligen bekräfta den bild jag fått genom mina korta nedslag i tidskriftens historia. Ända från början har *FT* återspeglat det framväxande, moderna, allt mera

differentierade samhället. Som religionsforskare noterar jag att det här kunnat medföra att området religion hamnat på undantag. Man har tillåtit sig att placera vårt samhälles religiösa tradition i en liten privat sfär, vid sidan av alla de fenomen som är betydelsefulla i den offentliga sfären.

Verkligheten är naturligtvis inte så här svart-vit. Men hela den moderna kulturutvecklingen har befrämjat framväxten av en sekulär kulturidentitet. Det sekulära är inte alla gånger medvetet eller tematiserat. Dess självklara natur visar sig tvärtom just i att det inte ifrågasätts eller diskuteras. De få gånger då man inte helt kan blunda för ett inslag med religiösa dimensioner, i politiken eller i skönlitteraturen, har man gärna behandlat inslagen med hjälp av det egna sekulära perspektivets termer och begrepp. En djupare mening, för enskilda människor och för grupper, har lätt kunnat förbises.

Det drag i tidskriften som jag på det här sättet uppmärksammat behöver inte botten i någon medveten religionsfientlighet. Tidskriften återspeglar helt enkelt en modern kultur- och samhällssyn där religion rätt självklart ansetts sakna större betydelse inom forskning, politik, ekonomi, och inom kulturens olika specialområden. Min analys pekar samtidigt på en pågående förändring.

Dagens postsekulära diskussion lyfter fram förskjutningar i de tankemässiga förutsättningarna för våra liv. Lyssnar vi på de kritiska röster som nu höjs så ifrågasätts den sekularistiska ideologi som levt och delvis fortfarande gör sig bred i vårt nuvarande samhälle. Som en följd av det här blir vi tvungna att vidga utrymmet för kulturdiskussionen. Vi blir tvungna att anstränga oss mera för att om möjligt förstå medmänniskor som står för andra ideologier och livssyner än vår egen. Vi blir medvetna om att andra människor inte alltid blir begripliga, och än mindre låter sig manipuleras, i ett perspektiv som bestäms av de sekulära självklarheter som de flesta av *Finsk Tidskrifts* läsare fostrats in i.

Jag tror att det nya perspektiv som behövs bäst öppnar sig genom att man tar sin utgångspunkt i människan som en hel person. Det öppnar för en helhetssyn. En sån öppenhet antyds i den nyaste utvecklingen inom Finsk tidskrift, då utrymmet för filosofi och religion ökat och ett könsperspektiv lyfts fram. De här inslagen vill nå bortom analytisk differentiering och sönderdelning. Att öppna

för det postsekulära betyder bl.a. att öppna för en kultur- och samhällsdebatt där religiösa personer får ta plats just som religiösa personer. Den moderna tidens sekulära språk skall inte definiera villkoren för debatten.

För Jürgen Habermas fungerade 9–11 (11.9.2001) som en väckarklocka. Han insåg att västerländsk sekularism missat något väsentligt. Flyktingströmmarna i Europa under 2010-talet kan fungera som en liknande väckarklocka. Då Finlands evangelisk-lutherska kyrkas klockor dagligen ljud för att påminna om mänskligt lidande i krigets Syrien kunde det hjälpa oss att se betydelsen av en livsförståelse där också religiösa livstolkningar accepteras som något självklart och betydelsefullt.

Just här, i den här pågående kulturella brytningen, möter *Finsk Tidskrift* en delvis ny utmaning som jag hoppas den har möjlighet att ta sig an.

Källor och litteratur

Finsk Tidskrift 1876 – 2015, Årgångarna 1–139. Tom. 1–278

Finsk Tidskrift 1891, Generalregister till årgångarna 1876–1890. Tom. I–XXIX. Helsingfors

1910, Generalregister till årgångarna 1891–1907. Tom. XXX–LXIII. Helsingfors.

1927, Generalregister till årgångarna 1908–1926. Tom. LXIV–LI. Helsingfors,

Hufvudstadsbladet, 20.10.2016

Portin, Fredrik, 2016, *Hopp om en okänd framtid. Förutsättningar för en inklusiv offentlighet utifrån Bruno Latours och Alasdair MacIntyres tänkande*. Åbo: Åbo Akademis förlag.

Wolf-Knuts, Ulrika (red.), 1982, *Finsk Tidskrift register. Tom. 102–199/200. Årgångarna 1927–1976*. Åbo: Åbo akademi.

En 140-åring i tiden

Jutta Ahlbeck

Det främsta villkoret för en varaktig fred [gällande språkstriden] är att yksi-kieli-yksi-mieli-doktrinen öfvergifves; vidhålles den, om också blott som ett tyst förbehåll, kan aldrig någon förståelse fås till stånd. Tvåspråkigheten kunna vi icke komma ifrån. [...] Så olika som de båda språksjälarna är beskaffade ega de i hög grad förutsättningar att komplettera hvarandra och verka ömsesidigt befruktande. I all synnerhet borde de, om de i fridsam endräkt och befriade från främmande förtryck få bilda traditioner, vara egnade att hos hela vår nation utbilda ett starkt och klart samhällsmedvetande, ty det svenska språket är alltid lämpadt för häfdande av individualitetens kraft, medan det finska mera har blicken riktad mot kollektiviteten. Finskan gör samvetet känsligt för enighet och sammanhållning, svenskan talar till folkets samvete då det gäller frihet och rätt. Det finska lynnet ger nationalkänslan lyftning och höjd genom sin hänförelse, det svenska lynnet ger den stadga och fasthet genom sin själfkritik.

(Ringbom 1918, 199–200)

Med dessa ord, i sin strävan att ena folket efter det upprivande inbördeskriget 1918, skrev konstvetaren Lars Ringbom under rubriken ”Medborgarkrigets lärdomar” om hur språkfrågan måste få sin lösning i regeringsform. Som forum för inlägget fungerade *Finsk Tidskrift*, som 1918 redan var en etablerad tidskrift, grundad 1876. Sedan dess grundande hade skribenter på tidskriftens spalter diskuterat samhälle och politik, konst och språk, religion och kultur.

Bläddrar man i nummer från det tidiga 1900-talet inser man snabbt att tidskriften måste ha fungerat som en viktig plattform för att diskutera frågor som samtidigt betraktade som brännande. Angelägna var också översikterna av nytgivna böcker där recensenter presenterade och granskade aktuella alster. I mångt och mycket reflekterar Ringboms text ständigt aktuella frågor i Svenskfinland, frågor som fortfarande dryftas i 140-åringen. Språkfrågan är ett av de teman som återkommer i tidskriften, under de senaste åren bl.a. i temanumret om tvåspråkighet 2012 (*FT* 5–6 2012) och senast i en essä av samhällsvetarna Laszlo Vincze och Tom Moring (*FT* 6 2015) som analyserade svenskspråkigt tv-tittande bland finskspråkiga.

När jag hösten 2010 blev chefredaktör för *Finsk Tidskrift* var det inga små stövlar jag skulle stiga in i. Tidskriftens ärevärdiga ålder och pondus föranledde en viss osäkerhet, men äran och förtroendet över att bli tillfrågad vägde tyngre. Särskilt stolt var jag över att bli den andra kvinnan, i tidskriftens långa historia, att basa över anrika *FT*. Historikern Carina Nynäs var den första kvinnliga chefredaktören när hon tillträdde 2001. Nynäs blev också den första kvinnliga redaktionssekreteraren 1992 när teologen Tage Kurtén tillträdde som chefredaktör. När Nynäs övertog chefredaktörskapet kungjorde hon att en ny era hade inletts för tidskriften:

I *Finsk Tidskrifts* 125-åriga historia har det redaktionella ansvaret för tidskriften varit ett s.g.s. hundra procentigt manligt företag. Den hegemonin bryts nu med oss båda: en kvinnlig huvudredaktör, författare och historiker, och en kvinnlig redaktionssekreterare [Ruth Illman] som forskar inom det religionsvetenskapliga området.

(*FT* 1–2 2001)

Förmodligen hade grundaren C.G. Estlander vänt sig i sin grav antingen av chock eller – vilket jag snarare hoppas – av glädje över att det 21:a seklet (äntligen) tagit klivet in i den moderna eran. Förhoppningsvis skulle han även applådera det faktum att såväl manliga som kvinnliga skribenter numera presenterar sina alster i tidskriften. När *FT* fyller 140 år är det också två kvinnor som bär huvudansvaret: litteraturvetaren Freja Rudels i egenskap av redaktionssekreterare (sedan 2015) och undertecknad, sociolog, som chefredaktör. Själv efterträdde jag religionsvetaren Peter Nynäs

och som redaktionssekreterare fungerade inledningsvis historikern Stefan Norrgård. Stefan efterträddes senare av litteraturvetaren Mia Franck.

Min första kontakt med *Finsk Tidskrift* hade jag emellertid haft redan under studie- och doktorandtiden då jag publicerade både en recension och senare en essä, som blev min första vetenskapliga publikation, i *FT*. Då liksom nu gav tidskriften en möjlighet åt unga skribenter att presentera forskningsresultat i en friare es-säistisk form, dessutom på svenska, vilket förmodligen sänkte tröskeln för att fatta pennan. En kontinuitet i verksamheten har varit att uppmuntra unga skribenter, studerande och doktorander, att publicera sig i *FT*.

Utöver själva publikationsverksamheten handlar en annan sida av tidskriftens verksamhet om att diskutera aktuella teman genom öppna *kulturseminarier* som ordnas tillsammans med ut-givarföreningen Granskaren. Tanken har varit att lyfta fram en mångfald av perspektiv, både vad gäller vetenskapliga discipliner, forskningsområden och inbjudna talare (forskare, politiker, akti-vister, journalister). De teman som dryftats har inkluderat veten-skapens framtid, ”kulturen vid Aura å (kulturhuvudstadsåret 2011), flyktingskap, flickor, idrott, ekonomi, tvåspråkighet, universitetet och propaganda. Föredragen från kulturseminarierna publiceras i *FT*. Temanumren har även lyfts fram i media. Deltagandet på bokmässorna i Finland och Sverige ger också tidskriften en viss synlighet. Granskarens ordförande Pia Maria Ahlbäck har varit primus motor och idéspruta med visioner om hur föreningen till-sammans med tidskriften kan nå ut till en bredare publik. I detta sammanhang kan Granskaren verkligen *granska*; erbjuda kritiska inblickar på dagsaktuella fenomen och fungera som plattform för analys, debatt och kritik. Denna funktion kan betraktas som något av en tradition inom Granskaren. I sin historik över Föreningen Granskaren 1929–2009 definierar Matias Kaihovirta (2009) fören-ingen i termer av kulturbärare, granskare och debattör.

Under de senaste åren har *FT* gett ut två temanummer per år; det ena med föredragen från seminariet, det andra är litteratur-numret med översikter över den finlandssvenska utgivningen av prosa, poesi, och sedan 2011, även barnböcker. Ansvaret för littera-turnumret ligger hos Freja Rudels som fungerar som gästredaktör.

Analys, debatt, kritik

En anrik tidskrift vill naturligtvis rå om sin egen profil. År 1977 definierade dåvarande chefredaktör Krister Ståhlberg *FT*'s linje med orden: "När tidskriften motsvarar mina förhoppningar tolkar den det förgångna, återspeglar nuet och lyssnar lyhört på framtiden" (*FT* 5 1977, 240). Den strävan som Ståhlberg sätter ord på präglar fortfarande tidskriftens verksamhet; en kritisk granskning av det förflutna och samtiden samt en fingertoppskänsla för morgondagens väsentliga frågor. Med andra ord handlar det om att med hjälp av vetenskapliga frågor ge ett fördjupat perspektiv som bidrar till reflektion. Rubriken för 140 årsjubileet som hölls i november 2016 var *Analys, debatt, kritik* – ord som knyter samman dels tidskriftens tre avdelningar, dels verksamheten som bedrivs tillsammans med Granskaren. De vetenskapliga artiklarna går till botten med analysen, essäerna öppnar för debatt och kritik, och kritik är främst vad recensionerna representerar.

Kring sekelskiftet 1900 var slagorden för *FT* *vitterhet, vetenskap, konst och politik*. Vitterhetens etymologi innebär humanistisk bildning, poesi, skönlitterär prosa och retorik. I sextonhundratalsvenskan betydde vitterhet kunskapsrikedom, vett och lärdom. Under 1700-talet antog det en smalare innebörd av humanistisk bildning i förening med skönhetssinne. Det innefattade då alla de kunskapsgrenar som ansågs ge en sådan bildning, närmast i anslutning till franskans begrepp *belles lettres* som stod i motsats till matematiken och naturvetenskaperna, *sciences*. Från 1940 framåt blev vinjetten för *FT* *kultur, ekonomi, politik*, och tidskriften förvaltar fortsättningsvis rollen som mångvetenskaplig publiceringskanal. Även den äldre vitterhetstanken lever starkt kvar särskilt genom de litteraturvetenskapliga bidragen.

Trots verksamhetens kontinuitet, sätter givetvis varje chefredaktör sin egen prägel på tidskriften. Intresseområden och kollegiala nätverk blir ofrånkomligt synliga, men arbetet erbjuder även ständigt nya kontakter och infallsvinklar. Som Tage Kurtén visar i detta nummer har ämnesområden och discipliner varierat under årens gång. Utgivningen och vilka discipliner som finns representerade i tidskriften beror huvudsakligen på den kontext som råder, bl.a. tillgång till publiceringskanaler. Vissa discipliner

har ett mindre urval av potentiella utgivare. Nu när *FT* även publicerar referee-artiklar handlar det också om vilka skribenter som noterat det nya förfarandet, varefter ”ryktet sprids” och inspirerar andra att skicka in manus. Givetvis handlar det i sista hand om vem som är hugad och aktiv. Eftersom vi inte beställer in varken essäer eller artiklar (det råder en jämn tillströmning av texter till redaktionen) blir redaktionens roll i vilka vetenskapsgrenar som syns på spalterna rätt marginell. Nuförtiden är situationen också den att särskilt yngre forskare väljer att publicera sig på engelska. 2000-talet har inneburit enorma förändringar för den akademiska verksamheten, något som avspeglas i en tidskrift som *FT*. Detta måste man förhålla sig till men på redaktionell nivå är det inte direkt något man kan påverka. Jag återkommer till detta närmare nedan.

Utgivandet av en tidskrift är en kollegial och kollektiv verksamhet. Som grund för verksamheten ligger det nära och fungerande samarbetet redaktörerna emellan (chefredaktör och redaktionssekreterare), men också samarbetet mellan redaktionen och Granskarens styrelse. Redaktionsrådsmedlemmarna är också viktiga med sina olika specialområden och besitter expertis som bl.a. kan nyttjas i sakgranskning av artiklar.

140-åringen genomgår förändringar

Såväl tidskriften som den akademiska världen runtomkring har genomgått en hel del förändringar under de senaste åren. För *FT*:s del har förnyelserna varit såväl innehålls- som utseendemässiga. En stor utmaning har handlat om att hedra tidskriftens arv, ålder och tradition, samtidigt som tidskrifter idag måste förändra sig och anpassa sig till den rådande akademiska verkligheten, i synnerhet dagens krav på vetenskapliga tidskrifter.

Jag listar nedan några av de förändringar och satsningar som gjorts sedan 2010:

Layout. Tidskriftens layout förnyades 2011. För den grafiska formgivningen står Graaf i Helsingfors. Layouten, särskilt inlagan, har

tillfredsställt många, medan andra förhållit sig mera skeptiska till omslaget.

Förord. Jag återinförde praxis med att skriva förord och presentera artiklarna och essäerna som ingår i numret, likt de flesta vetenskapliga tidskrifter.

Digitalisering och ökad tillgänglighet. På *Finsk Tidskrifts* hemsidor finns numera open access på hela årgångar med början från 2011. <http://www.abo.fi/public/finsktidskriftarkiv>

Skribenternas könsfördelning. Av historiska och strukturella skäl ("det manliga arvet") hade *FT* rätt länge en överrepresentation av manliga artikelskribenter. Redaktionen syfte har varit att ändra på denna fördelning, uppmuntra kvinnliga skribenter, och även yngre skribenter, att publicera sig och recensera aktuell forskning.

Engagera finskspråkiga akademiker. Redaktionen har aktivt försökt inkludera och rekrytera finskspråkiga akademiker som recensenter, trots att det inneburit mera redaktionsarbete. Syftet har varit tvåfaldigt: att säkra en bredare kompetens och sprida svenskspråkig forskning till finskspråkiga vetenskapsmiljöer. Även recensensavdelningen Granskaren följer upp nyutkommen finsk forskning som på detta sätt även kan spridas till läsare i de nordiska länderna. En lite proaktiv språkpolicy kunde man kanske kalla det.

Gästföreläsningar. Sedan 2015, på ordförande Pia Ahlbäcks initiativ, arrangerar Föreningen Granskaren, i samarbete med ämnena vid Åbo Akademi, gästföreläsningar med internationella experter inom angelägna ämnesområden. Hösten 2016 besöktes ÅA av den svenska socialantropologen Fanny Ambjörnsson som föreläste om "Rosa – den farliga färgen". Föreläsningen ordnades tillsammans med ämnet genusvetenskap. Året innan stod litteraturvetenskapen som värd med islänningen Sveinn Yngvi Egilsson. Egilsson höll två föredrag: ett om litteratur och nationsbygge, det andra om miljötraditionen i isländsk litteratur.

Mera erkänsla åt recensenter. Det blir allt svårare att få upptagna forskare att ta sig an recensensuppdrag. Översikter uppfattas tyvärr ofta som otacksamt arbete, eftersom de är såväl tidskrävande som "icke meriterande" (betraktas inte som egentliga publikationer). Recensioner är emellertid oerhört viktiga för det akademiska samfundet, något *FT* vill betona genom att nuförtiden erbjuda ett litet arvode åt recensenter.

Referee-artiklar på svenska

Den överlägset största förändringen och en linjedragning för tidskriften var införandet av *kollegial granskning* 2015 då *FT* blev en hybridtidskrift. Detta medförde att utöver de friare essäerna och recensionerna publiceras även vetenskapliga artiklar som genomgår *double-blind peer review*-granskning och följer de riktlinjer som stakats ut av Vetenskapliga samfundens delegation. Modell togs bl.a. från tidskriften *Yliopistopedagogiikka* som både publicerar friare essäer och vetenskapliga, sakgranskade artiklar. Även den svenska kulturhistoriska tidskriften *RIG* gick för flera år sedan in för att göra tidskriften till referee-journal för att höja tidskriftens status. *Finsk Tidskrift* ligger på nivå 1 i Publikationsforums (JUFO:s) klassificering av publikationskanaler. *FT* erbjuder dock fortsättningsvis skribenter möjligheten att publicera essäer där uttrycksformen och formatet är friare.

Orsakerna till införandet av peer review var många. Den viktigaste handlade helt enkelt om att höja *FT*'s status som publikationskanal. I dagens akademiska värld är det dessvärre endast referee-granskade artiklar som räknas för att forskare skall kunna avancera i sin karriär. Den nyliberalistiska utvecklingen av akademien har medfört att endast internationella referee-granskade publikationer i ansedda, engelskspråkiga tidskrifter meriterar på riktigt. Formen för publicering reflekterar den ekonomistyrda, effektivitetsjagande och konkurrensinriktade rådande akademiska kulturen. Denna trend har kallats "akademisk kapitalism", där universiteten skall tänka och agera som företag, och uppvisa ett slags "marknadsbeteende" styrt av ett vinstintresse (Slaughter & Leslie 1999, Ylijoki 2003). Idag ser vetenskap ut att handla om att skriva *flest* artiklar, i världens mest eftertraktade tidskrifter, och om att bli *mest* citerad. Även pengar till universiteten tilldelas utifrån att forskarna publicerat sig i "rätt sorts" internationella tidskrifter. Oavsett kvaliteten på forskningen kan en "felaktig" publiceringsplats ge noll poäng och inte räknas. Vetenskaplig kvalitet verkar ha reducerats till bibliometriska mått, en utveckling som går emot många av de värden som vårdas inom humaniora och samhällsvetenskaper. Vart försvann vitterheten och den djupare reflektionen? Finns det fortfarande utrymme för akademisk integritet, reflexivitet, kritiskt

och *långsamt* tänkande? Inte undra på att två av de temanummer som getts ut under de senaste åren har behandlat just aspekter av denna akademiska kapitalism (*FT* 6 2010: "Vetenskapens framtid", *FT* 6 2014: "Universitetet – autonomi, historia, gemenskap").

Mot bakgrund av denna kontext, insåg Granskaren att *FT* på något sätt måste beakta denna utveckling och gå den till mötes. Varför skulle (i synnerhet yngre skribenter i behov av meritering) vilja publicera sig i en tidskrift som inte ger "några poäng"? Det må låta icke-humboldskt och kalkylerat, men romantisering och skyggglappar var inte heller en väg framåt. Vi förstod att det enda sättet för *FT* att fortsättningsvis fungera som attraktiv publikationskanal var att stärka och framhäva dess vetenskapliga profil. Naturligtvis kan inte *FT* mäta sig med tunga journaler, men på det nordiska fältet kan *FT* trots allt fylla en lucka, för det finns inte ett överutbud på svenskspråkiga tvärvetenskapliga refereejournaler. Därtill är det få journaler som tillåter en sådan disciplinsbredd som *FT*. Under sin korta tid som hybridtidskrift har *FT* publicerat referee-artiklar inom ett flertal fält såsom litteraturvetenskap, statskunskap, idéhistoria, folkloristik och vårdvetenskap. En språkpolitisk aspekt handlar också om att uppmuntra forskare att publicera sig på svenska (eller norska, danska). Med tanke på anglicifieringen av vetenskapen kan *FT*, likt andra svenskspråkiga tidskrifter, värna om det svenska akademiska språket. Kanske en av fördelarna med att publicera sig på svenska också kan ses som en del av universitetens tredje uppgift, att nå ut till en bredare allmänhet

140 år och efter?

Lars Ringbom, som citerades inledningsvis, efterlyste 1918 "längtan, hopp och tro" istället för "fruktan och vrede" (1918, 208) för att ena nationen efter inbördeskriget. Idag, håller populismen och främlingsfientligheten på att skapa en uppdelning mellan "vi" och "de andra" med destruktiva följder. I flyktingnumret *FT* 5 2015, ville Nytte Ekman, som har över tjugo års erfarenhet av flyktingarbete, få oss att bemöta flyktingar, vars "själar är stympade", på ett människovärdigt, empatiskt och respektfullt sätt. Statsvetaren

Ann-Christine Jungar (2016), som forskar i populism, visade, i förra höstens temanummer om information, desinformation och propaganda, hur den europeiska ekonomiska krisen 2008 och särskilt flyktingkrisen 2015 har mobiliserat populistiska rörelser i Europa som uttrycker missnöje med EU, invandring och multikulturalism. *Finsk Tidskrift* fungerar således fortsättningsvis som en kanal för att dryfta aktuella samhällsfrågor.

Kanske *FT*, som trots allt lyckats överleva i 140 års tid, gjort detta på grund av sin betydelse som en kulturbärande institution där språket varit ett centralt verktyg i granskningen av samtiden. Den mediala uppmärksamheten *FT* fått har lett till att forskningsresultat kunnat spridas utanför akademiska kretsar, och här menar jag att *FT* åtminstone har *potential* att bidra till en mera allmän kritisk debatt. Som ett uttryck för detta erhöll tidskriften 2000, under Patrick Sibelius chefredaktörskap, **Svenska Akademiens Finlandspris** för ”betydande insatser inom Finlands svenska kulturliv”. Förändringspotential handlar om att utöka den kollektiva medvetenheten om eventuella förutsättningar för förändring – göra kunskapen meningsfull. Detta betraktar jag vårt flyktingnummer (*FT* 5 2015) som ett ypperligt exempel på.

Tiden får utvisa vilket nästa steg blir för 140-åringen. Den nuvarande redaktionens och styrelsens vision har varit att utveckla *FT* i en ännu tydligare vetenskaplig riktning. I framtiden kan det bli allt svårare att få forskare att ta sig an ett tidskrävande redaktörskap, som sköts vid sidan av ordinarie jobb. Ett annat frågetecken är utgivandet av tidskriften i pappersformat. När, om någonsin, är pappersutgåvans saga all? Trots snålbläst och ekonomiskt svåra tider för små tidskrifter, ser *FT* i alla fall ut att gå en relativt trygg framtid till mötes. Ett tecken på att tidskriften gör något rätt är det prisregn vi fått uppleva i samband med vårt jubileum.

Ifjol tilldelades Granskaren och *Finsk Tidskrift* **Meta och Ole Torvalds pris** ur Åbolands Svenska Kulturfond för utvecklingen och vitaliseringen av en anrik tidskrift. Prismotiveringen lyfte bl.a. fram hur Föreningen Granskaren ”på bästa sätt lyckas presentera tvärvetenskap i en anrik tidskrift”. På Svenska litteratursällskapets årshögtid i år emottog Granskaren **ett pris om 22 000 euro ur Ragnar, Ester, Rolf och Margareta Bergboms fond** för utgivningen av *Finsk Tidskrift*. I motiveringen framhålls

hur *FT*” sedan 1876 utgjort ett betydelsefullt, självständigt och vittert forum för debatt om kultur och samhälle. På dess sidor har aktuella åskådningssätt fått möta äldre perspektiv, och nya idéer har satts i rörelse. Samtidigt har tidskriften tillhandahållit utrymme för vetenskaplig fördjupning och begrundan av komplexiteten i samhället.” Redaktionen och Granskaren är hedrade och glada över att *FT* uppmärksammas på detta sätt, och stolta över att få förvalta institutionen *FT*, i tider då en liten tidskrifts överlevnad är långt ifrån självklar.

Med dessa prismotiveringar som avslutning vill jag än en gång framhålla det kollektiva och kollegiala i arbetet med *FT*, och jag vill särskilt tacka Freja Rudels för hennes enastående professionella insats som redaktionssekreterare och redaktör samt för hennes briljanta stilsäkra språk. Jag vill även tacka Granskarens styrelse, särskilt dess ordförande Pia Maria Ahlbäck, för vårt fruktbara samarbete och för Pias alla spännande idéer. Ett stort tack riktas till de fonder som överhuvudtaget gör det möjligt för oss att ge ut tidskriften. Tack till Svenska Litteratursällskapet i Finland, Svenska Kulturfonden, Föreningen Konstsamfundet, Kulturfonden Island-Finland, William Thurings Stiftelse, Kommerserådet Otto A. Malms Donationsfond och Waldemar von Frenckells stiftelse.

Sist men inte minst, vill vi i redaktionen tacka våra prenumeranter och läsare – ni som inte bara gör det möjligt för oss att ge ut *FT*, utan ger vårt arbete dess mening.

Låt oss fortsätta i 140 år till!

Referenser

Ekman, Nytte (2015): Stympade själar. *Finsk Tidskrift* 5: 47–51

Finsk Tidskrift 6, 2010: ”Vetenskapens framtid”

Finsk Tidskrift 7–8, 2011: ”Ekonomi”

Finsk Tidskrift 5–6, 2012: ”Tvåspråkighet”

Finsk Tidskrift 7–8, 2013: ”Flickor”

Finsk Tidskrift 5, 2013: ”Idrott”

Finsk Tidskrift 6, 2014: ”Universitetet”

Finsk Tidskrift 5, 2015: ”Flyktingskap”

- Finsk Tidskrift* 6, 2016: "Information, desinformation och propaganda"
- Jungar, Ann-Cathrine (2016): Populismens politiska antagonismer. *Finsk Tidskrift* 6: 7–18
- Kaihovirta, Matias (2009): *Kulturbärare, granskare och debattör. Föreningen Granskaren 1929–2009*. Föreningen Granskaren: Helsingfors
- Nynäs, Carina (2001): Förord. *Finsk Tidskrift* 1–2
- Ringbom, Lars (1918): Medborgarkrigets lärdomar. *Finsk Tidskrift*, Oktober 1918: 197–209
- Slaughter, Sheila & Leslie, Larry L. (1999): *Academic Capitalism: Politics, Policies, and the Entrepreneurial University*. Baltimore: John Hopkins University Press
- Ståhlberg, Krister (1977): Lamslagning och nedbusning. *Finsk Tidskrift* 5: 237–240
- Vincze, Laszlo & Moring, Tom (2015): Framför den tvåspråkiga skärmen. Svenskspråkigt tv-tittande bland finskspråkiga. *Finsk Tidskrift* 6: 81–95
- Ylijoki, Oili-Helena (2003): Entangled in Academic Capitalism? A case-study on changing ideals and practices of university research. *Higher Education* 45, 3, 307–335

■ Drömfabrikören Trump

Laura och Saska Saarikoski: *Trump och vredens Amerika*. Förlaget, Helsingfors 2016

Under min långa karriär som statsvetare och politisk kommentator har jag många gånger kommit med prognoser angående utgången av ett val. Det har hänt att jag i stort sett träffat rätt; ibland har något val kunnat bjuda på överraskningar. Normalt har dock utgången kunnat förklaras med faktorer som hör till valforskarnas standardarsenal: social och ekonomisk struktur, valsystemets utformning och ekonomiska konjunkturer.

Donalds Trumps väg till presidentämbetet representerar, vad mina prognoser beträffar, en bottennotering i en klass för sig. Utifrån detaljerade analyser av den amerikanska väljarkåren, maktförhållandena i det republikanska partiet samt det säregna amerikanska valsystemet trodde jag inte att han skulle kunna knipa den republikanska nomineringen; än mindre trodde jag att han skulle ha en chans mot Hillary Clinton i det egentliga presidentvalet.

Denna plump i mitt statsvetarprotokoll har plågat mig åtskilligt. En tröst har jag för all del haft i att jag fått trängas i skamvrån med nästan hela den övriga expertkåren. När vi nu går vidare i försöken att förstå och förklara den oväntade utgången har vi gott stöd av boken *Trump och vredens Amerika*, skriven sommaren 2016 av *Helsingin Sanomat*-korrespondenterna Laura och Saska Saarikoski. Författarna lyckas ringa in flera mekanismer som förklarar

Trumps framgång och som expertkåren inte uppmärksammat tillräckligt.

Kandidaters personlighet står alltid fokus i en presidentvalskampanj, och de är måna att framstå som oförvitliga och idealistiska. Bakom dem skymtar dock alltid intressen och politiska mål, och för att kunna bedöma en kandidat måste man normalt analysera dessa vid sidan av personlighetsdragen. I fallet Trump är dock personligheten själva nyckeln till kampanjens utformning och till den genklang den väckte.

Donald Trump växte upp i ett förmöget hem i stadsdelen Queens i New York. Hans far var en entreprenör som skapat ett framgångsrikt byggimperium och tjänat ihop en stor förmögenhet. Hans filosofi var att världen består av vinnare och förlorare och att man till varje pris måste se till att räknas till vinnarna. Han ställde stränga och oeftergivliga krav både på sig själv och på sina barn. För Donalds äldre bror blev kraven för mycket, med alkoholism och förtida död som följd. Den unge Donald, tidigt placerad i en militär internatskola, stod däremot pall och lyckades alltid framstå som tuffast och bäst, det fick sedan gälla sport, damer eller affärer.

Målet blev att inte endast uppfylla faderns förväntningar men överträffa dem. Donald skulle fortsätta i faderns spår i byggbranschen, men föresatte sig att genomföra en bedrift fadern inte lyckats med: att etablera sig på Manhattan. Byggandet på Manhattan låg i händerna på New Yorks gamla patriciersläkter som betraktade Trumps far, son till en tysk invandrare, med misstänksamhet. Paret Saarikoski visar hur denna sociala nedlåtenhet motiverade Donald Trump i hans strävanden. Han skulle inte bara bli framgångsrik, han skulle även ge etablissemanget en näsbränna. Denna säregna ”klasskamp” är ett ledmotiv i hans livshistoria och en viktig del av hans appell till arbetarklassen.

Framgång och pengar blev det förvisso, och Trumps spektakulära byggprojekt väckte en enorm uppmärksamhet i medierna. Inget var dock någonsin nog: Trump överdrev konstant sina framgångar. Analyser har visat att han är kolossalt förmögen men inte så förmögen han låtit påskina. Särskilt med tanke på att hans far efterlämnade en jätteförmögenhet ter sig hans prestationer inte alldeles exceptionella.

Överdrifterna blev tidigt en del av Trumps karaktär, men de utvecklades också till en medveten strategi. De garanterade honom ständig publicitet, antingen positiv eller negativ. Han förstod att all publicitet är bra, den ger honom gratis reklam. Och publiken älskade överdrifterna! Donald hade insett att det inte räckte med att sälja byggnader och bostäder; de skulle omges av föreställningar och drömmar som var vida märkligare än de fysiska strukturerna. Denna roll som Amerikas drömfabrikör skulle han senare spela i politiken.

Innan dess skulle han definitivt bli en amerikansk superkändis, och därvid blev hans TV-show "The Apprentice" huvudinstrumentet. Programmet epitomiserar den amerikanska framgångsdrömmen, och Trump som dess överstepräst blev bekant för praktiskt taget varje amerikan.

Något intresse för politik i vedertagen mening har Donald Trump troligen aldrig hyst. Han bryr sig inte om tankesystem, och arbete inom organisationer med etablerade regler och procedurer är honom främmande. Under hela den tid han rört sig i den politiska sfären har han fullständigt struntat i att vara konsekvent eller trogen något uttalat ideal. Han har växlat mellan de två huvudpartierna ett flertal gånger, och han har framstått än som liberal, än som konservativ. Han har haft goda och nära relationer till paret Clinton under många år, men det hindrade honom inte att brännmärka Hillary som kriminell och hota henne med fängelse. I de mest omstridda evighetsfrågorna i amerikansk politik, såsom abortfrågan, har han utan att blinka kunnat byta ståndpunkt. Där dylik inkonsekvens från etablerade politikers sida skulle bli ödesdiger, har medierna inte kunnat motstå frestelsen att återge hans inlägg och därmed ge honom gratis publicitet. Detta respektlösa sätt att handskas med fakta och ståndpunkter är en medveten strategi. Paret Saarikoski fångar upp detta i några insiktsfulla formuleringar:

Det ser ut som Trump inte använder sig av marknadsföring för att uppnå politiska målsättningar, som de andra politikerna, utan tvärtom använder slagord som efterliknar politiska målsättningar för att marknadsföra sig själv. För traditionella politiker är produkt och marknadsföring två skilda saker. De låter oärliga, som om de försökte sälja oss en begagnad bil vars vägmätare manipulerats. Trump å ena sidan låter som om han inte har någonting att sälja; han pratar bara

på för att stå i centrum. Publicitet är hans syfte, marknadsföring hans produkt (s. 128).

Trump är alltså en politiker som insett att han aldrig ska upphöra att chockera, för detta är nyckeln till den gratis publicitet som i själva verket utgör hans viktigaste valfinansiering. Han har dessutom kunnat strunta i traditionella krav på följdriktighet utan att detta försvagat hans väljarstöd; samtidigt har han inte heller behövt bekymra sig om vad den etablerade republikanska partieliten anser om honom. Vad man än tycker om mannen måste man medge att detta är en unik politisk prestation.

Vad med hans väljare? Trodde hans anhängare på allvar på valloftena, allt från att tvinga amerikanska företag att flytta tillbaka sin produktion från Kina till USA till löftet att förpassa Hillary Clinton till fängelse? På denna punkt är författarnas analys inte lika fyllig som i fråga om Trumps personlighet och kampanjstrategi. Säkert fanns de väljare som hade stora förväntningar på konkreta politiska följder av Trumps valseger. Minst lika många bör dock ha insett att de flesta av Trumps chockerande vallöften knappast går att förverkliga. Dessa väljare drevs framför allt av en önskan att skaka om etablissemang, eller, såsom det brukar formuleras i USA, "to send a message". Valforskningen här hemma visar att populismen även här har just detta som sin viktigaste drivkraft. Mer än att uppnå något konkret politiskt mål ville även Sannfinländarnas anhängare skaka om den etablerade politiken. Inte bara Trump utan även väljarna har således gått in för politik som ren underhållning; det är "en kul grej" att rösta in populisterna i regeringsställning. När showen är slut går livet vidare som tidigare.

Vad betyder Trumps valseger för USA och världen? Svaret är att han är en sådan politisk kameleont att alla spådomar är ytterst osäkra. Han kan försöka sig på ett presidentiellt envælde av det slag han kunnat utöva inom sina företag; det kan bara leda till konflikter och låsningar inom det amerikanska maktbalanssystemet. En enväldig president mot kongressens vilja är en omöjlighet; att styra genom förordningar (executive orders) går inte i långa loppet. Lika gott kan det emellertid hända att presidentämbetet, efter ett tag, tråkar ut honom med alla sina obligatoriska procedurer och

ceremonier. Då kan det hända att hans rådgivare och ministrar kan spela en mäktigare roll än vad som är normalt. De ministrar och rådgivare han hittills valt uppvisar en entydig högerprägel, ja i några fall en extrem sådan. Men hur det i praktiken blir förblir än så länge rena gissningar.

Trumps betydelse så här långt ligger i att han förändrat villkoren för valkampanjer och det politiska samtalet. Fakta, analys och sakkunskap som bedömningskriterier har trängts tillbaka. Det är svårt att se att inte andra hugade kandidater kommer att försöka föra politik på samma sätt och på samma villkor som han. Bli detta allmänt innebär det en allvarlig försämring av det demokratiska samtalets kvalitet.

Laura och Saska Saarikoski har skrivit en lättläst och flyhänt författad bok om fenomenet Trump. Trots bokens relativt lilla format erbjuder den en fyllig och analytiskt skarp diagnos. Att de redan mitt under valsommaren insåg Trumps möjligheter att faktiskt nå presidentämbetet måste jag motvilligt imponeras av. Vidare är det mycket välkommet att boken snabbt gjorts tillgänglig för en skandinavisk läsekrets. Fredrik Lång och Joel Backström svarar för en kompetent översättning; så när som på en handfull finlandismer flyter svenskan riktigt bra.

Lauri Karvonen

■ Äktenskapets större sammanhang

Björn Vikström: *Monta rakkautta. Seksuaalisuuden, parisuhteen ja avioliiton teologia*. Kirjapaja, Helsingfors 2016

I vad som utan tvekan är den mest radikala bok en finsk biskop skrivit om kärlek, sex och äktenskap pläderar Björn Vikström för en mera mångfacetterad syn på kärlek. I boken *Monta rakkautta. Seksuaalisuuden, parisuhteen ja avioliiton teologia* ("Många kärlekar. Sexualitetens, parförhållandets och äktenskapets teologi") är kärlek inte *en sak*, utan många olika – från kärlek till glass och fotboll till kärleken till Gud. Det är utgångspunkten, samtidigt uppenbar och problematisk. Målet är givetvis att komma med ett tydligt och starkt inlägg i den pågående diskussionen kring äktenskapet i Finlands evangelisk-lutherska kyrka och samhället i stort. Där emellan hinner Vikström diskutera kärlek, sexualitet, parrelationer och äktenskap ur en rad olika perspektiv: teologiska och etiska, men också sociologisk forskning och en hel del psykologi.

Vikströms egen position i frågan om samkönade äktenskap är känd sedan tidigare och därför kommer boken inte med särskilt mycket nytt i den frågan. Vikström förespråkar att kyrkan avsäger sig vigselrätten, det vill säga upphör med att sköta den juridiska sidan av ingäendet av äktenskap, och i stället välsignar alla äktenskap, oberoende av parens kön. Fördelen med denna lösning (som just nu verkar ha rätt litet stöd inom kyrkan) är att det skulle tvinga fram ett tydliggörande av vad kyrkans roll i förhållande till vigslar egentligen är, samt att det skulle bli tydligt att ingen präst kan tvingas till att välsigna mot sin övertygelse – det faller liksom på sin egen orimlighet. Framför allt skulle det vara ännu ett steg mot en tydligare självständighet för kyrkans del gentemot staten. Nu riskerar vi hamna i en situation som innebär det motsatta. Om ett antal präster mot kyrkans linje börjar viga samkönade par blir det en rättsak, och slutresultatet blir att kyrkans äktenskapssyn bestäms av statens rättsväsende.

På väg mot en ny biskopsroll

Men Vikström tar alltså den långa vägen för att komma fram till denna diskussion, som till sist blir ganska kortfattad. Men det betyder inte att det inte finns orsak att diskutera även hur kyrkan förhåller sig till frågor om kärlek, parrelationer och sexualitet, och här sticker Vikström verkligen ut, åtminstone om man fokuserar på hans roll som biskop. Han uppfattar inte att sexualitet är saker man på sin höjd kan diskutera med hjälp av en djungel av eufemismer som fikonlöv. Man kan ana att vissa av hans äldre kolleger höjer på ögonbryner över diskussioner kring hur queerteorin ser på skillnaderna mellan clitoris och det manliga könorganets symboliska roller, de moraliska implikationerna kring S/M-sex eller ”kompissex”. Vikström hymlar inte och det är av stor betydelse, för det har följder för själva biskopsrollen, som i Finland ännu har kvar många drag från svunna tiders kyrkoherrar.

Samtidigt blir det tydligt att Vikström befinner sig på gränsen mellan denna traditionella biskopsroll och något nytt. Han vill – och det hör till hans uppgift – säga något moraliskt om dessa frågor, inte minst om sexualetiken. Tidigare har biskopar myndigt deklarerat hur kyrkan lär. Vikström tar sig inte den rollen, men han talar fortfarande rätt långt som om det var möjligt att redogöra för en moralisk position som alla förnuftiga människor bör omfatta. Vikström vill t.ex. argumentera för värdet av långvariga relationer. Även om han redogör för att det idag finns många som inte är intresserade av sådana parförhållanden, ger han ändå argument som försöker vara universella, av typen att relationer behöver lång tid på sig att djupna, och att sexualiteten behöver trygga ramar för att utvecklas bäst. Även om jag personligen gärna håller med om detta, ser jag ett problem i att man framställer detta som ”rena” förnuftsargument, snarare än uttryck för en specifik övergripande moralsyn, nämligen den kristna. Här ser man hur arvet från statskyrka och folkkyrka är starkt. Men det borde vara möjligt för en biskop att säga: för den som vill leva ett kristet liv är långvariga relationer eftersträvansvärda på ett särskilt sätt. Men då ger man upp kyrkans traditionella vana att tala till hela folket.

En, två, eller många kärlekar

Utgångspunkten för Vikströms hela bok är alltså en kritik av två sätt att tala om kärlek som är vanliga i kristen tradition. För det första talet om kärleken som en, det vill säga tanken att all kärlek som vi människor upplever på något sätt är rotad i eller strävar mot Guds kärlek.

För det andra finns det dels hos Luther, men framför allt i 1900-talets lutherska teologi en vilja att tala om två kärlekar, på lite olika sätt, men som i allmänhet kontrasterar en god gudomlig kärlek med en ond mänsklig. Att Vikström kritiserar dessa spår är värdefullt – speciellt indelningen mellan Guds självutgivande *agape*-kärlek och en mänsklig självisk *eros*-kärlek är starkt levande i kyrkan och djupt problematisk. Istället vill han tänka kring kärlek på ett sätt som bejakar både det självutgivande och det begärande i kärleken.

Själv förespråkar han alltså ett sätt att se på kärlek som betonar mångfalden, att kärlek kan vara väldigt olika saker och att det är fel att försöka samla alla typer av kärlek kring en essentiell förståelse. Det är en filosofiskt sund poäng, och har dessutom den retoriska styrkan att det skapar en parallell till mångfalden av typer av par-relationer, sexuella identiteter osv. som diskuteras i boken.

Men teologiskt blir resonemanget problematiskt. Den kristna läran om kärleken som *en* handlar inte om en språkfilosofisk poäng, utan är en teologisk övertygelse: Rent språkligt är det sant att vi benämner en rad olika saker som ”kärlek”, men kristendomens radikala tanke är att dessa olika saker faktiskt har något gemensamt som för oss närmare verklighetens innersta väsen, Gud.

Kritiken mot ”en-kärleks-tänkandet” övertygar inte, och Vikström själv glider ofta över i ett sådant tänkande själv, när han beskriver vissa former av kärlek som mera sanna eller mera kärleksfulla än andra. Däremot finns det mycket utrymme för hur idén om att kärleken – all kärlek – skall förstås som delaktig i Gud skall förstås idag, men detta diskuteras tyvärr inte i boken.

En uppenbar kritik mot boken är att den tar sig an väl mycket inom två pärmar. Samtidigt är det viktigt att kyrkan står för denna typ av strävanden att tänka kring större helheter i en tid där snabba ad hoc-lösningar blivit norm. Det kräver en hel del av läsaren, men

kanske det är just att utsättas för sådana krav som är nödvändigt. Det i sig är en moralisk ledning värdig en biskop.

Patrik Hagman

■ När människoliv stavades pengar – en djupdykning i det svenska slaveriets blomstrande svanesång

---

Holger Weiss: *Slavhandel och slaveri under svensk flagg. Koloniala drömmar och verklighet i Afrika och Karibien 1770–1847*, Svenska Litteratursällskapet i Finland och Atlantis, Helsingfors och Stockholm 2016

På 1780- och 1790-talen blåste de första starka abolitionistiska vindarna över västerlandet. I Storbritannien blev William Wilberforce, Granville Sharp och Thomas Clarkson pionjärer i kampen för slavhandelns avskaffande. Josiah Wedgwoods medalj med en knäböjande svart man i kedjor, med texten *Am I not A Man and a Brother?* mångfaldigades och spreds. Två år senare publicerades bilder av slavskippet *Brookes* i genomskäring, så att betraktarna kunde förfäras över hur 450 slavar trängdes på minimalt utrymme under atlantöverfarten. År 1788 bildades *Société des Amis des Noirs* i Frankrike. Fyra år senare förbjöd Danmark som första nation slavhandel, med verkan från 1803. Storbritannien, USA och Nederländerna följde snart efter. Men i Sverige gick utvecklingen åt andra hållet. När grannländernas monarker och regeringar började få dåligt samvete och inrättade handelspolitiken efter humanistiska

ideal gjorde svenskarna tvärtom. Om detta har Holger Weiss, professor vid Åbo Akademi, skrivit en både läsvärd och viktig bok.

Weiss är inte den förste som intresserat sig för ämnet. Jag har själv varit inne på det i min trilogi om slaveriets världshistoria (*Slaveri. En världshistoria om ofrihet*, 2006–2008) och journalisten Göran Skytte har skrivit en insiktsfull liten bok om eländet (*Det kungliga svenska slaveriet*, 1986), för att bara nämna två exempel, men det har saknats gedigen grundforskning. Denna forskningslucka fylls nu av Weiss, och han gör det bra. Det torde vara omöjligt att hädanefter hamna i en debatt som präglas av diametralt motsatta åsikter om det svenska rikets bidrag till den transatlantiska kommersens brott mot mänskligheten.

Holger Weiss gör klart att den svenska slavhandeln spelade i lägsta divisionen och aldrig kom i närheten av de brittiska, portugisiska, nederländska, franska och till och med danska volymerna. Av de sammanlagt mellan 11 och 13 miljoner afrikaner som lastades ombord på skepp och forslades till hamnar i Amerika och Västindien mellan 1500-talet och 1800-talet stod Sverige endast för några tusen. Men, och invändningen är viktig, denna förhållandevis lilla handel var huvudsakligen koncentrerad till några få år av högkonjunktur under andra hälften av 1790-talet och början av 1800-talet. Under just dessa år var den svenska slavhandeln inte ett marginalfenomen, i synnerhet inte om man betänker att näringen befann sig i expansion i Sverige, medan den hade fått dåligt rykte och riskerade förbud i andra länder. Sett i ett snävare kronologiskt perspektiv blir alltså den svenska slavhandeln betydligt viktigare än den vid en första anblick framstår som.

Orsaken till uppsvinget hette Saint-Barthélemy. År 1784 införskaffade Gustav III den lilla västindiska ön från Frankrike. Det stod snart klart att förvärvet inte lämpade sig för plantageodling eller annan råvaruproduktion. Däremot kunde den ge rejäl lönsamhet i egenskap av transitplats för handel, bland annat med slavar. Som sådan kom den också att fungera, med bieffekten att de ofrias andel av kolonins befolkning ökade markant. Sverige, som länge förgäves sökt efter möjligheter att bygga upp ett litet kolonialväld, blev nu, sent omsider, både ett slavhandelsland och ett slavägarland.

Slavhandel och slaveri under svensk flagg handlar, som titeln anger, inte bara om slavhandel utan också om det slaveri som växte

fram, reglerades och iaktogs under den svenska tiden på Saint-Barthélemy. Det är ingen trevlig läsning, men den behövs. I det regelverk som omgav ofriheten på ön, och i den praxis som växte fram när svenskarna och deras kompanjoner hanterade slaveriets sociala och juridiska konsekvenser, avspeglas en människosyn som ligger ljusår från vad som idag definieras som politiskt korrekt. Särskilt remarkabelt, sett ur nutidens synvinkel, är att slaveriet av svensken i gemen uppfattades moraliskt oproblemiskt. I flera decennier var det en icke-fråga. De flesta som yttrade sig om fenomenet, även präster, fann det helt naturligt. Inte förrän 1847, ett par år efter att slaveriet formellt avskaffats av svenska riksdagen, friköptes de sista slavarna. Även denna historia skildras i detalj av Holger Weiss.

Till relevansen av föreliggande verk ligger även en ofta återkommande samtidsproblematik. Skall Sverige (och i förlängningen Finland, som ju hängde ihop med nationen ända till 1808–1809 års krig) ta på sig ett ansvar för dess härskares och köpmäns illdåd mot afrikaner och be officiellt om ursäkt? Frågan har varit uppe till diskussion många gånger och illustrerar lika mycket bristen på historiska kunskaper som det politiska spelet kring skuld och minne. När politiker och historiker har uttryckt motsatta åsikter i frågan har kunskapsbristen utgjort ett tungt argument för debattörer som argumenterat för att regering och riksdag inte utan vidare skall säga förlåt och erkänna sig retroaktivt skyldiga till förfädernas förmenta illgärningar. I och med Holger Weiss forskning är denna brist historia. Åtminstone vad beträffar perioden från och med 1770-talet är vi idag välorienterade när svenskarnas bidrag till slavhandeln och slaveriet förs på tal.

Detsamma kan dock inte sägas om perioden dessförinnan. Sverige gav sig in i den transatlantiska handeln redan på 1600-talet, när Svenska Afrikakompaniet under några år höll sig med handelsstationer vid kusten i dagens Ghana. Det dröjde inte länge förrän man började handla med slavar, både genom smuggling till portugisiska köpare i São Tomé och genom regelrätt handel med Västindien. Denna kommers, som i liten skala bedrevs även efter att de afrikanska utposterna gått förlorade, väntar ännu på sin utforskare.

Dick Harrison

■ Kretsen kring Tom Sandlund

Karin Creutz och Mika Helander (red.): *Tala om mångfald! Medborgarsamhället, media, universitet och etnicitet. Festskrift till Tom Sandlund*. SSKH Meddelanden 79, Helsingfors 2015

En festskrift brukar samla författare från jubilarens kollegiala krets. Så är också fallet med Tom Sandlunds festskrift som presenterar artiklar författade av forskare vid Social- och kommunalhögsolan, Helsingfors universitet och Åbo Akademi, alla miljöer Sandlund känner väl. Den digra boken med tjugo artiklar innehåller några övervägande teoretiska artiklar av Risto Alapuro, Karmela Liebkind, Östen Wahlbäck och Annamajja Kivikuru, men framförallt empiriska artiklar om invandring, minoriteter och etniska relationer samt media.

Som huvudredaktör för *Nya Argus* (1991–2008) uttalade sig Tom Sandlund om många aktuella frågor och bokens redaktörer Karin Creutz och Mika Helander har lagt märke till att Sandlund ibland i sina uttalanden förutspått kommande händelser och bland dessa konflikten mellan Ryssland och det av EU intresserade Ukraina.

Vi har blivit vana vid att det svenska språket i Finland måste försvaras i många olika sammanhang. Det har blivit ett dominerande tema. Det var därför glädjande att bland artiklarna finna Henrik Hägglunds artikel om förhandlingar mellan Social- och kommunalhögsolan och Helsingfors universitet, som ledde till att högsolan anslöts närmare än tidigare till Helsingfors universitet. Hägglund deltog i dessa förhandlingar som rektor för skolan. Genom de förhandlingar som fördes kunde svenska språkets ställning vid högsolan tryggas. Skolan kunde som en helt svensk-språkig enhet fortsätta sin verksamhet och anslutningen visade sig vara till fördel för både universitetet, dess statsvetenskapliga fakultet och högsolan. Inte ens den nya universitetslagen rubbade högsolans ställning.

Vad jag förstår har forskningen om media och journalistik en stark ställning vid högsolan. Två av artiklarna behandlar känsliga ämnen. Karin Creutz skriver om medias syn på islam och Karina

Horsti skriver om medias syn på det stora antalet asylsökande som från början av 1990-talet sökt sig till Europa.

Creutz diskuterar medias syn på islam dels efter attackerna mot World Trade Centret i New York och dels efter attackerna mot karikatyrpublicisterna i Köpenhamn och Paris. Enligt Creutz drog man år 2001 inte någon skarp gräns mellan den muslimska världen och västvärlden utan debatten i *Helsingin Sanomat* och *The Times* var nyanserad. Samma tidningar gav, efter de senare attackerna 2005 på grund av Mohammedkarikatyrerna och 2015 med anledning av Charlie Hebdo, en tudelad syn på världen och man uppfattade att krig pågick mellan religioner, kulturer och civilisationer. Till detta kan påpekas att attackerna i USA inte berörde oss i Europa på samma sätt som de senare. Vi har kunnat ta avstånd från det lidande attackerna i World Trade Centret förorsakade och se på händelseförloppet som ett skådespel. I USA däremot talade man faktiskt också om krig och de traumatiska händelserna återspeglade sig säkert i pressen därstädes.

En kritisk bild av medierna ger också Karina Horsti i sin artikel. Tidningarna beskrev de asylsökande i termer av hot eller offer. Speciellt barn och kvinnor beskrevs som offer. Hoten förstärktes åter av att man använde metaforer från naturkatastrofer såsom att de asylsökande och papperslösa strömmar in, översvämmar eller anländer lavinartat till Finland.

Ur sociologisk synvinkel är Estland ett land som ger forskarna angelägna uppgifter. Det självständiga Estland måste bygga upp sina institutioner på nytt. Den rysktalande befolkningen upplevs som ett hot och därför kan språkfrågan inte lösas på ett tillfredsställande sätt. Mikko Lagerspetz och Tanel Vallimäe har forskat i det post-socialistiska Estland och dess speciella problem. Förutom språkminoritetens ställning gäller svårigheterna också fackföreningsrörelsen som har en svag ställning. Finland är mottagare av estnisk arbetskraft men både Estland och Finland ser problem i den pendlande arbetskraften. Alapuros teoretiska artikel ger en vink om att den tidigare starka statskontrollen gör det överhuvud svårt för de post-socialistiska länderna att bygga upp föreningsverksamheten i modern form.

I vårt samhälle är språkfrågan ständigt aktuell. Med Karmela Liebkinds termer kan kanske den finlandssvenska minoriteten

sägas inneha en svag demografisk vitalitet men stora politiska, ekonomiska och kulturella resurser. Pia Nyman-Kurkiala har undersökt hurdana försvarsstrategier svenskspråkiga ungdomar använt mot språkliga trakasserier. Vanligen har trakasserierna formen av ordväxling, men i Vasa och Helsingfors har också fysiskt våld förekommit enligt det insamlade berättelsematerialet. Till strategierna hör undvikande av att tala svenska om det ser ut att irritera eller att speciellt i offentliga sammanhang inte tala svenska eller växla från svenska till finska. Den svenskspråkiga ungdomen beskrivs som offer, men om vi kontextualiserar det hela med de resurser ungdomen har till sitt förfogande kanske de situationer berättelserna visar på, inte ger den inblick vi skulle behöva. Detta på grund av studiens uppläggning, som inte ger den andra parten möjlighet att berätta sin sida av verkligheten. Att se den finlandssvenska kulturen som trängd i alla lägen har blivit något av ett mantra. Med tanke på alla språkdiskussioner som förs kanske en positivare inställning till tvåspråkigheten kunde öppna nya synvinklar.

Östen Wahlbeck frågar i sin artikel hur man i det moderna samhället skall kunna förena kulturell pluralism och jämlikhet. Han förenar sig med John Rex som sett en lösning i att man indelar samhället i en privat och en offentlig sfär. Inom den privata sfären, det som gäller familjen, religionsutövningen och de moraliska ställningstagandena, kan man tillåta pluralism och särbehandling av olika grupper. Men samhällets juridiska, politiska och ekonomiska institutioner bör erkännas av alla grupperingar. Invandrarna ser sig ofta som en heterogen grupp och har därför svårt att agera politiskt. Enligt Wahlbeck kunde dessa ta modell av finlandssvenskarnas välorganiserade intressegrupper. Invandrarföreningar har ju också grundats såsom Sanna Saksela-Bergholm visar och diskuterar i sin artikel.

Åbo Akademis historia kan med skäl förknippas med Edvard Westermarcks namn. Även nära släktingar till Westermarck innehade professurer här, nämligen Rolf Pipping i svenska språket och Nils Pipping i matematik. Knut Pipping var åter Rolf Pippings son som verkade som professor i sociologi under 1960- och 1970-talen. Pippings år vid Akademin inföll under den tid då sociologin erfor en expansion och blev ett oerhört populärt ämne vid våra

universitet. Pipping var med om att etablera den moderna sociologin. Det moderna betydde både ett paradigmskifte från evolutionism till funktionalism och en ny syn på metoderna. Modellen för metoderna togs från naturvetenskaperna. Pipping hade via sina familjeband anknytning till den westermarckska sociologin och hans lärare K. Rob. V. Wikman var en Westermarck-elev. Susan Sundback beskriver i sin artikel hur Pipping försökte balansera mellan Westermarcks arv och de nya frågeställningarna och metoderna. Hans karriär präglades av denna spänning. Visserligen vill jag hävda att Pipping fann en modell hos Lloyd Warners team i Chicago där forskarna kombinerade traditionen från socialantropologiskt fältarbete med moderna lokalstudier.

Kenneth Silanders socialantropologiska artikel om de etniska grupperingarna i Borneo, vilka sannerligen är mångfasetterade, gav mig en möjlighet att för en stund glömma vårt eget samhälles problem. De tre sista artiklarna i antologin ger personliga glimtar från engagerade människor i Sandlunds närkrets nämligen från Ulf Sundqvist, Annika Sandlund och Charles Husband.

Boken tycker jag att ger en god inblick i forskning om aktuella problem i vårt samhälle. Det lönar sig att bekanta sig med den forskning som utförs vid universiteten och Social- och kommunalhögskolan

Kirsti Suolinna

■ En grym världshistoria

Yuval Noah Harari: *Sapiens. En kort historik över mänskligheten*. Natur & Kultur, Stockholm 2016

Yuval Hararis bok är en omfattande historia om mänsklighetens utveckling från början (Big Bang) till vår tid, med funderingar om framtiden. Harari har doktorerat i historia vid University of Oxford och undervisar vid Hebreiska universitetet i Jerusalem. Hans specialområde är världshistoria och hans forskning fokuserar på breda historiska frågor. Sapiens motsvarar väl den karakteriseringen. Boken är mycket lätt att läsa och mellanrubrikerna är humoristiska (En dag i Adam och Evas liv, historiens största bluff), men huvudsakligen är den en sorglig historia om makt, girighet och naturkatastrofer.

Sapiens i bokens rubrik hänvisar till människans forntid, då det fanns flera människoraser, vid sidan av Homo sapiens också bl.a. Homo neanderthalensis, Homo soloensis och Homo denisova. Harari påstår att de olika raserna levde samtidigt på olika håll på jordklotet och att det finns åtminstone två olika hypoteser om hur enbart Homo sapiens blev kvar medan de andra raserna försvann. Den första hypotesen kallas korsningshypotesen och antar att sapiens, när de spred sig in på neandertalarnas områden korsades med neandertalare tills de båda populationerna smälte samman. Det motsatta synsättet, som Harari kallar undanträngningshypotesen, berättar en mycket annorlunda historia: om genetisk oförenlighet, avsky och kanske rent av folkmord. Ännu vet vi dock inte vilken hypotes som bättre förklarar förloppet.

En annan röd tråd i början av boken är hur just människan bland andra djur fick och tog sig mera makt. Viktiga milstolpar i den utvecklingen är när eld togs i bruk, och när mänskligheten gick över från jägar-samlarsamhället (mycket fritt) till jordbruks-samhället (med regler).

En viktig faktor i utvecklingen är också människans förmåga att tänka symboliskt. Harari exemplifierar med att två katoliker som aldrig har träffats tidigare ändå kan dra ut på korståg tillsammans eller samla in pengar till ett sjukhus eftersom båda tror

att Gud blev till kött och lät sig korsfästas för att befria oss från våra synder. Stater grundas på gemensamma nationella myter. Senare milstolpar är upptäcktsresor som gradvis krympte världen och minskade antalet ”vita fläckar” på kartan. Under 1400- och 1500-talen seglade europeiska expeditioner runt Afrika, utforskade Amerika, korsade Stilla Havet och Indiska oceanen och skapade ett nätverk av handelsstationer och kolonier runt jorden. Omkring år 1517 började spanska kolonister på karibiska öar höra rykten om ett mäktigt rike någonstans i mitten av Mexiko. Bara fyra år senare låg aztekernas huvudstad i ruiner, deras rike var förpassat till historien och Hernán Cortés herre över ett nytt spanskt väldet i Mexiko. Upptäcktsresor har det skrivits om tidigare (en utmärkt bok är Acemoglus och Robins ”Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty, 2013). Hararis beskrivning visar ändå igen vilken grym tidsperiod i historien resorna representerar.

Bokens senare hälft beskriver den kognitiva revolutionen som sedermera har lett till tekniska uppfinningar och ännu kraftigare likriktning av världskulturen (kapitalismens spelregler och produkter som coca-cola). Hararis argumentation liknar debatten kring globalisering. Där diskuteras på ett likadant sätt hur vissa värden, som kapitalism, vinner mark i världen, särskilt efter andra världskriget och i Europa också efter järnridåns fall. Som jag konstaterade tidigare var en av Hararis nyckelfrågor hur homo sapiens blev vinnaren både bland olika människoraser men också i förhållande till naturen, både florin och faunan. Den sistnämnda frågan genomsyrar hela boken, och det är en mer eller mindre sorglig historia. Harari hänvisar till Madagaskar där en unik djurvärld utvecklats under miljontals år i isolering, med arter som till exempel elefantfågel och jättemur. Elefantfågeln och jättemurerna försvann plötsligt, tillsammans med de flesta andra stora djur för omkring 1500 år sedan, just när de första människorna satte sin fot på ön. Men frågan riktas också mot nutidens förhållande till naturen. Harari menar att vårt sätt att använda andra djur för vår egen nytta inte är rätt. Det gäller bl.a. kalvar som isoleras från sina moderkor genast efter födseln bara för att invänta slakteriet. Utvecklingen präglas av mänsklig girighet, och makt. En motsvarande skildring av mörka sidor av människonaturen återfinns i Heikki Aittokoskis utmärkta bok *Narrien Laiiva* (2013).

Boken väcker tankar om hur olika ideologier fortfarande, blint eller med hjälp av våld, från Nord Korea till Isis, orsakar konflikter och vi och de-tänkande som skapar skillnader fastän vi alla är homo sapiens. Miljöhotet är alarmerande. Lösningen kan ligga i tekniska innovationer, men om klimatförändringen på riktigt startar kan miljoner människor tvingas fly mot norra halvan av klotet. Hararis bok är ingen vacker historia, men viktig att berätta. Utvecklingen är dock inte linjär utan spänningsfylld. Nuförtiden är människorna ofta antingen framtidsoptimister eller pessimister. Harari hör till den senare gruppen. Bokens sista kapitel heter Homo sapiens slut (!), men det hänvisar snarare till en radikal förändring snarare än ett slut. Harari menar att medan det naturliga urvalet har försett människan med en mycket större spelplan än andra organismer så har planen ändå haft sina gränser. Nu håller Homo sapiens på att överskrida dessa. I laboratorier världen över konstruerar forskare levande varelser. Genetisk ingenjörskonst har redan kunskap för att "skapa" konstgjorda organ. Harari frågar vad som händer när medicinen blir upptagen av att förbättra människans förmågor. Borde alla människor ha rätt till dem eller kommer en ny elit av övermänniskor att utvecklas? Jag kan hålla med om att en sådan principiell diskussion borde föras.

Pekka Kettunen

■ Född med silversked i munnen

Anton Grau Larsen, Christoph Ellersgaard, Markus Bernsen: *Magteliten. Hvordan 423 danskere styrer landet*. 4. oplag. Politikens forlag, Köpenhamn 2015

Maktelit är ett begrepp som ofta framkommer i den samhälleliga diskursen, då det klart anger att någon har makt och inflytande. Och att någon inte har det, men vem är det då som har denna makt? Och vad använder de den till?

TVå danska sociologer och en journalist har skrivit en empirisk analys av de sociala relationer som den danska makteliten begagnar sig av. De har kommit fram till en lista på 423 personer som finns i toppen av det danska samhället. De två sociologerna har skrivit doktorsavhandlingar om bokens tema, och det är dessa avhandlingar, som denna popularisering (*Magteliten*) bygger på. Framställningen löper språkligt lätt och flytande och innehållet har en sådan karaktär att åtminstone jag har last den som många laser en kriminalroman; det var svårt att avsluta läsningen. Den stilistiska formen har troligen anlagts av journalisten i författargruppen. Boken är illustrerad med en grafisk framställning av nätverket över de 423 personerna. Dessutom innehåller boken många grafiska illustrationer av delar av nätverket eller av enskilda personer, som exemplifierar framställningen.

Metoden i boken är att registrera informationer om nätverksrelationer från den danska motsvarigheten till Vem är Vem/Kuka kugin on (den Blå bog), medlemskap av styrelser för företag och koncerner, vissa institutioner som ägs av staten, listor över inbjudna till Drottningens fester och fester hos en krets av personer i nätverket. Jag skulle dock ha önskat information om vilka datorprogram författarna har använt, och om hur de mäter avstånd emellan personer i nätverket.

Dessa personer är sedan registrerade i en databas. I allt 5079 nätverk, bestående av 37750 personer på 56536 poster i de nämnda fora. Därefter har författarna vaskat fram 423 personer i ett inre nätverk; de har en större intern integration än de i databasen som befinner utanför detta inre nätverk.

I denna inre grupp har Kungahuset med Drottningen och Kronprinsen en central position som har överraskat även författarna. Många danskar vet att de har en viktig position, men inte att den är så central. Härutöver dominerar nätverket av affärsfolk.

Personerna i denna elit har en rad karakteristika som skiljer dem från andra danskar. Dessa karakteristika är också medel för att hålla en distans till andra kategorier av danskar. Samtidigt är denna elit sammansvetsad av relationer baserade på enlikartad social bakgrund. Det kan ofta vara bekantskap genom flera generationer eller genom andra kanaler, livsformen som direktör, styrelseordförande, eller som medlem av en ledningsgrupp i ett företag. Det är därför också viktigt att kunna mingla i sociala situationer och på det sättet försöka att styra sina sociala relationer.

Bokens författare sammanfattar gemenskapen på följande sätt (s. 61) "Gamle familievirksomheder har da også meget til fælles med Kongehuset: De er knyttet sammen af familie og arv, og deres historier væver sig ind og ud af danmarkshistorien og krydser hinanden jævnlige." Det är i detta sammanhang klart att Kungahuset och det övre skiktet i denna elit har ett symbiotisk förhållande till varandra, som försäkrar att Kungahuset har ett säkert stöd för sin fortsatta funktion, och att eliten får tillgång till businesskontakter som de annars aldrig skulle ha fått.

Analysens perspektiv är synkront, d.v.s. ögonblicksbildens, men då det av det föregående också framgår att nedärvda värden – tradition om man så vill – är väsentliga, kan man säga att analysen också har diakrona element.

I allt bor 68 procent av eliten i huvudstadsområdet. Kring 31 procent bor norr om Köpenhamn och ytterligare 21 procent i centrum av Köpenhamn. Om man vill relatera personerna i detta nätverk till de danska livsformsteorierna, kan man säga att nätverket dominerar av det övre skiktet av den karriärorienterade livsformen och av det övre skiktet av företagerlivsformen. Dessutom är kapitalägarlivsformen representerad; till detta bör jag tillfoga att dessa livsformer delvist är idealtyper, så det finns hybrider emellan dem.

Författarna karaktäriserar dessa nätverkspersoner genom att ett företagsperspektiv väger tungt hos dem och att den kulturella inläringen till denna livsform är viktig. Ett närmare angivet stort

danskt företag med en central position i nätverket försöker exempelvis identifiera kommande ledarpotentialer redan när dessa är 15–16 år gamla; i detta sammanhang blir en identifikation enklare om en av föräldrarna redan befinner sig i nätverket eller i närheten av det. Om denna identifikation lyckas ska en rad utbildningsmässiga kriterier sedan uppfyllas. I denna kulturella inläringen ingår också en hög grad av lojalitet gentemot det företag, som personen arbetar för och att han/hon inte har en provocerande debattprofil. Denna process fungerar med andra ord enklast om en potentiell person redan tidigt har fått en silversked i sin mun och förstått de förpliktelser som följer med denna sked.

Utöver detta får läsaren veta att lite mer än hälften av de 423 personerna antingen är direktörer eller styrelseproffs med långa karriärer i stora företagsstyrelser bakom sig. Räkna man arbetsgivarorganisationer med tillhör 52 % av de 423 personer denna kategori. Eliten arbetar med mål att främja egen business, så detta nätverk är klart ett medel. De kontakter som inte fungerar på det här sättet skippas.

Elitens medlemmar är mera upptagna av att kommunicera med varandra än med den danska befolkningen i allmänhet Även om tidningars ledarskribenter, chefredaktörer, debattörer och de flesta andra från kulturlivet och media i deras arbete har som mål att få publicitet, har de dock inte det inflytande som eliten har på vilka beslut som faktiskt realiserar.

Det är intressant att se på universitetssektorn i nätverket, då den understryker karaktäristiken av vad som är intressant för nätverket: Ledare och forskare på danska universitetet utgör 12 %, men det är påfallande att ekonomerna dominerar och att inte en enda humanist är med i nätverket.

Analysen förklarar varför det finns en viktig och eftertraktad symbolisk funktion i titeln kammarherre hos Drottningen. Detta även om personer som tilldelas denna titel ofta har en fullspäckad kalender och även om denna person själv skall bekosta den flotta röda – och dyra – uniformen.

Som en liten invändning tycker jag att familjebegreppet används oklart i boken. Det skulle ha varit klarare, om begreppet släkt också använts och familj sedan fått vara synonymt med hushåll.

Boken ger ett överbevisande svar i den omtalade diskussionen om huruvida det finns en maktelit i Danmark. Den finns alltså, även om många i denna elit vill förneka att den finns, och även om en maktutredning för några år sedan kom fram till att den inte finns. Även om det skulle vara svårt att dokumentera, kunde det ha varit intressant om analysen hade fokuserat mera på, hur elitens påverkningsprocesser faktiskt går till; en väsentlig del är givetvis utbyte av informationer och dessutom försök till att påverka beslutsprocesser. En central person i nätverket omtalar på det sättet sammankomster i sitt hem som en nätverksmaskin. Allmänt kan man dock med stor säkerhet säga att nätverket för varje individ i det är ett medel för att sköta om det egna sociala nätverket så att det om möjligt ökar i antal kontakter. Det tjänar också till att konsolidera gamla kontakter och att testa nya så att konklusionen kan bli att en kontakt avfärdas om den inte passar in i detta individs målsättning.

De som vill veta mera kan se bekanta sig med www.magtelite.dk

Ole Rud Nielsen

Medverkande

- Jutta Ahlbeck, PD, forskare i projektet ”Kommunicerande konsumtion: kringvandrande försäljare och kulturmöten i Finland 1800–1940” (SLS 2016–2018) i ämnet historia vid Åbo Akademi, chefredaktör för *Finsk Tidskrift* 2010– (jutta.ahlbeck@abo.fi)
- Pia Maria Ahlbäck, FD, universitetslärare i litteraturvetenskap vid Åbo Akademi, ordförande för Föreningen Granskaren r.f. 2013 – (pahlback@abo.fi)
- Dag Anckar, professor emeritus i statskunskap vid Åbo Akademi, chefredaktör för *FT* 1973–1977 (danckar@abo.fi)
- Patrik Hagman, TD, docent i politisk teologi och universitetslärare i praktisk teologi vid Åbo Akademi (phagman@abo.fi)
- Dick Harrison, professor i historia vid Lunds universitet (dick.harrison@hist.lu.se)
- Lauri Karvonen, professor emeritus i statskunskap vid Åbo Akademi (lauri.karvonen@abo.fi)
- Pekka Kettunen, akademilektor och docent i offentlig förvaltning vid Åbo Akademi (pekka.kettunen@abo.fi)
- Tage Kurtén, professor emeritus i teologisk etik med religionsfilosofi, chefredaktör för *FT* 1992–1997 (tkurten@abo.fi)
- Pia Mikander, PeD, forskardoktor i pedagogik vid Helsingfors universitet (pia.mikander@helsinki.fi)
- Ole Rud Nielsen, FL, doktorand i etnologi vid Åbo Akademi (onielsen@abo.fi)
- Carina Nynäs, FD, forskare och författare, chefredaktör för *FT* 2001–2006 (cnynas@abo.fi)
- Patrick Sibelius, docent i filosofi och universitetslärare i IT vid Åbo Akademi, chefredaktör för *FT* 1998–2001 (patrick.sibelius@abo.fi)
- Kirsti Suolinna, PD, forskar i sociologins historia (kirsti.suolinna@abo.fi)